

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

100 éve született idős Szabó István
Kossuth-díjas szobrászművész

Peák Ildikó értekezése, Csongrády Béla interjúja,
A pályakezdés dokumentumai,
Részlet id. Szabó István kiadatlan élet-regényéből

Kiscseri Mihály, Kupcsulik Ágnes,
Madár János, Pohánka Erika,
Paróczai Csaba, Romhányi Gyula versei

Szvircsek Ferenc tanulmánya
a munkáskolóniákról

Baráthi Ottó riportja a salgótarjáni
magasházi tűzesetről

Kovács Bodor Sándor művész-portréi

*Id. Szabó István benczúrfalvi
műtermében (részlet)*

Névjegy

ROMHÁNYI GYULA Balassagyarmaton élő költő, utolsó verseskötete *Ködben* címmel jelent meg 2003-ban.

KUPCSULIK ÁGNES Salgótarjában él és dolgozik, lapunkban rendszeresen jelennek meg versei.

POHÁNKA ERIKA *Rezdülések* címmel jelent meg verseskötete, Balassagyarmaton él.

PARÓCZAI CSABA Karancsalján élő költő, több verseskötete jelent meg.

MIZSER ATTILA Füleken élő irodalmár, legutóbbi kötete *szakmai gyakorlat külföldön* címmel az Ünnepi Könyvhéten jelent meg.

MADÁR JÁNOS Tokajban élő költő, jelenleg Bányaterenyén lakik.

KONCZEK JÓZSEF költő, Magyaránádonban született Az MTI Külföldi Szerkesztősége munkatársa. 1958 óta publikál. Több kötete jelent meg. Budapesten él.

ÁDÁM TAMÁS Balassagyarmaton élő költő, az Ipoly Hírnök alapító főszerkesztője, *Újságperirat 1989–1999* címmel jelent meg 2000-ben riportkötete.

PRAZNOVSZKY MIHÁLY Salgótarjában született, több irodalmi sorozat, tanulmánykötet szerkesztője, szerzője. A Mikszáth Kálmán Társaság elnöke.

ID. SZABÓ ISTVÁN Kossuth-díjas szobrászművész, (1903. Cered – 1992. Benczúrfalva) születésének 100. évfordulóján több írásunk munkásságának állít emléket.

K. PEÁK ILDIKÓ a Nógrádi Történeti Múzeum művészettörténésze, kutatási területe a kortárs magyar képzőművészet.

KISCSERI MIHÁLY Cereden született, Salgótarjában élő költő. A Palócföldben publikált először, Laczkó Pál néven önálló kötetei jelentek meg.

DR. CSONGRÁDY BÉLA újságíró, kritikus. Számos esszé-, tanulmány-, riport-, és interjú kötet szerzője, társszerzője. Salgótarjában él.

DR. SZVIRCSEK FERENC történész, a Nógrádi Történeti Múzeum megbízott igazgatója. Legutóbbi kötete *Bányáskönyv* címmel 2000-ben jelent meg.

DR. BARÁTHI OTTÓ közgazdász, közíró, a Nógrád Megyei Hírlap külső munkatársa. Salgótarjában él.

KOVÁCS BODOR SÁNDOR salgótarjáni dokumentumfilmes, fotós. Nagy Pálról készített portréfilmet. *Völgyem, városom* című Salgótarjánt bemutató és a burgerlandi magyarokról szóló filmjei vannak készülöben.

ANDOR CSABA Budapesten él, 20 éve foglalkozik Madách kutatással, a Madách Irodalmi Társaság vezetője. Több Madáchsal kapcsolatos könyve jelent meg, legutóbb Madách szerelmeiről készült válogatása látott napvilágot. Többnyire csesztvei házában lakik.

P. TÓTH LÁSZLÓ fotográfus, a Salgótarjáni Fotóklub tagja, számos kiállítás díjazottja.

BUDA LÁSZLÓ salgótarjáni fotós, a Nógrádi Történeti Múzeum munkatársa.

Tartalom

<i>Romhányi Gyula</i>	Tudom, nem így gondoltad; Vallomás; Túl a negyvenen; Ajánlás (versek)	357
<i>Kupcsulik Ágnes</i>	Az alvó; Reggel; Elébed nem állok... (versek)	359
<i>Pohánka Erika</i>	Céda a csillag; Osztozkodás; Kongató (versek)	361
<i>Paróczai Csaba</i>	Az ólevenduláról beszélgetnek; Ebédidő (versek)	362
<i>Mizser Attila</i>	Kívülről jövő (vers)	364
<i>Madár János</i>	Levél kedvesemhez I.	364
<i>Konczek József</i>	Mint ahogyan az egészséges tölgyfa...; Mint ahogyan két fej... (versek)	365
<i>Ádám Tamás</i>	Miközben kihűlt alattad; Szauna deszkáihoz szögezve (versek)	367
<i>Praznovszky Mihály</i>	Százéves id. Szabó István	369
<i>Id. Szabó István</i>	A kisterenyei hősi emlékmű	372
<i>Dr. Soldos Béla főispán levelei</i>		377
<i>K. Peák Ildikó</i>	Egy fába faragott élet	383
<i>Kiscseri Mihály</i>	Potomság csacsán (vers)	388
<i>Csongrády Béla</i>	Örökség, tehetség, akarat – Apa és fia – id. és ifj. Szabó István szobrászművész – egyazon pályán	389
<i>Id. Szabó István</i>	Életem folytatása	395
<i>Szvircesk Ferenc</i>	Munkáskolóniák Salgótarjánban	407
<i>Baráthi Ottó</i>	Egy lakástűz anatómiája	419
<i>Kovács Bodor Sándor</i>	„Hitem a művészet” Czinke Ferenc portré	440
	„Ecsettel közeledtem a földhöz” Farkas András portré	443
<i>Andor Csaba</i>	Máté Zsuzsanna: Madách Imre, a poeta philisophus	447

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
XLIX. évfolyam
2003. 4. szám, július–augusztus

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(Párizsi Magyar Műhely)

Szerkesztők:
DUKAY NAGY ÁDÁM
DR. KOVÁCS ANNA

BAGYINSZKY ISTVÁNNÉ szerkesztőségi titkár

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Felelős kiadó:
OROSZNÉ KATONA ANNA

Készült:
Polar Stúdió, Salgótarján

Lapunk megjelenését támogatta:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és
a NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 16–18 óra között

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777/103-as mellék
Fax: 32/316-482
Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmh.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., Andrássy út 45.

2003-ban megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 300 Ft

Előfizetési díj egy évre: 1 500 Ft

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük,
de nem küldünk vissza.

ISSN: 05555-8867

INDEX: 25925

TUDOM, NEM ÍGY GONDOLTAD

I.-nak

A sorsom velem született
rendellenesség.
Ma még gyógyíthatatlan.

Tudom, nem így gondoltad,
de nincs más lehetőség,
mint élni így, velem
/veled/
vagy hagyni az egészet
és terapeuták gondjára
bízni jelent és jövőt.

A múlt ostoba, lidérces
árnyékvilágát pedig
/akár kiadatlan verseket/
mappába gyűrni,
fiókba zárni
/kulcs csobban áradó folyóba/
és szelíd belenyugvással várni
a tolvajkulcsok új nemzedékét.

VALLOMÁS

Miért szégyelljem,
hogy öledért veszek meg,
s nem szépséged az
mi folyton utánad csábít.

Miért hazudjam
másnak arcodat,
hogy a szemnek csúnya vagy
a kéjnek mit se számít.

Így vagy jó nekem –
nappali magánynak,
éjszakai vágynak...

Így vagyok jó neked –
kulcsa életed
titkos ajtajának.

TÚL A NEGYVENEN

Mi vitt feléd?
Nem tudom.
Mi hozott felém?
Már nem kérdem soha.
Hallgat rólunk azóta is,
kerítő cinkosunk,
a kocsmabűzös éjszaka.

Nem szóltunk, csak olvastuk egymást,
meleg, puha kézzel, mint a vak
olvassa ujjbegyével
az üzenetközlő pontokat.

Előbb még szópiszkos félhomály,
aztán felrepedt
és tűzbe borult
felettünk a lég:
szikrát, lángot üvöltve hányva,
égetett belém,
égetett beléd.

Majd hirtelen leparázslott,
a csendes öröm
langyos hamuját terítve ránk,
hogy őrizze tűzünk fészkeinek
olvadt aranyát.

AJÁNLÁS

Hercegnőm!
Íme, már túl a negyvenen,
testem csupa heg.
Tüdőm rossza tüzek
füstje rágja,
korom üli meg
üszkös kedvemet.

Rettegem a szikrázó tavaszt,
és félem a tűzhozó nyarat.
Átkozva, veretve futok
a parazsas őszön át,
s magányos éjszakáim
fagyó sarába fojtom
a ki nem mondható szavakat.

Kupcsulik Ágnes

AZ ALVÓ

gyöngy születik kagylóhéj homlokon
billeg a lélek a száj peremén
tündér táncol pókláb pillák mögött
húrokat pengetve mosolyt üzen

REGGEL

mindennap
fél hétkor elém áll
arcomban fészülködik
homlokát ráncolva
elégedetlenül szemléli magát
vagy engem
rongyot fog
fényesre pucolja ábrázatom
rávillantom mosolyom
csak nehogy leköpködjön megint
lenyeleti velem keserű ráncait
rám zárja az ajtót
hétkor már egyenes tartással lépked az utcán
szépnek képzelet magát
benneteket is félrevezet
még nem készültem fel
de egy napon
ha összetör is átmenthetőnek hitt lényegemig
arcába ökrendem emészthetetlen fertelmeit

ELÉBED NEM ÁLLOK...

elébed nem állok
kezedhez nem törleszkedem
kicsire gömbölyödöm
elrejttem szemem
de
ha mozgó világban
csak én vagyok
mozdulatlan
kihívás az is
törődj velem

CÉDA A CSILLAG

Magamhoz csentem
a távozó fényeket,
mint hegyek közt
völgy a hangot.

Céda a csillag
s én marionett
– táncolva rúgtam
álmaimat,
pattog a porban
mind lehullva...

Céda a csillag,
hogy hiteget...
minden csillag
miért oly hideg?

OSZTOZKODÁS

Ránk suhant a hajnal,
most feltámadunk,
Szakadozott az éjszaka...
Gyűrött pillanata
foszlányokban
költözködik.

Hát átkutatom
sarokban
kucorgó
álmaimat.

Magány csipkéz, –
hűvös ujjával...
Fagyott jégvirágok
arcomra nyílnak.

Szemem a csillagok
– fényét elpakoltad.
Arcodra hintem
a szétgurult napot.

KONGATÓ

Mióta apám nincs
a harangok
csak egy dalt szólnak,
verik félre a ritmust,
cserepes nyelvük
csak arra jár,
s fejüket
hitetlen ingatják.

Paróczai Csaba

AZ ÓLEVENDULÁRÓL BESZÉLGETNEK

látja Kedves így vagyunk ezzel mind
hogymindig elvesztünk valamit
fontos vagy nem fontos dolgokat
őrizni kívánt személyeket aztán nem tudjuk
mihez is fogjunk hol keressük őket
akár azt az estét csöndben hazafelé
a lassan növvő sötétben
váltanánk persze újra vonatjegyünk
szaladnánk a kattogás és néhány szófoszlány után
és utol is érjük tudom mind
s ha már nem látja senki megállnánk
ölébe hajtani újra a fejem s lennék ki vagyok
fia testvére férje
de már túl sok ilyen este
és túl sok felnőtté vált délelőtt van Kedves
és nincs hatalmunk visszahozni őket
talán ezért lesz lassan minden mindegy itt
megsértődni látszunk kiszolgáltatottságunk miatt
játszunk bölcsét beletörődöst

hogy titokban figyeljünk hangosbemondókat
s ha a napi munka sem vígasztal már
csak egy pillanat kell a váltáshoz
egy röpke mozdulat hogy ott találjuk magunk
ahol akkor már ott áll apánk anyánk
és semmiért nem kérünk bocsánatot
mert az egy ilyen hely Kedves ez innen látható
s ha már túl sok minden van odaát
zsebkendőinkre ólevendulát hintünk
és elfelejtünk visszajönni

EBÉDIDŐ

ma a közügyeinkről értekeznek – tudom van pár
percünk vagyis hogy ejtenék pár szót
a polisz ügyeivel történő foglalkozásról úgyis mint
reszpublikálnék csak így magának ki érti hogy
itt már minden közügy leginkább magánügyeink
totállatiasodtak dolgaink elközeletiesítettünk
bamba közállatok és jön is a kis spriccentés a
szembe folyik-e már a lényeg vagy ez még mindig
csak a könny prizmáján villog a billog
mely egészen magának jegyez s már csak
nem is idomít
mondhatja persze mit törődik vele
Velem törődjön jó fiú de tudja nem szabadulhatok
én már csak magammal törödnék s hogy ez
kódolt önzés vagy maga a menekülés nem tudom
nehéz ez kérem ebben a súlytalanságban
furcsa de nincs mihez gravitálni
meglátja Kedves holnap már a fű sem úgy nő
nem is beszélve a fákról de lehet nem is kell
mindig az a növés
mindenesetre ezt a mai rétet még le kell legelni
valakinek
legyünk hát hedonisták Kedves jöjjön
ebédidő van

Mizser Attila

KÍVÜLRŐL JÖVŐ

hát kiírtam magam mit nekem ó pikszis
kiesni jó dolog ha arra gondolok
hogy ami eddig volt még mindig úgy mozog
mint rút rajzokon /krakszhoz jön majd kriksz is/

és így tovább függetlenül attól mit hisz
arról amit nem mosnak tisztára a porok
és kedvemen ha engedem lám túlcsorog
mígnem elérí a kamrát azt a kintit

ha ott van akkor már lélegezzen mélyen
szívja át tüdőre engedje egészen
be – bár szívás – nincs más legyen most a szívig

onnan a reakció kettőt ér egyben
belülről figyelhet az utolsó ízig
majdan megírhatja mi történt köröttem

Madár János

LEVÉL KEDVESEMHEZ I.

Köszönöm neked a nagybátunyi fenyőtüdejű hegyeket,
a szabadon engedett madarakat, ahogyan elhúznak a beomlott bányák
felé. Csak az aknatornyok örködnek az elárvult hegyoldalon.
Köszönöm neked a fényt, amely máig kitartó bajaim között élni segít.
Kibírni a magammal hozott fájdalmak utolsó ordas töprengéseit,
hogy csak a szépre nyíljon szó, minden lélegzetvétel fölemeljen.
Köszönöm neked a kályhában izzó parazsat, Mama édes szuszogását,
ahogyan alszik a frissen süppedő paplan alatt – hófehér haját szétterítve.
Ő még itt van közöttünk: őrzi a múltat. Csak az ablak néz befelé,
a nagydiófa árnyékában az ólak alig látszanak. Elmosódik a vályú is,

vele az itt felejtett idő. Páncélozott bogarak mocoognak az éjszakában.
Mint az eltévedt repülőgépek, köröznek a reccsenő eresz alatt.
Virrasztok. Virrasztok kezed melegében – és békésen lüktető ujjaid között
boldog vagyok. Köszönöm neked a reményt. Az összeesküvést
magam ellen, hogy végre fölemelt arccal mehessek céljaim felé,
megtisztulva drága szavaidban. Köszönöm neked a nyíló virágokat,
amelyek tavaszt varázsolnak decemberi szobánkba. Mintha a hideg
buborékjait szeretnék elűzni az érted születő szirmok. Karácsony közeleg.
A fenyőfák tűlevelein csillagok gyúlnak, és szeretteinkre gondolunk
– Papára, kinek szemében a jászol fénye már örökre nyugszik.
Ne sírj, Kedvesem! Ne sírj, Kedvesem! Gyermeekjátékokat teszünk
az ünnepi asztalra. Zsófi és Marcika lesznek a mi megváltóink.

Nagybátony, 2002. december 1.

Konczek József

MINT AHOGYAN AZ EGÉSZSÉGES TÖLGYFA...

Mint ahogyan az egészséges tölgyfa oldalán
A taplógombák évről-évre egyazon helyen teremnek,
Mint ahogyan egykor, azelőtt, rég állt itt az a lány,
Először őt ismerem föl benned,
s mintha valami a jóra téved,
hiszen ő is lehetett volna
ez, de ő más, érzékenyebb történet,
vérezékeny, oldva, mentve, feloldva,
mégis felfoghatatlan és kigondolhatatlan,
hoggy igaz legyen,

te nem sokkal később, valóságos alakban
állsz ennél a tölgyfánál, ezen a helyen,
az ő helyére és a te helyedre léptél, nem töltöd be
hült nőstényillata, sósobra helyét,
csak engem, s velem a fát, akit még ki sem döntöttek,
így történetét.

MINT AHOGYAN KÉT FEJ...

Mint ahogyan két fej összehajol,
csillámló füvek zengenek,
zsibong a boly,
rá kis ágat tesznek keresztbe, nézik,
hogyan tolong, próbál, áll meg, s tovább halad,
keres, néz, szimatol,
külön-külön, de együtt sereg,
mint egy maroknyi fény,
s kit ujjadon futtatsz, kit csak figyelsz,
el is felejtet őket,
mégis törődsz mindegyikkel,
azt, hiszem, hogy én
így vagyok veled,
mint eleven tekintet,
s hogy nem is tudom, melyik vagy te és én melyik vagyok,
hogyan te zsibongsz, tolongsz, megállsz, szaladsz,
vagy én kutakodom,
vagy nem is,
de látnak minket?

Mint ahogyan két fej összehajol,
Ki talált ki, vagy kik találtak ki minket,
Hogy lehet ilyen összekapcsolódó két tekintet,
Mintha még soha, sehol, semmikor...?

MIKÖZBEN KIHÚLT ALATTAD

Ahogy a tükörbe nézek a sárguló fényeket
leszámítva egyre nagyobb a valószínűsége
annak hogy apám néz szembe velem mily gyorsan
öregszik ez a szeplős üveg harmadnapra elnyel

nem állom már saját tekintetem a tiédet kihullott
hajszálaim elzárják a rozsdás lefolyókat ha kedve
lenne szappanos vízben fürödhetne a hold mégis
marad a helyén olcsón megszámlálom az emlékeket

mintha semmim se lenne és minden enyém maradna
megosztanám veled eres kezéd utánam nyúlt
de én akkor éppen csontokra vadásztam puha
bőrök alatt miközben kihúlt alattad a kórházi ágy

könnyeket hullat a tükörben valaki meglehet csak
százfokos szilvapálinkád miatt alakult így rendre
keresem a kibúvókat viszek ajándékba pár biztató
mosolyt hátha feloldozol szöknék pillantásod elől

SZAUNA DESZKÁIHOZ SZÖGEZVE

Megszokásból különös elméleteket gyártasz múltat
s jelent egybemosod feltétlenül figyelj merről jön
az égő hús szaga ha ismét kigyulladna alattunk
fehér lepedőnk hideg pillantásoddal nyomban eloltanád
a tüzet hangulatilag illene ide egy káromkodás

szauna barna deszkáihoz szögezem kezéd nehogy
elmenekülj emlékeink előtt ha kimondható lenne
akkor is elhallgatnád csupán két villámcsapás között
rögzíthetők tökéletesen hangos sóhajaid a megszokást
kerülendő felrakod újra a lemezt recseg a múlt

semmi különös önkéntes börtönödben odébb lököd
az asztalon felejtett aszalt szilvákat hogy legyen elég
hely utolsó szeretkezésünknek ami kezdete lehetne
valaminek és nem vége ahogy fordulsz mordulsz
egyet folytatod kifejezetten jó az akusztika éjjel

ha már elfogynak az áttetsző poharak és érvekből
kevés akad kapcsolód le a villanyt sötétben elviselhetőbb
ettől függetlenül havazik ízlik meg nem is a zúzmarás
csipkebogyó piros árnyéka mosolyra váltja szigorú
tekinteted nevet a szemed ha hagynád szeretnélek

SZÁZ ÉVES ID. SZABÓ ISTVÁN

Ez napra pontosan így igaz, hiszen 1903. augusztus 29-én született Cereden. Hogy már több mint tíz éve, hogy bevégezte földi pályáját? Egy művész-öröklét szempontjából ennek talán nincs jelentősége. Mint ember valóban gyászt és fájdalmat hagyott távoztával, mint művész azonban halhatatlanságot nyert és örök emberi örömet szerez munkásságával.

Ezek a gondolatok mind igazak, bár gyanúsan közhelyszerűen hangznak. De szükség van most ezekre a sorokra, mert a művész életművét nem az idő, de a gyarló, kicsinyes, elvakult emberi gondolkodás próbálja kikezdeni. Semmi baj. Eszembe jut egy történet. Czinke Ferenc kiállítását nyitottuk meg Szentesen a Koszta József múzeumban. A megnyitó után szót szó követett, s a vita hevében Czinke odavágta egy megyei pártbizottsági titkárnak: „Maga már régen nem lesz párttitkár, amikor én még mindig Czinke Ferenc leszek.”

Így vagyok én azokkal, akik önös érdekekből megpróbálják kikezdeni id. Szabó István életművét. Persze, hogy vannak próbára tehető művek ebben a hatalmas életműben. Ha művészetpolitikai oldalról nézem, nincs olyan XX. századi művészi életmű, amelyben ne lennének. Ha művészeti oldalról nézem még inkább természetes a dolog, hiszen a múzsa sincs örökké ébren. Petőfi 800 verse se mind remekmű! Jól is néznénk, ki ha mindig csak remekműveket kellene olvasnunk vagy látnunk.

Id. Szabó István életműve kétségtelenül a XX. századi magyar művészettörténet része. Hatalmas teljesítmény, egy részét közgyűjteményekben látjuk viszont, más részét magánházak őrzik (egyik-másik helyre nem éppen tisztességes módon kerültek művei). A művészettörténészek még nem nyúltak ehhez a gazdag örökséghez alapos figyelemmel, egyelőre még ők is bizonytalanok, fél szemmel a hivatalos közvéleményre figyelnek, hátha bajuk lesz belőle, ha id. Szabó Istvánról írnak. Így szakmai értékelésnek marad egyelőre a katalógus előszó, az ünnepi beszéd, ami azért szakmailag azért nem teljesen elmélyült elemzés.

A századik születésnap tehát éppen megfelelő alkalom arra, hogy szerényen vagy még inkább helyes arányban idézzük meg a művész alakját, amely egyébként a maga fizikai létében is jelenség, soha el nem felejthető jelenség volt. Varázsának titka hogy megmaradt annak, aminek született. Annak a bizonyos mesebeli szegény embernek, a szegény embernek bölcsességével, tisztességével, humorával, kedélyével. Hordták hozzá a politikai delegációkat, fogadta őket, de alighogy kiléptek tőle máris ment vissza

vésőjéhez, a félig kész alkotáshoz, már azt is elfelejtette, hogy kik jártak nála éppen. Hogy bányász díszegyenruhája volt? Megérdemelte, mert tudta kik a bányászok és a bányászok tudták, mit köszönhetnek a művésznak örökkévalóságuk megörökítésében. (Bizony az idő mindkettőjüket igazolta, hiszen hol van már a nógrádi bányászat és melyik ifjú ember tudná megítélni mit jelentett ez a munkássors generációk számára. A szobrok azonban megmutatják...)

Szóval meg kellene próbálni id. Szabó István szobrait az értékek felől nézni, s akkor majd kiderül, hogy milyen gazdag ez az életmű. Az idei események ezt a tisztázást szeretnék előkészíteni, a befogadói figyelem folyamatosságnak állandósulását. Végülis, aki amire vállalkozott, teljesítette. Elkészült Bátonyterenyén az állandó kiállítása. (Kisterenyén állították fel első hatalmas köztéri szobrát, a hősök emlékművét 1937-ben.) Ám a múzeum még csak lehetőség. Ezt az intézmény működtetni is kell. Ha Bátonyterenye keres magának sajátos arculatot, ha mai polgárainak önmegegyező értékrendet kínál, hát itt van a múzeum és id. Szabó István emlékkiállítása. Ezt kell jól eladni, ahogyan ma mondják. Rá lehet szervezni művésztelepet, a szobrok egy része maradjon városban s így alakuljon ki egy látványos gyűjtemény, lehet a Kastélykertben panteont készíteni, már most rá lehet csapni a Szabó család tagjainak munkáira, hogy majd azok egy része is ide kerüljön. S nem utolsósorban itt kell kialakítani az id. Szabó István archívumot. A benczúrfalvi hajdani otthon rendkívül gazdag dokumentum együttest őriz, amely egy XX. századi művész és környezete kapcsolatát mutatja meg. Fel kell dolgozni, számítógépre kell vinni a fotókat, dokumentumokat, Nógrád megye művészettörténetének hatalmas értéke lesz ez.

S aztán voltak kisebb nagyobb kiállítások itthon és külföldön is. Budapesten Fecske András galériájában, Balassagyarmaton a mindig aktív Madách Imre Városi Könyvtárban, aztán Szécsényben a jobb napokat látott Kubinyi Ferenc Múzeumban, Salgótarjánban a Városi Művelődési Központban és Losoncon a Nógrádi Galériában. Közvetve és közvetlenül fontos helyszínek ezek a művész életében, illő volt, hogy az itt élők találkozzanak műveivel, a művész dinasztia munkáival, P. Tóth László szoborfotóival.

A szülőfalu, Cered is méltóképpen emlékezik meg, hiszen a legfontosabbat teszi: a fiatalok között kívánja megörökíteni az életművet. Az iskola elnevezése rendkívül dicséretes dolog, s még inkább az az alapítvány, amelyet a család hozott létre egy tehetséges s a művészi pályán előrehaladni akaró ceredi diák számára. Mert akárki akármit mond, ma legalább olyan nehéz a tehetségnek kiteljesednie, mint hajdanán, ha nem áll mögötte elegendő anyagi háttér.

S gyarapodtunk köztéri alkotásokban is, ami mindenképpen hasznos. Kisterenyén emléktáblát helyeztek el a hajdani lakóházon és köztérre kerül ifj. Szabó István édesapját megörökítő hatásos szobra is. Ugyancsak ő készítette el Ceredre azt a kaput, amelyen át a diákok nap mint nap az iskolába léphetnek be, amelyet unhatnak ugyan, de csak itt kapják meg a tudás és a művészet elemi ismereteit. S ezt a szerepet töltötte be a Bátonyterenyén lezajlott s a művész emlékének szentelt faragó tábor, amelynek eredménye egy játszótér lett (lesz).

Ilyenkor azonban megmutatkoznak a hiányok is, de ezek arra jók, hogy feladattá váljanak. Nem készült el egy, a mai igények és technikai lehetőségek szerinti videofilm id. Szabó István művészetéről. Voltak korábban persze filmek, de ma már nem a jelenidejűség hanem az értékmegtartás szellemében kell leforgatni egy ilyen összeállítást. A csapat együtt van erre a feladatra, de hát a pénz! Miként ez akadályozta meg egy nagy és szép művész album kiadását is. Meg egy kicsit az idő, mert ez azért alapos munka, jó fotók, jó nyomdai kivitel és persze sokmillió forint kell hozzá. Ezt is programul kell vállalnia egy intézménynek. S a legújabb feladat: előkerült id. Szabó István kiadatlan önéletrajzának kétszáz oldalnyi gépirata! Annak idején nagy siker volt a *Fába faragott esztendők* címmel megjelent kötet, sokan kérték is, a reprint kiadását az évfordulóra, de még jobb lesz kiadni az új kötetet. Kell egy jó szerkesztő, aki kézbeveszi a kéziratot, de arra vigyáz, hogy id. Szabó István utolérhetetlen képei, szóalkotásai megmaradjanak. Ettől lesz ízes majd a könyv és lesz hiteles képe a múlt század végi magyar és nógrádi művészeti közéletének. Nagyon jó az írás, az első kötettel együtt méltóképpen reprezentálja ebben a formában is az életművet.

Mert valahogy így marad majd id. Szabó István művészete élő. Nem az évfordulók teszik halhatatlanná, hanem a benne rejtőző érték. Hogyha kedvünk van hát egy vasárnapi kirándulás erejéig, elmegyünk Bátonyterenyére kiállítást nézni s elmondjuk – ha tudjuk – a gyermekünknek, hogy mit csinált a gerebenező asszony és milyen volt az őrhalmi főkötő. Hogy megnézzük majd egy Ceredről indult és id. Szabó István ösztöndíjas ifjú képzőművész első nógrádi kiállítását. Elmegyünk Benczúrfalvára, ahol remélhetően megmarad a műterem és a padlásgaléria. Hogy belenézünk a gyönyörű albumba, s hogy beleolvasunk életrajzába, s már nevetünk azon, amin egykor csak szomorkodtunk.

Id. Szabó István életműve így válhat egy megye állandósult értékrendjének részévé.

Praznovszky Mihály

Id. Szabó István

A KISTERENYEI HŐSI EMLÉKMŰ

A legfrissebb hír az volt otthon, hogy a főjegyző úr már kétszer is keresett. Arra kért, hogy sürgősen keressem fel, fontos ügyben.

Közölte velem: a képviselő-testületi gyűlés egyhangúan megszavazta, hogy a község főterén egy Kisterenyéhez méltó hősi emlékművet állíttat a világháborúban elesett hősöknek. Engem jelöltek az emlékmű elkészítésére. Arra kért a főjegyző úr, hogy mivel őt a főispán úr személyesen nem ismeri, menjünk el hozzá ketten, előterjeszteni a képviselő-testület határozatát, és ha támogatásra találunk, meg is lehet kezdeni a munkát.

Megbeszéltük az utazást, én meg hozzáfogtam az emlékmű tervezéséhez.

Már régi álmom: ha nekem egy életnagyságú szobrom állna köztéren, én lennék a világ legboldogabb embere! Abban is biztos voltam, hogy a főispán úr engem támogat.

De ez még nem elég. Nem érett még meg bennem a gondolat, hogy mit tudnék csinálni, mikor az egész ország már tele van mindenfajta szuronyt szegező, kézigránátot dobó szobor-katonákkal. Inkább nem csinállok semmit, mint hogy effélét csináljak.

Abból indultam ki: elmennek az emberek a háborúba, itthon marad a család, gyerekkézre jut a munka. De még a gyermek is belekerült a háborúba, mert aki a háború kezdetén tizennégy-tizenöt éves volt, azt még elvitték.

Így őrlődtem a gondban. Felkeltem éjfélkor, gyúrtam az anyagot. Először ekével mintáztam a népfelkelőt meg a gyereket, de az eke nagyon kilógott a kompozícióból. Majd kaszával ábrázoltam azt, hogy gyerekkézre maradt a munka.

Ezzel a gondolattal foglalkoztam, ezt vittem megmintázva a fényképészhez, hogy meg tudjam mutatni, ahol kell.

Elutaztunk a főjegyző úrral Balassagyarmatra, a főispán úrhoz. Nagy értekezletet tartottak, mert tele volt a folyosó is urakkal. A főispán úr szobája meg tömve. Annak ellenére a titkár úr bejelentette, hogy itt vagyunk. Nyilván azért, hogy az urak előtt nyilatkozzak a vásár eredményéről. Beléptettek engem a főispán úr szobájába, a párnázott ajtón. A főispán úr bemutatott:

– Szabó István kerékgyártómester, aki egyszerre átváltott a mesterségből a művészetbe... No, Pista fiam, hogy zajlott le a Nemzetközi Vásár?

– Elfogyott az áru, méltóságos úr. Kiürültek a tulipános ládák, a sokfajta anyagból csak a minta maradt, ami arra kellett, hogy még rendelést csinált vele a nagyságos asszony.

– Magadról beszélj, hadd hallják az urak.

– Én magamról csak annyit tudok mondani, amit a drótos tót mondott, amikor a kazári rezesbanda rákezdett: neki legjobban tetszett a cintányéros, ilyen kellene még vagy hat, a többi mehetne az anyja izéjába... Nekem is jó lenne efféle vásár hatszor egy esztendőben. Mindent eladtam, még rendelést is kaptam.

– De hallom ám, hogy a menyecskéket is megszeliédítetted. Be ne gazolj nekem, Pista, a kutya teremtéset, mert az én becsületedre engedték a vásárra őket. Nehogy az én bőrömre menjen a játék!

Úgy rám pirított a főispán úr az urak előtt, hogy majd elsüllyedtem. Azok meg nevettek rajta, ami nekem sehogy se tetszett. Nem tudtam mást felelni, azzal vágtam ki magam:

– Méltóságos úr: az az Isten katonája, ki az ágyát felcsinálja!

Erre kitört általánosságban a szabadjára engedett nevetés, amit egyszerre hagytak abba, mikor a főispán úr azt mondta:

– Várjatok meg, Pista! Egy óra múlva végzünk, veled is beszélhetek.

Egyszer csakugyan ránk került a sor. Bemutattam a főjegyző urat, és ő előterjesztette az ügyünket. Megmutatta a képviselő-testület határozatát, átadta Lénárd Károly bányaigazgató üdvözlését, aki szintén kéri a főispán úr magas támogatását. A főispán úr ráfeleli:

– Nem tudom, a főjegyző úr tudja-e, hogy amely vállalkozás meghaladja a kétezer pengőt, arra országos pályázatot kell hirdetni.

– Én tudom, méltóságos uram, de mi választjuk ki, hogy nekünk melyik szobor kell. És nekünk a mi művésznünk munkája kell.

– Még egy nehezebb része is van a dolognak. Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács engedélye nélkül hősi emlékművet felállítani nem lehet. Itt van most a balassagyarmati Madách-emlékmű. Most történt meg a pályázatról való döntés. Sidló Ferenc szobrászművész nyerte meg, ő fogja készíteni a szobrot.

Erre behozta gipszmintáját, és megmutatta.

– Na, fiam, csináld meg az elképzelésed, így, ilyen kis méretben. Mindent elkövetek a támogatásodra.

– Én nem vagyok hivatalosan szobrász, nekem nem lehet kis mintát csinálni és azt bemutatni, hogy a jóváhagyást megszerezsem. Ki hiszi azt el rólam, hogy kis méret után meg tudom majd a nagyot is csinálni? Ezt még a főispán úrtól sem kívánhatom, de nem is kívánom senkitől. Azért a teljes méretben elkészítem a szobrot. És ha jó lesz, akkor kérem a támogatását.

Ha nem leszek ura, arról sem tehetek. Erőn felül nem lehet kapálódzni, meg minek is. Akkor majd látja a főispán úr is, hogy érdemes-e támogatni vagy sem, de én addig nem kötelezhetek senkit, míg meg nem mutatom, hogy mit végeztem.

Azt a választ kaptam:

– Fogjál hozzá, Pista fiam, én bízom benned. A főjegyző úr meg támogassa. Ha már látni lehet valamit, megpróbálom, leviszem Sidló méltóságos urat. Ő segíthet rajtad, mert ő benne van a Tanácsban. Zárd magadra az ajtót, ne engedj be senkit, hogy megzavarjon a gondolkodásban.

A főjegyző nem győzte eléggé hajtogatni, hogy milyen kedves a főispán úr. Nagyon örül, hogy eljött velem, és hogy én milyen bátran beszélek vele...

*

Eljött az ideje a hősi emlékmű leleplezésének. Az ünnepség megrendezésére külön bizottságot alakítottak. A bizottság elnöke az esperes úr lett. Meghívót is nyomtattak. Az állt benne, többek között, hogy 1937. október 24-én, vasárnap leleplezik Kisterenye világháborúban elesett fiainak hősi emlékművét, az ünnepi beszédet dr. Soldos Béla, Nógrád és Hont vármegyék főispánja tartja, az emlékművet megkoszorúzza a belügyminiszter. Az is belekerült a szövegbe: „A szobor alkotója: Szabó István szobrászművész, a község szülötte.” Az esperes nem akart hozzájárulni, hogy így nyomtassák ki. A vitán hosszasan bizonyította, miért nem jár nekem a *művész* cím:

– Ez úgy nézne ki, mintha a dorogházi plébános felkötné a lila övet, és nagyságos esperesnek szólíttatná magát, akárcsak én. Márpedig én megdolgoztam azért, hogy nagyságos címem van. Nem engedem meg, hogy aki tegnap még *kerékgyártó* volt, ma, minden diploma nélkül *szobrászművész* címet kapjon. „Szabó István *őstehetség*.” Nem tisztább és magasztosabb ez? Nem ez-e a törvényes elismerése annak a kéthetes munkának, ami alatt a szobrot megcsinálta? A többi csak mesterségbeli része volt a dolognak. Ráadásul a tisztelt „művész úr” még a Krisztus értékét is a maga szája íze szerint mérte. Ezen nem is csodálkozom. Tíz éve vagyok itt, kedves uraim, de még nem láttam a fajtájából senkit, hogy átlépte volna a templom küszöbét.

Kiss Endre, a községi vezető jegyző, az Irodalmi és Művészeti Tanács levelére hivatkozva védte az én „művész” címemet.

Végül is a szavazás a javamra dőlt el. Így nyomták rá a meghívóra a nevem után a *szobrászművész* titulust.

Az öreg Vignali a fiával, Guzival együtt megérkezett még szombaton este a vonattal. A legjobbkor, mert nálunk, a családban éppen lagzi volt, a legkisebb lánytestvérem ment férjhez.

Raffi bácsi nagyon megbarátkozott az apámmal. Azt is kisütötték, hogy egyidősek, két nap különbséggel. Rögtön összetegeződtek. De mulattunk mind is. Táncoltunk, daloltunk. Guzinak nagyon jó hangja meg nagy gyakorlata volt a mulatozásban, feltalálta magát vidéken is. Minden nótát ismert, a cigányok meg észrevették, hogy pengővel fizet.

A feleségem figyelmeztetett bennünket, hogy a holnapi napra való tekintettel pihenjünk le. Nálunk aludtunk.

*

Reggel már nagy mozgás volt. Lázban égett az egész falu. Hat órakor zenés ébresztő verte fel a népet – ez sem történt meg még Terenyén.

A kocsmákat bezárták tíz órakor, a kocsmárosoknak megparancsolták: csak akkor nyithatják ki, ha a szoborról lehull a lepedő.

Gyönyörű októberi nap volt. Jöttek a népek felpántlikázott kocsikkal. Hozták a leventéket a szomszéd falukból. Hömpölygött a nép az állomásról. Rengetegen összeverődtek.

Megkezdődött a tábori mise. Folytatódott az ünnepi beszédekkel. A főispán úr sort kerített az én dicséretemre is. Azt mondta a végén:

– Erről a helyről köszönöm meg neked, Szabó Pista, hogy ez a szobor itt áll, és állni fog időtlen időkig.

Mellettem állt az édesapám, Raffi bácsi meg Guzi. Az apám könnyezett a meghatottságtól. Azt mondja neki a Raffi bácsi:

– Nincs itt semmi baj, Marci. Olyan fiad van, aki neked még sok örömet szerez.

Ünnepi ebédet a meghívott vendégeknek a parókián adtak. Mink is elballagtunk a vendéglőbe, ahol már zsúfolva volt a terem, de azért jó helyet szorítottak. Minket ugyanis nem hívtak meg az ünnepi ebédre. Sem engem, sem az öntőmestert.

Az ünnepi ebéden a főispán úr egyszer csak felemelte a poharát:

– Gyere ide, Pista fiam, hadd öleljelek meg!

Néma csend lett.

– Hol vagy, Pista?

Az esperes úr kimentett:

– Nem jött el, mert az éjjel lakodalomban volt, és pesti vendégei vannak.

A csúf hazugság azonban kiült az ábrázatára. Nem is élvezte sokáig, hogy az előkelőségek körében kérkedhet, mert azok nagyon gyorsan felkerekedtek. Azt sem tette a kirakatba, amit a főispán úr mondott neki búcsúzáskor.

Azért mink mégis megtaláltuk a helyünket, jól éreztük magunkat. A vendéglőben felpezsdült a jókedv, a falubeliek odajöttek hozzánk koccintani.

A cigányok is kitettek magukért. Mulattunk, daloltunk, összetoltuk az asztalokat. Nem hiányzott a belügyminiszter, sem a plébános úr.

*

A szobor állott, de én nem állottam sehogy. Vártam az elszámolásra. Úgy látszott, hogy ki akarnak semmizni, a nekem járó összegből bőven el akartak venni az egyház javára. Mi közöm nekem az egyházhoz? Kipakoltam a főjegyzőnek. Annyira fajult köztünk a dolog, hogy azt mondtam neki:

– Maga csak annyiban különbözik az esperestől, hogy az ügyetlenül csinálja a ravaszságát, azt hamar meglátni, de maga burkolva, hogy ne lássuk. Így maga rosszabb, mint a pap. Most sül ki, hogy tízezer pengős munkából, aminek a fele engem illet, nem tud kifizetni. Miért nem mondta ezt egy évvel ezelőtt?

Kiszáradt a torkom, nem találtam szavakat. Bevágтам az ajtót úgy, hogy hullott a vakolat. Elmentem a kocsmába, magamba fojtani a keserűségem.

A főjegyző összehívta a képviselő-testületi tagokat, akiket könnyen lehetett rángatni, a virilistákat meg a pótagokat, hogy a felelősséget átrázza magáról. Grosz Sándor kereskedő virilista felszólalt itt, és ilyesmit mondott:

– Tisztelt képviselő-testületi gyűlés! Nem azért vagyunk a község fejei, hogy dobálózzunk a község pénzével. Az összeg, amit a szoborra szántak, el lett költve, így Szabónak nem jár semmi. Köszönöm.

Oravecz Gábor pótag, Grosz fuvarosa, életében most szólalt először. Mikor felállt, kivörösödött, attól való félelmében, hogy belesül a mondókájába.

– Engedelmet kérek – azt mondja –, ki az a Szabó Pista? Nemrégén még béres volt.

Erre olyan csend lett, hogy csak Gábor alatt reccsent a szék.

Mindennek ellenére én mégiscsak megkaptam még aznap az ezer pengőmet. Grosz Sándor pedig került azóta, mintha én bántottam volna meg őket, nem ők engem.

(Fába faragott esztendők. Budapest, 1969)

DR. SOLDOS BÉLA FŐISPÁN LEVELEI

Szabó István
kerékgyártó mester
Kisterenye

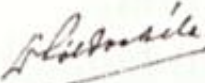
Örömmel értesültem arról, hogy a legutóbbi árumintavásár alkalmával kiállított tárgyai közül több darab kelt el, sőt hogy azok közül Gömbös Gyula miniszterelnök úr Önagyméltósága is vásárolt.

A miniszterelnök úrnak ezen ténye nagy megtiszteltetést jelent a maga számára és remélem, hogy az buzdítólag fog hatni további munkájára.

Amennyiben jól sikerült újabb munkái lesznek, azokat dr. Erdődyné Holló Valéria nagyságos asszony címére Budapest VIII. József körút 69. II. emelet 62. szám alatt küldje, vagy vigye fel, miután amint arról maga is bizonyára értesült ajánlatom folytán a magyar királyi földművelésügyi miniszter Úr is érdeklődik munkája iránt és azok megvásárlásával támogatni kívánja magát.

Ismételten figyelmeztetem tehát igyekezzék oly munkákat készíteni, hogy méltó legyen a tapasztalt és a jövőben elérni kívánt támogatásra.

Balassagyarmat, 1935. május 24.

főispán

*

Tek.
Szabó István úrnak
szobrászművész
Kisterenye

Rimaszombat, 1939. november 29.

KEDVES PISTA!

Miután sürgősen szükségem volna az általad készített kisterenyei hősi szobor fényképére, arra kérlek, hogy légy szíves részemre két-három példányt küldeni.

Ha van róla levelezőlap, úgy az is jó lesz. Csak az a fontos, hogy mielőbb megkapjam.

Szívélyes üdvözlettel:

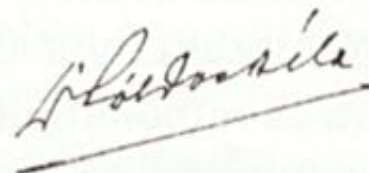
Rimaszombat, 1939. december 1.

KEDVES PISTA!

A küldött képeket kézhez vettem, de csak az 1 db. levelező lapot tart-hattam meg, a két nagyot egyidejűleg visszaküldöm.

Örülnek, ha arról a képről, amely a leleplezés alkalmából készült, több levelező lapot kaphatnék, mivel azokat el akarom küldeni.

Szívélyes üdvözlettel:

*

Kedves Pista!

Ha még megvan a „Kaszaverő” c. szobrod, úgy hozd fel Pestre, és mu-tasd be a Földművelésügyi minisztériumban és keresd ott vitéz Lukács Béla államtitkár urat.

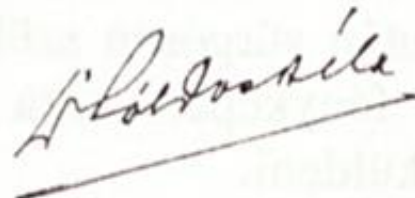
Ha ő nem lenne hivatalában, úgy vitéz Ricsoy-Uhlarik Béla osztályfőnök urat, az elnöki osztály vezetőjét. Ők már tudnak a dologról, mert megkértem őket, hogy nézzék meg, s ha tetszik, vegyék meg a minisztérium számára.

A szobor árát én 300,- P-re mondtam, de ha 250,- P-t kapsz érte, akkor is add oda, mert csak jó reklám lenne Neked.

Ha a portás nem akarna beengedni, úgy hivatkozz reám és mond meg neki, kérdezze meg telefonon az államtitkár úr titkárát, mert ő is tud a dologról.

Ha úgy jönne a sorod, hogy hétfőn reggel 10^h-ra itt lehetsz és nekem jel-zed itt létedet telefonon a lakásomra (telefonszám: 29-63-12), úgy elmegyek Veled annak bemutatására.

Szívesen üdvözöl:

főispán

Rimaszombat, 1940. március 8.

KEDVES PISTA!

Örömmel értesültem arról a nagy sikerről, amelyet a múlt évben tartott newyorki világkiállításon kivételes művészeted aratott.

Mivel ebben az évben a világkiállítás újra megnyílik és azon Magyarország is részt vesz, a newyorki világkiállítás magyar kiállítási bizottságától azt a felkérést kaptam, hívjalak fel Téged arra, hogy a múlt évihez hasonló szép faragást küldj fel az Országos Magyar Iparművészeti Társulathoz /cím: V., Mária Valéria-u. 12./ ahol azt – ha az ár nem túl magas – a társulat készpénzben megvásárolja.

Elhatározásodról légy szíves engem is értesíteni.

Szívélyes üdvözlettel:

*

Rimaszombat, 1941. február 6.

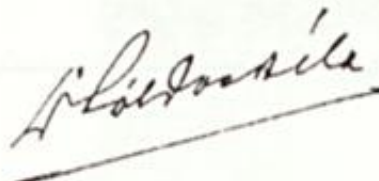
KEDVES PISTA!

Nagyon köszönöm Neked, hogy legújabb alakításodról készült felvételeket nekem megküldötted. – Örömmel látom haladásodat és igyekezetedet.

Eddig azért nem válaszoltam Neked, mert mindenkinek mutogattam a képet és szerettem volna azt elhelyezni. Sajnos ez nem sikerült, nem feledek meg azonban azt ébren tartani és ha valamelyes mód adódik számomra, amely kedvezőleg intézné el a dolgot, arról értesíteni foglak.

Addig is dolgozz szorgalmasan, így munkád mint a múltban, úgy a jövőben is meg fogja hozni a gyümölcsét.

Szívélyesen üdvözöl mindnyájatokat

főispán

(Válogatás a család dokumentumaiból.)

KISTERENYE NAGYKÖZSÉG KÖZÖNSÉGE

a világháborúban a hazáért hősi halált halt fiainak emlékére a
község főterén emelt HŐSI EMLÉKMŰVET 1937. évi október hó
24-én, vasárnap délelőtt 10 és fél 11 órakor istentisztelettel kezdődő

EMLÉKÜNNEPÉLY

keretében leplezi le, melyre Méltóságot
Nagyságot
Tekintetességet a község közönsége ne-
vében tisztelettel meghívjuk.

Hazafias üdvözlettel:

KISS ENDRE
községi vezető jegyző.

SZOMSZÉD LÁSZLÓ
községi bíró.

A szobor alkotója SZABÓ ISTVÁN szobrászművész, a község szülöttje.

Végh nyomda, Salgótarján.

AZ ÜNNEPÉLY SORRENDJE:

I. ISTENTISZTELETEK.

Délelőtt 10 órakor az ág. h. ev. templomban istentisztelet.

Délelőtt fél 11 órakor tábori mise a község Főterén.

II. ÜNNEPÉLY.

1. HISZEKEGY. Előadja a kisterenyei Chorin-bányatelepi bányászzenekar.
2. MEGNYITÓ BESZÉDET MOND: *Lénárd Károly* bányaigazgató.
3. SZENTELT HANTOK. Éneklí a kisterenyei kat. Otthon dalárda.
4. ÜNNEPI BESZÉD. Tartja: *runyai dr. 'Soldos Béla* Nógrád és Hont vármegyék Főispánja.
5. AZ ÉDESANYA FIAIHOZ. Szavalja: *Érhádi József*.
6. NYUGODJATOK HŐSÖK. Éneklí a kisterenyei kat. Otthon dalárda.
7. EMLÉKMŰVET MEGŐRZÉSRE ÁTVESZI: *Kiss Endre* községi vezető jegyző.
8. HŐSI EMLÉKMŰVET MEGKOSZORÚZZA: *Dukai és szentgyörgyvölgyi Széll József*
m. kir. belügyminiszter, m. kir. titkos tanácsos, a kerület országgyűlési képviselője.
9. KOSZORÚK ELHELYEZÉSE.
10. HIMNUSZ. Előadja a kisterenyei Chorin-bányatelepi bányászzenekar.
11. DÍSZELVONULÁS a Hősi emlékmű előtt.

A kisterenyi hősi emlékmű avatásán Széll József
belügyminiszter és Szabó István szobrászművész

A kisterenyei emlékmű avatása

(A fotók a család tulajdonában vannak.)

K. Peák Ildikó

EGY FÁBA FARAGOTT ÉLET

(idős Szabó István gyermekkori álma)

Bár megyénk képzőművészeti életéről szólva objektíven meg kell állapítanunk, hogy országos rangra e téren csupán az utóbbi évtizedekben tettünk szert, szomorú tény azonban, hogy máris bővelkedünk jeles halottakban. Ha a XX. század Nógrád megyei kiállításait, alkotótáborait, rendezvényeit felidézzük, óhatatlanul emlékezetünkbe villan Czinke Ferenc, Iványi Ödön, Hegedűs Morgan, Hibó Tamás, Orosz István, Somoskői Ödön, Kovács Alfonz neve. Szinte valamennyien a kortárs magyar képzőművészet élvonalába sorolhatók, egyéni kép- és formavilágukat a kor művészi formanyelvének felhasználásával építették fel.

Élt közöttünk azonban egy olyan alkotó, akinek munkássága semmilyen „izmussal” sem rokonítható, művei egy irányzatba sem sorolhatók be.

Idős Szabó István e nyáron – egészen pontosan augusztus 29-én – lenne száz esztendő. Ha végiggondoljuk, hatalmas életút ez, nemcsak az évek számát tekintve. Ez az évszázad a közelmúlt történelmének talán legizgalmasabb, egyben legzaklatottabb időszaka, hiszen magában foglal világháborúkat, forradalmakat, politikai, társadalmi rendszerek egymást követő változásait. Idős Szabó István élete és munkássága gyakorlatilag végigkísérte e viharos XX. századot. Izgalmas a kérdés – alkotó művészként, szobrászként hogyan lehet megélni egy ilyen, eseményekben, ellentmondásokban gazdag korszakot, melynek történelmi feldolgozottsága, értékelése még napjainkban sem mondható teljesnek? Elsősorban munkával. Idős Szabó István hatalmas életművet hagyott hátra maga után, fáradhatatlanul munkálkodott a 30-as évek elejétől szinte halála pillanatáig. Több száz darabot számláló életműve még akkor is óriási, ha figyelembe vesszük, hány plasztikája semmisült meg, vagy kallódott el véglegesen az idők folyamán. Számára a szobrászaton belül semmi sem volt idegen, szinte minden műfajban kipróbálta magát, az apró zsánerszobroktól kezdve egészen a monumentális köztéri alkotásokig, síremlékekig. Használt bronzot, gipszet, márványt, bazaltot, krómacélt. Idős Szabó István legkedvesebb anyaga azonban élete végéig a fa maradt. Nem véletlen ez, hiszen a fa szeretetére, mondhatni tiszteletére predesztinálta őt származása, neveltetése és körülményei.

A XX. század egy bizonyos korszakának szlogenjével élve idős Szabó István a nép fia volt. Az ő esetében azonban ez nem üres szólam, hanem tényszerű valóság.

Uradalmi kerékgyártó mester fiaként 1903. augusztus 29-én, a Nógrád megyei Cered községben született. Bár édesapja – megbecsült mesteremberként – a helyi társadalom ranglétrájának a cselédekénél lényegesen magasabb fokán állt, a gyermek Szabó István sorsa nem sokban különbözött a ceredi, majd kisterenyei szegénysorsú gyermekek életétől. Az iskolába járás rövid szakaszai mellett a napszám, a munka töltötte ki napjait, különösen az I. világháború alatt, mikor minden asszony, gyermek és fiatal dolgos kezére szükség volt, pótolandó a besorozott férfiakat.

Nagyon szemléletesen vall ezekről a gyermek- és ifjúkori évekről idős Szabó István *Fába faragott esztendők* című, 1969-ben a Magvető Kiadó gondozásában megjelent önéletrajzi kötetében. Leírja a nélkülözéseket, a fáradságos munkát, de megemlékezik örömteli pillanatokról, nagy lagziról, salgótarjáni kirándulásról s ami a legfontosabb, a rajzolás iránt megnyilvánuló korai érdeklődésről, tehetségről. A rajz egyébként végigkísérte idős Szabó István egész munkásságát, több szobrának, így az ismert ún. Kenderfeldolgozás sorozatnak témáját is megfogalmazta grafikai lapokon.

Első szobrászi kísérleteiről a 20-as évek második feléből tudunk. Ekkor már megállapodott, családos ember, önállóan dolgozó kerékgyártó mester. Ezek az első művek olyan emberről vallanak, aki a frissen felismert tudás bűvöletében mintha két kézzel kívánta volna megragadni a világot. A fafaragás mellett szinte egyszerre próbálkozik a kőfaragással s a bronzöntéssel. Bányász témájú szobrainak hitelessége érdekében rendszeresen lejár a bányaiba. A nagyobb léptékű plasztikák mellett kisméretű menyecskeszobrokat farag fából terenyei, maconkai, bátonyi viseletben. Mellettük – a II. világháborúig – számos zsánerszobrot készít, témáit elsősorban a paraszti életből merítve. Életmű katalógusát fellelve ilyen címeket találunk ebből az időszakból – Aratás, Tüskehúzó, Ostorfonás, Kétökrös szántás, Gereblyező, Kaszaverő. Ezek az alkotások az 1930-as évektől már számos országos kiállításon szerepeltek s egy csoportjukkal találkozhattak az érdeklődők az 1935-ös Budapesti Nemzetközi Vásár palóc pavilonjában is.

Idős Szabó Istvánra nagy hatást gyakoroltak az ebben az időben „népi östehetségként” felkaroltak munkái. Már munkássága e korai szakaszában bebizonyosodott azonban, hogy az ő plasztikái mások, túlmutatnak a „tehetséges fafaragó” skatulyán. Ezeknél az első műveknél is megmutatkozik a szobrászi látásmód, a zárt formák iránti érzék, párosulva – a tanult szakmából fakadóan – a megmunkálendő anyag, a fa tulajdonságainak biztos ismeretével. Az életképszerű plasztikák mellett ebben az időben több ízben dolgozott a kisterenyei

birtokos, báró Solymossy Jenő megrendelésére is, aki nemcsak megtúrta, de némiképpen támogatta is az uradalmi kerékgyártó furcsa passzióját.

A második világháború vége a családot Losoncon érte, innen települtek vissza Kisterenyére. Itt néhány év – az életmű katalógus tanúsága szerint is – idős Szabó István munkásságából, hasonlóan kora legtöbb hazai képzőművészéhez művészi útkereséssel, bizonytalansággal telt. E rövid időszakban egymást váltják a korábbi már ismert zsánertémák s nagyszabású emlékműtervek.

A fordulópontot idős Szabó István munkásságában 1950 jelenti. Ebben az évben kezdett hozzá a nevét ismertté tevő nagyszabású bányászattörténeti sorozatához, mely a hazai szénkitermelés kétszáz éves történetét dolgozta fel jelképi erővel, magas művészi szinten, a kezdetektől a XX. századig.

Az 1950-es, 60-as évek ún. szocialista képzőművészetében szokványos volt, gyakorlatilag kötelező erejűvé vált az ipari munkás, a bányász ábrázolása, megfelelően a kor művelődéspolitikai dogmáinak. Aki továbbra is képzőművész – szobrász, grafikus, festő – akart maradni, kénytelen volt megfelelni az elvárásoknak s hősies tekintetű, dagadó izmú élmunkásokat előállítani.

Idős Szabó István bányászszobrai azonban legalább egy, nagyon fontos ponton különböznek az 1950-es évek sztahanovista dömpingjétől. Valamennyi plasztikája – s ez nemcsak a sorozatra vonatkozik – őszinte, átélt. Számára a téma nem divat, hanem megoldandó művészi feladat, melyet paraszti konoksággal újra- és újrafogalmaz, amíg a tökéleteset el nem éri.

A sorozat darabjai egyrészt történeti életkép jellegűek – a pásztor tüzet rak a szénkibúváson, XVIII. századi vájár, elővájók a harmincas években, leobeni bányászok Salgótarjánban, stb. Ezek egy része nagyméretű, sokalakos dombormű. A formák kialakítása során – hasonlóan egyébként a körplasztikáknál is – idős Szabó István messzemenően figyelembe vette a fa tulajdonságait, a megdolgozandó anyag göcsörtjeit, esetleges repedéseit.

A sorozat többi darabja egy- vagy többalakos térplasztika, mely a szénkitermelés egy-egy mozzanatát ábrázolja, az ősi módszerektől a gépesített technikáig. Bár e szobrok egy-egy konkrét munkafázist jelenítenek meg, idős Szabó István művészi szintre emeli a hétköznapi mozdulatokat, a kőzet cipelését, a szén lapátolását, rakodását, a metángáz mérését. Az egyszeri, mindennapi tevékenység szimbólummá válik, a prózai, igen kemény fizikai munka felmagasztalásává.

Bár idős Szabó István ügyelt a történeti hitelességre, a valósághű részletek megörökítésére, kompozíciói mindig egységes, zárt formát alkotnak, ahogy a korábbiakban már érintettük. Önéletrajzi könyvében úgy fogalmaz, hogy a jó szobor az, amely, ha legurítjuk a hegyről, egészben marad. A szobrászi egység, a zárt, lekerekített vonalvezetés nem csupán a bányászkompozíciókra

vonatkozik. Érvényes ez a népi ihletésű alkotásokra is – gondoljunk csak a bölcső fölé hajló palóc anya karjai s feje, vállalai által leírt ívre. Hasonló zárt-ság, tökéletes szobrászi látásmód jellemzi idős Szabó István kevésbé ismert almaszedő, nyújtózó, vízbelépő, aktjait is.

Visszatérve a bányászattörténeti sorozathoz, vitathatatlan, hogy a művész számára ez hozta meg az országos sikert, elismerést. A bányász kompozíciók népszerűségére jellemző, hogy az elsődleges megrendelő, a Nógrád Megyei Szénbányászati Tröszt mellett számos közintézmény és magánszemély is igényelt a sorozatból egy-egy darabot. Ennek eredményeként bizonyos témákból több, közel azonos méretű darab is lappang, nem téve könnyűvé az életmű kutatójának munkáját. Az idős Szabó Istvánt számos kitüntetéshez juttató, tiszteletbeli bányász címre érdemesítő sorozat példátlan sikerét természetesen magyarázhatjuk s magyaráznunk is kell az 1950-es, 60-as évek kultúrpolitikájával, de nem szabad elfeledkeznünk a kor egész társadalmára kiterjedő elismerés más okairól sem – a tárgy közvetlen szemléletéről, a szimbolikus ábrázolásmódon belül az emberi jellegzetességek pontos megörökítéséről s nem utolsósorban a művészi értékről, erőről.

Bár idős Szabó Istvánt elsősorban a bányászattörténeti sorozat tette ismertté, életművének számában és minőségében legalább ennyire jelentős egységét alkotják a nép életét megjelenítő plasztikái. Talán e témakörben mozgott a legotthonosabban, hiszen szinte egész életét falusi emberek, zsellérek, földművesek, mesteremberek között töltötte. Megértő szeretettel, rokonszenvvel formálta meg a mindennapok hőseit, a bérest, a kanászt, a mezőőrt, a kukoricafosztót s a bölcsőt ringató anyát. Külön „minisorozatot” szentelt a kender feldolgozását végző asszonyoknak, életteli plasztikákban megörökítve a bányászat hősiességét nélkülöző, a paraszti társadalomban azonban létfontosságú munkafolyamatoknak.

Mint a korábbiakban is említettük, idős Szabó István első ismert, s kiállításokon is sikerrel szereplő plasztikái kisméretű, népviseletes menyecske-szobrok, illetve zsánerjelenetek voltak. E témakörök végigkísérték egész munkásságát, egyre inkább lemélyült, kiérlelt formában. Az 1930-as évek gazdag polgárai számára egzotikus menyecskékből az évek folyamán néprajzi hitelességű, ugyanakkor a modell személyiségét híven kifejező, érzékeltető asszony- és leányfejek váltak. A kezdetben még kevésbé hiteles zsánerjeleneteket az érett művész munkásságában a lényegit, a paraszti munka monotonitásán túl a létért való küzdelmet hamis pátosz nélkül megragadó, letisztult alkotások váltották fel. Az életmű utolsó darabjaira a fölösleges részletektől mentes, összegző látásmód a jellemző.

Az 1970-es évek végétől – alaposan meghazudtolva az őt kizárólagosan „kommunista művészként” számontartó kritikusokat – idős Szabó István új

témához nyúlt, a Stáció egyes jeleneteit faragta meg, illetve önálló korpuszokat készített ebben az időszakban. Talán a közelgő halál gondolata érintette meg az idős művészt (korábbi művei közül csupán egy utolsó vacsorát s egy Krisztus-fejet ismerünk). Annyi bizonyos, hogy ezek a plasztikák – bár a Stáció sorozat néhány darabja vázlatos formában készült csupán el – munkássága csúcsát jelentik. Még a végleges formában el nem készült művek is rendkívül drámaiak, a megfeszített Krisztus arcán a szépség és a fájdalom ötvöződik. E szobrokkal idős Szabó István a lélek- és jellemábrázolás magas fokára jutott el, elérve mindazt, ami egy képzőművész számára elérhető.

Id. Szabó István: Madách (1957)

Írásunk kezdetén felvetettük a kérdést, hogyan lehet s kell művészként megélni egy olyan viharos, ellentmondásos kort, mint a XX. század? Idős Szabó István élete s munkássága példaszerű válasz erre a kérdésre. Számában és színvonalában egyaránt jelentős életműve olyan alkotóról vall, aki az általa választott anyag tökéletes ismeretében, pontosan és híven tudta megragadni az őt körülvevő világot.

Az életmű katalógust fellapozva találkozunk egy, sajnálatos módon már lappangó, 1939-ben készült szoborral – Gyermekkori álmom a címe. Szerencsés módon a 180 cm magas körtefa plasztikáról fennmaradt egy korabeli műtermi fotó. A fénykép egyszerű ruhás, fiatal fiút ábrázol, aki szinte megbűvölt tekintettel nézi a kezében magasra tartott szobrot.

Kevesen vannak azok a szerencsések, akik visszatekintve elmondhatják magukról, hogy megvalósíthatták, kiteljesíthették gyermekkori álmukat. Idős Szabó István nemcsak kiváló művész volt, hanem nagyon szerencsés ember is.

Kiscseri Mihály

POTOMSÁG – CSACSKÁN

*Illyés Gyula Tihanyban Proustot olvas
malomkő asztalon
(„A semmi közelít” ciklusból)*

Ennyi levél –
mind az ágakon!

Álmélkodom Párizson
egy október végi napon.

Mígnem a Luxemburg-kert
márvány
herceg- és királynői
villanatra
összerezzenek:

halk lekeringés után
egyetlen gesztenyelevél
súlyosan
talajt fogott:
boksoló arcbechapódása.

Veritéklucskos
ringpadló.

A párizsi ég
magasa – cifra
pingálás-mentesen –
Atlanti felhőkkel függönyözte magát.

Vissza- vagy előrelapozzak,
Vagy csak nézzek, nézzek
Egry-fényű tereket?

Salgótarján, 2003.

ÖRÖKSÉG, TEHETSÉG, AKARAT

Apa és fia – id. és ifj. Szabó István szobrászművész –
egyazon pályán

Az előzetes egyeztetés, megbeszélés ellenére már-már restelkedve kopogtam be a benczúrfalvai műterem ajtaján, mert tudtam, hogy zavarok: nemcsak csak úgy általában, – ahogyan alkotó embereket szokás – hanem konkrétan abban a munkában, amellyel ifj. Szabó István édesapja születésének augusztusi centenáriumára készült. Azokban a napokban ugyanis a kisterenyei kastélykertbe kerülő portrén végezte az utolsó simításokat és a ceredi iskola bejáratához faragta a díszkaput. Egyetlen mentségem maradt, hogy telkiismeret-furdalásomat eloszlassam: az interjú – amire kértem – ugyancsak az emlékezést, a tisztelgést szolgálja. Arra kerestem a feleletet, hogy az immár hetvenhatodik életévét is betöltött Szabó István annak idején milyen indítatást kapott pályájához a szülői házban, mit örökölt, mit „lesett el”, mit tanult közvetlen felmenőjétől, s az ő művészi tevékenysége, munkássága mennyiben gyökeredzik az apjában és miben tér el tőle.

– Hát ezek bizony nagyon nehéz, összetett kérdések – felelte, megtudakolván szándékaimat. – Nem könnyű szavakba formálni gondolataimat, miután lényeges, meghatározó benyomásokról, élményekről van szó, s az érdemi, hiteles válaszokhoz egész eddigi életem mozaikkockáit kell, kellene egységbe rendeznem...

– *Azért próbáljuk meg* – kérleltem tovább Szabó Istvánt és nem is sikertelenül, hisz némi gondolkodás, érthető hezitálás után szinte megállíthatatlan monológba fogott...

– Messzire kell visszamenni időben, egészen a múlt század húszas éveinek végéig, a harmadik évtized elejéig, közepéig. Érdekes, hogy ennyi idő távlatából is elevenen élnek bennem nemcsak ifjúkori, de gyermekkori emlékeim is. Kisterenyén, a Petre udvarbeli kerékgyártó műhely, – amelyben apám is dolgozott – amolyan társasági központ volt szinte éjjel-nappal. Napközben mészároslegények, lakatosok, kovácsok jöttek oda szerszámaikat köszörültetni, de közben a nyelvük is megoldódott. Éjszaka sokszor arra ébredtünk, hogy összejött a vigalmi gárda. Ez alatt az iparosok amatőr zenekarát

kell érteni, amelyik ott tartotta a próbákat. Apám nagyon büszke volt rám egyrészt, hogy – a nővéremet követően – fiúnak születtem, másrészt azért, mert a koromhoz képest erős, bátor voltam. Előfordult, hogy felállított a faragótőkére és ott mutogatta karizmaimat. Bennem e dicsekvés ellenérzéseket váltott ki, sokat durcáskodtam, s ha csak tehettem elvonultam, elhúzódtam madárkalitkákat, játékokat csinálni. Különösen Szabó nagymamáméknál találtam jó búvóhelyeket. Ugyanakkor a velem egyívásúak körében vezéregyéniségnek, afféle bandavezérnek számítottam, a kendergáti focicsatákban kemény védőként tartottak számon. Még tízéves sem voltam, amikor, úgy 1935/36 táján kezdtem apámnak – aki akkoriban már szobrászkodott – segíteni. Előzményként említhető, hogy Márton nagybátyám – aki nem sokkal volt idősebb nálam – rajzait másolgattam s bosszantott, hogy a lombos fákat nem sikerült szépen megrajzolnom, vagy nagyobbra, vagy kisebbre sikerültek a kelleténél. Amikor apám végképp felhagyott a bognárkodással és Bóna Kovács Károlynál szobrászsegédkezett Salgótarjánban, sokat jártunk elé a vasútállomásra. Én annál is inkább szívesen mentem, mert a városból mindig hozott valami érdekeset. Az iskolában a másodikos tanítónak sok baja volt velem, el-elfenekelt, mert dacos voltam. Egyszer például arról beszélgettünk az órán, hogy akik szeretik az alkoholt, rossz emberek, én azonban éppen az ellenkezőjét állítottam, mondván: apám is iszik és mégis jó ember. A gyerekeknek ez nagyon imponált, a tanítónak azonban már kevésbé tetszett, be is panaszolt apámnál. Harmadik-negyedik osztályos koromban már a jó tanulók közé tartoztam, a szorgalmammal volt baj csupán. Továbbra is gyakran félrevonultam, s mentem a saját fejem után. Egyik alkalommal egyujjas téli kesztyűt varrtam anyám – aki varrásból igyekezett eltartani a családot, kiegészíteni apámnak a szobrokból csurranó-cseppenő jövedelmét – legnagyobb bánatára, merthogy szétnyírbáltam egy nadrágnak való anyagot.

– *Tehát a kezügyessége hamar kiderült...*

– Igen és apám a maga módján törekedett is ezt fejleszteni. Megtanított kerámiázni, anyagozni és arra is biztatott, hogy rajzoljak, mintázzak minél többet. Sajnos ezekből a korai próbálkozásokból – pulikutyákból, hamutartókból – semmi sem őrződött meg. Egy, a műterem szomszédságában lakó kerékgyártó fiát életnagyságban is megörökítettem. Amikor pedig apám Bóna Kovácshoz került – mert a tarjáni mester hírét vette, hogy a korábbi bognár nemcsak hangszereket, hanem sírköveket is figyelemre méltóan farag – s többek között a Báthori-szobornál is közreműködött, el-elvitt engem is fát választani, követ kiszemelni. Emlékszem, hogy a kocsmában micsoda alkudozások folytak a fák és a kövek szállítási költségeiről. Amikor apám az 1937-ben felavatott kisterenyei világháborús hősi emlékművet csinálta az erre az alkalomra kapott kiskastélybeli műhelyben, engem is

bevont a munkába. A háznál található összes lepedőt – anyám teljes stáfrungját – felhasználta az agyag iszapolásához, amely egy nagy kádban történt, olyanban, amelyet a búza pácolásához szoktak használni. Én ott szorgoskodtam apám körül, adogattam neki kézhez az agyaghurkákat, s mint „jó markos gyerek” – ahogyan a „Fába faragott esztendők” című önéletírásában jellemzett – segítettem a gipsz keverésénél is. Könyvében megemlítette, hogy bár örült a segítségnek, nagyon sajnált, amikor sokáig tartottam a gipszes edényt. Meg is kérdezte: „bírod-e még kisfiam?”

– *Jelentettek-e valamilyen változást érdeklődésének, ambícióinak alakulásában a gimnáziumi évek?*

– Először Salgótarjánba, a Chorin Ferenc Reálgimnáziumba jártam s az idegen környezet, a rendszeres vonatozás bizony nem tett jót. Vagány gyerek voltam, jó tornász, de a tanulással hadilábon álltam, továbbra is a műhelyben, a műteremben éreztem igazán jól magam. *Fayl Frigyes*, az iskola legendás művésztanára szeretett, látta, hogy érdemes velem foglalkozni. A Toldi és a János vitéz alapján készített rajzaimat mintának állította a többiek elé. Miután a tarjáni gimnáziumban megszűnt a felső tagozat, Losoncra kerültem. A váltás nem volt nehéz, hiszen jó néhány osztálytársam ugyancsak ott folytatta tanulmányait, sőt a '40-es évek elején családuk is a felvidéki városba költözött, ugyanis apámat – akinek bizonytalanná vált a megyei ösztöndíja – odahívta a polgármester, hogy a helyi palóc háziipari üzemben foglalkozzon az emberekkel. Én is részt vettem ebben a munkában s egy bizonyos *Vágás Mátyáshoz* jártam rajzsakkörre. A gimnáziumban volt egy füleki fiú, – a nevére már nem emlékszem – aki jobban rajzolt, mint én, s engem nagyon inspirált, hogy utolérjem. Az érettségit végül is – a háború zűrzavarai következtében – Tarjánban, az újpesti Könyves Kálmán Gimnázium filiáléjában tettem le 1946-ban.

– *Közismert, hogy az érettségit követően 1947-ben a képzőművészeti főiskolára illetve a Dési Huber Istvánról elnevezett népi kollégiumba vezetett az útja, tekintve, hogy egy bányászfigurával sikeresen felvételizett. De vajon egyéb lehetőség, alternatíva fel sem merült a továbbtanulás, a pályaválasztás kapcsán?*

– Az én esetemben – mint az eddigiekből is kitetszhetett – szó sem lehetett másról, mint a szobrászatról. Az én pályám, sorsom apám mellett korán kijelöltetett, mondhatni eleve elrendeltetett. Én sem akartam mást, de Ő is úgy látta jónak, hogy iskolázott, tanult szobrász legyen belőlem. Annál is inkább, mert elégtételt akart önmaga miatt is, akinek bizony nagyon meg kellett szenvednie, hogy „oldalágról” jött a művészeti életbe, hogy – miután az eredeti talentum, az őstehetség, a tiszta művészet féltése ürügyén távol tartották a főiskolai tanulmányoktól – autodidakta módon sajátította el született képességei kibontakoztatásához szükséges legfontosabb tudást.

– Ön Kisfaludy Stróbl Zsigmond – aki korábban apját eltanácsolta a főiskoláról – kedvenc növendékeként, demonstrátoraként 1952-ben szerezte meg a diplomáját, ösztöndíjas lett s rá egy évre már meg is kapta az első jelentős megbízást, egy Bethlen Gábor dombormű elkészítését a Hősök téren álló millenniumi emlékmű restaurálása során. Azóta folyamatosan jelen van a magyar képzőművészet élvonalában alkotóként, szervezőként, szövetségi tisztségviselőként, közéleti emberként egyaránt. Munkásságát – többek között – mintegy ötven, Magyarországon és a határainkon túl felállított köztéri szobor, portréigényű és dekoratív plasztika és két Munkácsy-díj fémjelzi. Művészi hitvallása, ha úgy tetszik *ars poeticája* mennyiben folytatása az apai örökségnek és mennyiben tér el attól?

Ifj. Szabó István a benczúrfalvi házában (fotó: Buda László)

– Lényegében mindent átvettem tőle, azonos volt az elsődleges élményanyagunk. Világéletemben úgy éreztem, hogy engem kötelez a forrásokhoz való hűség, s önmagamhoz is akkor vagyok következetes, ha megőrzöm ezt az indíttatást. Én is csináltam *Palóc menyecskét*, *Nagykendős lányt*, *Almaszedőt*, amely bizony nagyon közeli szemléletű apám szobraival, mondjuk a *Gereblyező menyecskével*, vagy az *Aratóval*, s ugyanez a viszony a *Nyújtózkodó fiú*, a *Bányász* című szobrom és apám *Ébredése* illetve *Mai bányásza* között. E művek lelkeségében, ezáltal külső megjelenésében nincs sok differencia, s

olyannyira „folytatása vagyok az apámnak”, hogy csak a szakavatottak, a műértők veszik észre az eltéréseket. Sokat köszönhetek apámnak úgymond anyagismeret terén is, s nekem a főiskolán nagy előnyt jelentett, hogy nem ott kellett megtanulnom a fák, a faragható kövek jellemzőit s jártasságom révén a mintázást sem előlről kellett kezdenem. Azt is el kell ismernem, hogy a kor-szak levegője, uralkodó stílusirányzata, a nép- illetve munkaábrázolás akkori prioritása, kiemelt hangsúlya kedvezett számomra abban, hogy a szülői ház örökségét, szellemiségét kamatoztassam. Mindemellett természetesen voltak, vannak különbségek is alkotói felfogásunkban, gyakorlatunkban. Amíg apámnál az úgynevezett primér aktivitás, a belső látás, a koncentráló erő dominált, nálam értelemszerűen jobban érvényesült a tudatosság, a megszerzett ismeret áttételesebb tartalomban jutott, illetve jut kifejeződésre. Én mindig igyekeztem a kompozíciót szobrászatilag szervezetté tenni, tudatosan törekedtem arra, hogy jól komponált legyen a figura s érvényesüljön a mozdulat szépsége, dekorativitása. Soha nem tudtam azonban olyan biztosan látni a térben mint Ő. Hihetetlen módon ismerte, uralta a fát s mesterien kerülte ki például a rossz részeket. Összességében azt hiszem több a rokon vonás művészetünkben, mint a megkülönböztető. Úgy vélem ezért sem okozott különösebb gondot számomra, hogy a későbbiekben – idősebb korában, nagyobb munkáinál – a keze alá dolgozzak. Az más kérdés, hogy – kényes lévén a szobraira – gyakran utánam faragott.

– *Voltak-e vitáik, művészeti jellegű nézetkülönbségeik?*

– Bizony előfordultak ilyenek már a főiskolás évektől kezdve. Én ugyanis természetesen hazahoztam a Pesten elsajátított ismereteket, amelyekre egyébként Ő maga is nagyon kíváncsi volt, de nem mindennel értett egyet. Nekem például voltak kifogásaim az általa nyújtott naturális látvánnyal szemben s szóvá tettem azt is, hogy a részletek túlhangsúlyozása helyett inkább a látvány egészének a szerkesztettségére essék a hangsúly. Ilyen kérdéseken aztán sokat vitatkoztunk. A bányásztörténeti sorozata kapcsán kialakult, mindkettőnk számára emlékezetes nézeteltérésünket a már említett, 1969-ben megjelent kötetében is megörökítette az alábbiak szerint: „A fiammal összekülönböztünk. A főiskolán ő ekkor már másodéves Pátzay-növendék volt. Nem tudott megbarátkozni azzal, amit én akkor csináltam. Azt kérdezte: – Mit akar apu, ezekkel? Teljesen értelmetlen dolog, amit most csinál. – Igazad van, fiam. Neked még most értelmetlen. Te ezt nem is tudnád csinálni, mert abban a világban még nem éltél. Nekem is meg kell erőltetnem magam, hogy megbirkózzak azzal, amit meg akarok valósítani. Kétszáz évvel ezelőtt élt emberek faragok, utána meg, ahogy ment az idő a bányászokon, egészen napjainkig. – Ne csinálja ezt apu. Csinálja, amit megszokott. A mai életből vett témákat. Azt is el tudja apu helyezni. Mikor

lesz még ebből valami? Tíz év múlva vagy mikor? – Úgy van, fiam, tíz év múlva. Tíz év, az semmi. Addig csinálgom, aztán majd meglátjuk. Nagyon hosszú nóta ez, de mire várjak? Most az egyszer nem engedem eltántorítani magam senki által, mert már nagyon sok tántorítást elszenvedtem az életben. Ez már nálam olyan elhatározás, hogy végigcsinálom. Nagyon régen készülök rá. Az a baj, hogy ritkán csinálhatom, most meg te ezt nem szereted. De úgy két év múlva fogod szeretni. Biztos vagyok benne, hogy megbarátkozol azzal a gondolattal, ami mögött nekem már innen-onnan ötven esztendő tapasztalatom van. Begörgöztük a nagy, szagos meggyfárönköt a fiammal, és hozzáfogtam végtelen szeretettel a faragáshoz. A bányászok is szívesen jöttek hozzám modellnek... S mikor már kezdett kibontakozni a bányásztörténet, a fiam is másképp beszélt: – Most már látom, hogy aput hagyni kell a maga útján járni.”

– *S az élet is azt igazolta, hogy Pista bácsi jól döntött: rátalált igazi világára, saját hangjára. E szobrok a bányával – az országos központtal, majd később a nógrádi trösztel – kötött szerződése révén nemcsak a megélhetést biztosították számára és a család számára, hanem – a palóc népeleti ihletésű munkáival egyetemben – meghozták a méltó elismerést is. Kiállítások, díjak sokasága jelezte ezt. Id. Szabó István 1959-től máig egyetlen Kossuth-díjas művésze a megyének. Ön – mint szintén művészember – nem volt féltékeny édesapja növekvő sikereire, sokasodó kitüntetéseire, nagy népszerűségére?*

– Egyáltalán nem. Én soha nem éreztem úgy, hogy apám árnyékában élek, s ha – az én segítségem, közreműködésem révén – olykor találkozott is a tevékenységünk, mindketten végeztük a magunk dolgát. Az a véleményem, hogy a nélkülözések, a mellőzések után megérdemelte a sorstól, hogy lassan-lassan megváltozott a megítélése. Ebben személy szerint nagy szerepe volt a képzőművészeti alapnál *Kocsis András* szobrászlektornak is. Noha én magam is mindig igyekeztem a magam módján segíteni érvényesülését, még mindig előfordult, hogy egy-egy országos tárlatra nem vették be a munkáit, s az különösen fájdalmas volt, ha én műveim viszont szerepeltek azokon. Olyan konfliktushelyzetek is adódtak, amelyek során – szerintem – hamis kérdést tettek fel az illetékesek: vagy te, vagy az apád?

– *A fentiekben elsősorban az Ön és édesapja – mint művész – viszonyáról esett szó. Milyen volt ez a kapcsolat magánemberként? Mit lehetett tőle „civilként” tanulni?*

– A válaszom nem vonatkoztatható el apám művészeti tevékenységétől, hiszen főként hivatástudata, a képességébe vetett hite, rendíthetetlen magabiztossága, elhivatottság érzése, ambíciója lehet példaértékű. Bátran belefogott nagy vállalkozásokba, elindult számára ismeretlen úton is. Ha egy élmény, gondolat megfogta, szinte azonmód elkezdte megvalósítani, szoborba

formálni. Ezzel szemben én sokkal meditatívabb, fontolgatóbb alkat vagyok, nehezebben határozom el magam. Bár nem volt – ahogyan mondani szokás – könnyű természet, esetenként keménynek, erőszakosnak, ellentmondást nem tűrőnek is bizonyult, – számomra – túl a szoros családi köteléken, a közvetlen vérségi kapcsolattal együttjáró szereteten, tiszteleten – úgy maradt meg az emléke, mint egy olyan emberé, aki azért halad előre, mert bízik magában, tudja, hogy mit akar és arra is képes, hogy képviselje saját érdekeit.

– Köszönöm a beszélgetést, amely megerősítette, egyértelműsítette: az Önök esetében sem esett messze az alma a fájától.

Id. Szabó István

ÉLETEM FOLYTATÁSA

Amikor befejeztem az első írásomat a „Fába faragott esztendők” című könyvemet, akkor töltöttem be az ötvennyolc évemet. Azóta sokat dolgoztam, meg sok minden történt körülöttem. Ebben a forrongó világban az ejtett gondolkozóba, hogy mégis csak meg kéne írni azokat a jelentősebb eseményeket, amik körülöttem zajlottak, főképpen a magam ügyes-bajos dolgát. Hitelesen a való igazságot vittem papírra, hogy nyoma maradjon írásban is a munkásságomnak. Arra is nagy gondot fordítok, hogy a környezetem is benne érződjék az írásomban. A magam nyelvén fejezem ki a gondolatomat. Azt nem hagyom említés nélkül, hogy aki olvassa az írásomat, találjon benne érdeklődést, ne veszítse el az olvasási vágyát, inkább fokozódjék a kíváncsisága. Nem számítok az olvasóim nagy táborára, inkább azokra a kevesekre, akik a művészettel rokonszenveznek vagy foglalkoznak...

Nagyon szeretem a természetet, a véremben van a természetjárás. Egy szép vasárnap délelőtt nagyon kíváncsoztam a szabadba. Nagy csend ült a falura, nekem meg pontot tett a szándékomra az, hogy egy sárgarigó rászállt a nagy akácfára, ott trillázott. Én már nagyon régen láttam közelről sárgarigót, úgy megörültem neki, hogy nem tudom, minek örültem volna még ennyire. Nem is teketóriáztam, hanem fogtam a puskámat, a tarisznyámat, meg még a fényes baltát. Szinte újjászülettem, még egy kis papramorgót is

tettem a tarisznyába, az is hozzátartozik a jó felkészüléshez. Nekivágtam az erdőnek, ami csak akácosból állott.

Amerre csak jártam, mindenfelé nagyméretű kövek meredeztek ki a földből. Gondolkozóba ejtett, hogy nem lehetne-e ebből szobrot faragni. Nekiláttam a vadászkésemmel megtisztítani a követ a mohától. Nagyon jónak találtam. Igénybe vettem még a fényes baltám is. Annak nagy hasznát vettem. Levágtam egy ágat az akácfáról, csináltam belőle ásót, amivel megnéztem, hogy mennyire van a földben a kő. Megnyugtató, hogy meg lehet mozdtítani, csak erő kell hozzá. Annyira lekötött a kővel való vizsgálódás, hogy nem figyeltem, hogy mi zajlik körülöttem.

A másik oldalon, ahol a bérce kocsival is el lehetett járni, egy füstös róka húzott a kökénybokrok felé. Már nagyon közel volt a bokrokhoz, mikor én kézbe vettem a puskám, akkor a róka nem is a bokorba ment, hanem a bokor mellett átbukott a dombnak a másik oldalára. Ha én ezt előbb észre veszem, támasztott puskával levehettem volna, megfosztottam volna az erdőt egy szép füstös rókától, megmentettem volna pár darab baromfit a falunak.

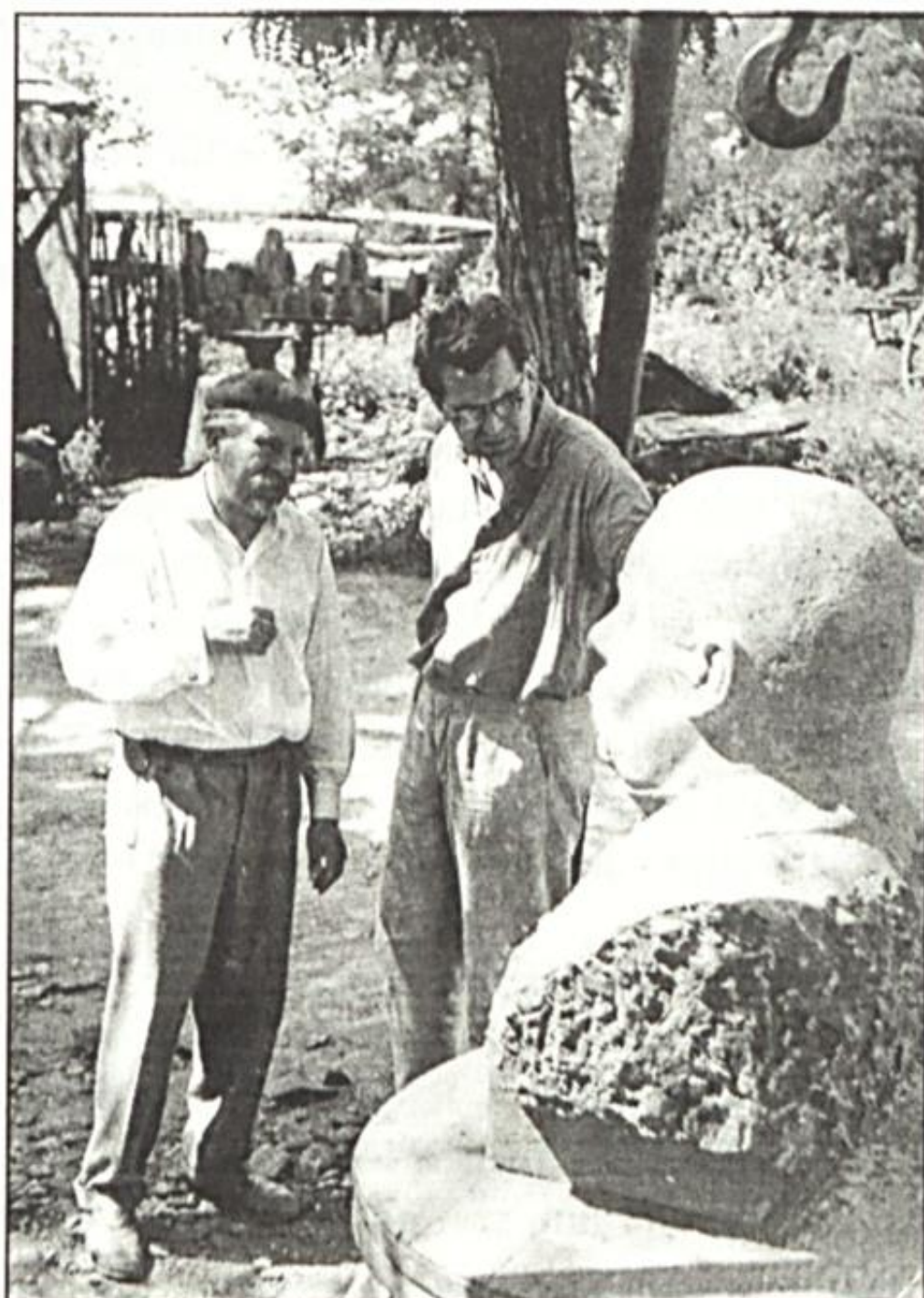
Erre az izgalmas jelenetre más orvosság nincs, mint hogy elővettem a tarisznyát, annak az egyik rekeszében benne lapult a szilvóriumos üveg, annak lecsavartam a kupakját, megtöltöttem, hunyott szemmel felhajtottam, megduplázva. Ezután nekem ne mondja senki, hogy így a pálinka, meg úgy a pálinka. Ne bántsuk a pálinkát. Én mikor összepakoltam a holmimat, már akkor szebbnek láttam a követ, amit megtisztítottam, már azt sem bántam, hogy a rókát elszalajtottam. Hadd éljen az is, jövőre még szebb lesz a bundája.

Kimentem a bérce a róka nyomán. Nagyon szép látvány tárulkozott elém, akármerre néztem, mindenfelé szépet láttam. Eszembe jutott Benczúr Gyula. Nem véletlenül irányította őt ide Mikszáth Kálmán, ő már ismerte ezt a szép környéket.

Megindultam hazafelé, de úgy néztem ki az utamat, hogy mindenütt erdőben mehessek. Alighogy elindultam, egészen különös látvány lepett meg. Mintha egy szoborfejet látnék a földbe ágyazott talapzaton. Nem volt a kinézett utam vonalában, de kíváncsiságból megnéztem. Egy kőkibúvástra találtam, ahol már voltak próbálkozások a kőfejtéssel. Ezt én észre vettem, mert friss törési kísérletek látszottak a kövön, ami nekem annyiból kedvezett, hogy láthattam a kő színét. Ami arra késztetett, hogy lepakoltam a holmimat, nekiláttam a mozgatható kövek vizsgálatának. Annyira belemerültem, hogy szükségesnek láttam, hogy valami segédeszköz kéne. Levágtam egy erős ágat, lehántoltam a kérgét, így kaptam egy erős emelőrudat, ami megkönnyítette a munkámat.

Megtaláltam a nyitját annak, amire törekedtem, Kibontottam egy szépnek ígérkező követ annyira, hogy teljesen láthattam. Még arra is rájöttem,

hogyan mozgatható. Nagyon sóhajtottam, hogy de jó lenne most egy erős cimborára, hogy letaszíthatnánk. Leültem, valami jóleső érzés járt át rajtam, hogy nézgettem a követ, megtöltöttem a szilvóriumos kupakot, felhajtottam. Újból nekiálltam a követ feszegetni, meg-megmozdítottam, jól megvizsgálom a lehetőséget, neki vidámodtam, eltakarítottam az akadályokat, amik útban voltak a kőnek. Hozzáfogtam újra mozgatni, egy nagyon csúszott a követem. Új fogást csináltam az emelőrudnak, minden erőmmel meghúztam a rudat, lezuhant a követem. Gurult a lejtőn, tört, zúzott mindent, ami előtte volt, semmi nem állította meg a lejtőn, csak a laposon állott meg. Lementem utána, így gyönyörködni benne, most már jobban láttam, hogy magában volt.

id. Szabó István és ifj. Szabó István
a Mikszáth-szobor előtt Benczúrfalván

A becslésem szerint húsz mázsát kitesz a súlya a követnek. Elhozom a flasencugom, játszva feltesszük a kocsira, a hazaszállítás meg van oldva, itt van nem messze a dülőút. Újra nekiláttam a kitervezett úton a hazatérésnek. Mivel, hogy gondolkodtam, leütött fejjel kezdtem balinkázni, alig mentem

ötven métert, egy gyönyörű csiperkegomba virított a sötétzöld fűben. Egyik öröm után a másik öröm ér. Felcsíptem a gombát, hát nem is egy volt, mert a tövénél még két kis növendék csiperke volt hozzánőve a nagy csiperke szárához. Gondolkodni kellett, hogy hová tegyem. Kiürítettem a tarisznyámat, a tartalmát a zsebembe raktam, hátha találok még. Meg ki tudja, hogy hány csiperke mellett mehettem már el, mert én még az egész úton mindig felfelé néztem a madarak miatt. Láttam is sok szarkafészkét. Volt olyan fa is, amelyiken három fészek is volt. Elhatároztam, hogy hazafelé mentemben felfelé is nézek, meg lefelé is.

Többfelé kellett néznem, mert ahogy nagy csendesen beértem a lábas akácosba; egy nagy terebélyes akácfán megszólalt a kakukkmadár. Elkezdtem kutatni a sűrű lombok között, mert még életemben nem láttam közelről kakukkmadarat. Az segített a kutatásban, hogy megszólalt háromszor. A szívem majd kiugrott, mégsem tudtam meglátni a fán. Hanem megmozdult az ág, és én az ég kontúrájában, ahogy a fát elhagyta, egészen közelről kísérhettem a hullámos repülését. Sötét színű, gerle nagyságú, hosszúkás madár, még szállva is kakukkolt.

Ilyen kellemes meglepetések között ballagtam. Szokatlan látvány tárulkozott elém. Akácos erdőben nem szokott honosodni másfajta fa, én meg egy viharvert vadókafa alatt állottam meg. Nézetem szerint ez a fa már akkor is itt állhatott, mikor még az akácfának híre sem volt. Az meg egészen meglepett, hogy ez a félig kiszáradt, tele száraz ágakkal, úgy meg volt rakodva gyümölcscsel, hogy kevés ember látott ilyent. A fa alja is tele volt vadalmával, de nem is az az aprószemű vadóka volt, amit én gyerekkoromban az erdőt járva hordtam haza a padlásra vadkörtevel vegyítve. A vadókát nem is az íze miatt kedveltük, ami kegyetlen savanyú volt, hanem az illatáért, meg a szép piros színéért.

A káposzta taposáskor keverték a káposzta közé. A vadkörteének nagyobb becsülete volt. Minden nap kiválogattam a padláson egy kalappal, az ivedtet meg is ettem gyerekkoromban. Ezeket a régi emlékeket idézte fel az a gazdag élményeket nyújtó kirándulás. Még mindig tartogat valamit, amikor az öreg vadóka fát körbejártam, szét kellett néznem, hogy milyen irányba is kell nekem menni.

Megindultam hazafelé, ahogy megfogadtam, lefelé is nézek. Megint szokatlan látvány hívta fel a figyelmemet. A rendes, megszokott színű gyeppen húzódik egy egészen mérges zöld sáv. Nagyobb figyelmet fordítottam rá, több ilyen jelenséget látok. Egyszer csak megoldódik a rejtély, ezek a mérges zöld sávok tele vannak harmat gombával, ami kitűnő levesgomba. Levettem a tarisznyámat, aztán az árválkodó csiperkéhez, telis-tele szedtem a harmat gombával a tarisznyámat. Mit mondhatok, ide még el kell jönni,

rengeteg ott maradt, ki győzné leszedni. Megint újabb meglepetés, csirke-gombát találtam, felvettem, de nem tudtam hová tenni, teleszedtem a markom. Akkor olyan helyre bukkantam, hogy mindenfelé csak csiperkegombát láttam. Mindenit, gondoltam, hogy hazamegyek, a feleségemmel visszajövök, megszedsük magunkat, megaszaljuk. De mást csináltam. Levettem az ingem, tele szedtem válogatott csiperkével. Úgy mentem haza, hogy a falut nem érintettem. Amikor már az erdő széle felé értem, a fák közül elsőnek a Benczúr műtermet pillantottam meg, mert ez a falu legmagasabb csúcsa.

Az első gondolatom az volt, hogy Mikszáth, mikor ecsetelte Benczúrnak, hogy milyen kincseket is rejteget azokban a kövekben, csak nincs kihasználva. Én a magam részéről megpróbálom hasznát venni, kifaragom Mikszáthot abból a kőből, amit legurítottam.

Másnap már tíz órakor bent volt a követem a műterem előtt a flasencug alatt, amivel emelgettük egy kőre téve olyan magasan, hogy tudjam faragni. Neki is fogtam a faragásnak. Nem kellett hozzá tervet készíteni, mert nekem meg volt egy tíz centiméteres bronzba öntött érem, amit már előbb csináltam, arról faragtam.

Mikszáth portrét faragni nem követel nagy erőfeszítést, megerőltetést, jó karakterfej, két és félszeres nagyításban faragtam. Ki is csiszoltam. Sokáig itt volt az ajtóm mellett a flasencug alatt, a fal mellett, mert az udvaromon keresztül volt a bejárás a műterem előtt. Itt jártak el kocsival, jószággal, mindennel. Össze volt vagdosva az udvarom kerékvágással, nem csak én előttem, hanem az egész udvar úgy nézett ki, hogy még nyáron sem lehetett az udvaron seperni.

Egyszer nagyon kiborultam. Szemlét tartott a járási állatorvos. A szarvasmarhákat fel kellett hajtani a Benczúr udvarba. Felhajtották a teheneket, megkötötték ki hol akarta. Az én akácfámhoz is kötöttek egy rettenetes elhanyagolt nagy darab tehenet. Belém ütött valami, mikor látom, hogy mit művel a gazduram, aki azt hiszi magáról, hogy ő valaki. Megkötötte a tehenet, otthagya, elment a többi várakozó emberek közé, akik nagyon jól érezhették magukat, mert nagyokat nevettek. Jött egy másik ember, az meg hozzáköti a tehenet a flasencug egyik vasoszlopához, a Mikszáth fejhez. A tehén megfordult annyira, hogy a Mikszáth fejet legyezte azzal a förtelmesen mocskos farkával. Egyszer csak egy nagyot köhentett és végigfestette Mikszáthnak a tisztas ábrázatát.

Ezt én már nem tudtam elviselni, kiakasztottam a láncot, egy akácfa karóval végigvágтам a tehénen, ment, mint a táltos hazafelé. Én meg annyit kérdeztem úgy, hogy meghallják, hogy hol a gazdája.

A társaságban csend lett, megszűnt a hangos nevetés. Azt nem tudom, hogy honnan került oda egy újságíró. Énhozzám jött-e vagy a parkot nézni,

nem tudtam kisütni azóta sem. Annyit tudok mondani, ha énhozzám jött, akkor rosszkor találta el, de odajött hozzám és engem akart csillapítani az emberek előtt.

Azzal kezdte, hogy Szabó elvtárs, a demokrácia építése megköveteli azt, hogy a művészek, írók menjenek a nép közé, ott fejtsék ki a tevékenységüket. Az emberek közt kell élni vidéken. Itt nagyobb szükség van a kultúra terjesztésére, mint a városban. Példa erre Szovjetunióban Solohov, kiment a nép közé vidékre, ott tanulmányozta a nép életét.

Mondom neki, a legnagyobb tisztelője vagyok Solohovnak, meg van nekem a vidéki villájának a fényképe, ahol alkotni szokott, szép rendezett környezetben, hűvös fák alatt. De neki nem köhögi le a jegyzetfüzetét a tehén. Máig sem hagy nyugton, ki volt az a nő újságíró, akivel egy csepp híján majdnem összeakasztottam.

Messziről hordtam a vizet. Mikor lemostam a szobrot, akkor került sor az akácfához kötött tehát vizsgálatára. Akkor már nem volt a tehén nyakán szőr, de még az oldalán sem, ahol hozzá tudott érni a láncból a fához, ott mindenütt le volt dörzsölve a szőr. Az állatorvosnak szikrázott a szeme mérgében. Rákiáltott az ünneplő kalapos emberre, hogy vezesse el innen a tehenet. El is vezette, a szőr meg ott maradt az akácfa kérgén, meg a földön. Rettenetesen gusztustalan látvány volt...

A megyei képzőművészeti munkacsoport kiállítást rendezett Tarjában, az ipartestületi helyiségben. Én is részt vettem a kiállításon, bevittem a Mikszáth fejet. Ez a bevitel nem volt csak olyan magától érthető dolog, hogy megfogom és beviszem, mert a Mikszáth fej testvérek között is megvan tizenöt mázsa, fogás meg nincs rajta.

A bányától kaptam segítséget, meg posztamenst is kellett külön csinálni olyan erőset, ami megbírja ha ráteszik.

Lezajlott a kiállítás, széthordták az anyagot, a szobor a teremben árválkodott magában, míg valakinek szemet szúrt, hogy miért van ez a szobor itt útban.

Intézkedett, padlókat helyeztek alája és kihúzták a vécébe. Ott rostokolt az én Mikszáth szobrom egy pár esztendeig, míg végre megkérdezték, hogy mi legyen vele. Én elmondtam, hogy haza akartam hozni a kiállítás után, nem engedték, Tarjának kell a szobor. Ezek után abban állapodtunk meg, hogy én a szobrot odaajándékozom a városnak, nekem csak azt a költséget térítsék meg, amit én ráköltöttem. Ebben megegyeztünk, én meg azt vetettem föl, hogy a szobornak méltó talapzatot csináljanak. Ezt meg is valósították. Ma is ott áll a szobrom a Május 1. úti iskola előtt...

Értesítést kaptam a Magyar Nemzeti Galériából, hogy kiállítást rendeznek. A kiállítási intézmények, Magyar Nemzeti Galéria a Műcsarnok rendezésében.

Ez az értesítés egy kicsit meglepett, mert nem sokkal előbb arról értesítettek, hogy életmű kiállítást rendeznek nekem 1983-ban, amire azt válaszoltam, hogy azt még meg is kell érni. Lehet, hogy ez váltotta ki az újabb elhatározást, átváltoztatták a kiállítás rangját életmű kiállításról gyűjteményes kiállítássa. A kiállítás időpontját június 16-tól július 20-ig állapították meg, de meghosszabbították egy hónappal. Kiválogatták az anyagomat Bencúr-falván, meg összehordták a pestit is, összesen 136 darab szobrom került a kiállításra. A kiállítást Kovács Béla rendezte, a plakátot, meg a katalógust az unokám, Lengyel András grafikus művész tervezte.

A katalógus előszavát Pogány Ö. Gábor, a Nemzeti Galéria főigazgatója írta. A megnyitó beszédet Boros Sándor művelődésügyi miniszterhelyettes mondotta a nagyszámú közönség jelenlétében. Abból a szempontból, hogy olyan időre esett a kiállítás időpontja, mikor rengeteg turista megfordult a városban, szerencsésnek tartottam az időpontot. Én is szükségesnek tartottam a kiállításon való tartózkodást, mert vásárlások is voltak, meg olyan vendégek is, akikkel nem lehetett elmellőzni a várt találkozásukat. Minden adott nap volt olyan esemény, ami sok örömet okozott. Nagyon kedves idős nénik voltak a teremőrök. Négyen voltak, de ha előfordult, hogy nem tudtam bemenni, mindenről tájékoztattak. Sok említésre méltó esemény zajlott a kiállításomon, amit nem lehet elfelejteni.

A négyökrös szántás a terem közepén volt kiállítva. A látogatásnak volt olyan időpontja is, mikor kevesebb látogató volt, csendesebb volt a nézelődés. Én nem szoktam leülni, mivel állva dolgozom, az ablaknál tartózkodtam. Egy aranyos kisgyerekre lettem figyelmes. Már háromszor járta körül a négyökrös szántás című szobrom. Azt tűnt fel nekem, hogy azzal a kis kövérkés kezével simogatja az ökröket, lehajol, alulról nézi, akkor ágaskodik, felülről nézi, végigmegy, visszajön. Senki nem zavarja, akkor bátrabban megkerüli, megsimogatja a kisbérest, aki az ökröt vezeti, szép csendesen megcsókolja és elszaladt. Úgy szerettem volna neki egy kis cukorkát adni, de én nem tudok szaladni, mentem utána, de míg én végig mentem a kiállításon, a másik ajtóig, még csak nem is láthattam. Azt mondta a teremőr néni, hogy mentek érte a szülők, elvitték úgy, hogy nem láthattam meg, beírtak a vendégkönyvembe, Takács Imre és családja.

Két óra körül szaporodnak a látogatók, akkor akad nekem is a legtöbb elfoglaltságom. Jönnek csoportos turista látogatók, meg a vásárlások is akkor történnek. Nagy segítséget nyújt az árazási jegyzőkönyv, mert én nem vagyok jó eladónak, különösen a szobraimat nem szívesen adom el. Még ha ismerőshöz, vagy méltó helyre kerül, az még könnyít rajtam, de úgy a nagy világba nem szívesen adom a szobraimat. Nem sok eladó szobrom volt, mert több olyan szobor volt, ami közületek tulajdona: régebbi munkáim az

Országházból, Nehézipari Minisztériumból, Földművelődési Minisztériumból, meg magántulajdonból. Nem unatkoztam a kiállításomon. Jöttek a szakemberek is, meg a megyémből is még iskolával is, meg társasutazással is nagyon sok ismerőst üdvözölhettem. Még Losoncról is volt látogatóm. Az volt a kellemetlen, hogy kevés volt a katalógus, mindenki szeretett volna szerezni. Úgy osztották be, hogy nyitáskor adtak a teremőrnek 50 darabot, akár hogy dugdosta, már egy óra múlva nem volt. Meg nagyon keresték a könyvemet, a „Fába faragott esztendők” című könyvet. El lehetett volna adni belőle, keveset mondok, húszezer darabot. Mindenki azt mondta, hogy miért nem adták ki még egyszer. Ez így ment napról napra. Megjegyzéseket is felhoztak, hogy a könyvkereskedésben esztendőkön keresztül árulnak féláron könyveket, a kutyának se kell, ami meg kellene, az meg nincs. Ezt verik a fejemhez. Miért vagyok én bűnös ezért, kérdeztem. Ki kellene adni másodszor, ki kéne adni harmadszor.

Mondom a legnagyobb lelki nyugalommal, hogy hol van az én firkálásomnak olyan helyen keresnivalója, ahol már a Nobel-díjról álmodoznak azok az írók is, akiknek a könyveit féláron árulják. Mit keresek én ezekkel a bokszerekkel felszerelt acélizmos ellenfelekkel szemben, akik az olimpiára készülnek. De annyi sok okos ember buzdítását kellett meghallgatnom, az engem megtanított. Ezeken az élményeken én mindenben átestem a Galériában a könyvem miatt, meg a katalógus hiánya miatt. De volt nekem azért olyan lélekemelő eseményem is, amit nem lehet elfelejteni.

Egy nagyon szép napsütéses vasárnapi napon a szülőfalum népdal kórusa lepett meg a kiállítási helyiségben. Eljöttek Ceredről egy zsúfolt busszal, hogy nótával köszöntsenek a kiállításomon. Engem nagyon kényes helyzetbe hoztak ezzel a nagy megtiszteltetéssel, mivel vasárnap lévén a vezetőknek még csak hírmondója sem volt. Mit csináljak, nekem nem volt olyan hatalmam, hogy én rendelkezhetek a Galériában, hogy egy népdal kórus énekelhessen, akkor mikor erre külön rendező bizottság van. Éppen akkor a pécsi bányász zenekar adott műsort az erkélyen. Megpróbáltam intézkedni, sehol senki. Megnyugtattam a kedves ceredi vendégeimet, hogy nézdegéljenek, én valamit megpróbálok intézni, amit tudok.

A földszinten a portás megértő, jó szándéka el tudta intézni, hogy engedélyt kaptunk a megtiszteltetésre. A kiállítás területe csak úgy körül-belül ezer négyzetméter. A közepén sorakoztak fel a kórus tagjai harmincas létszámmal. Elkezdtek a kimondottan nekem kialakított köszöntő műsort. Bele volt abba még a budavári palota is illesztve, de tiszteletreméltó ötlettel. Olyan tömeg verődött össze pillanatok alatt a harmadik emeletre, hogy nem fértek el a kiállításom területén, akkor már a pécsi bányászzenekar műsora megszűnt. Az egész galériából a szokatlan palóc népdal hangjaira mindenki

odazsúfolódott. Nagyon megható volt a tiszta csengésű palóc népdalokat eredeti nyelven előadva hallgatni a hihetetlen csendben. Olyan sűrű tömegben, hogy megfordulni is nehezen ment. Nekem meg azon kellett át-esnem, hogy a szülőfalum minden ott lévő tagjával csókolózni kellett. Még sírtak is az elérzékenyültségtől. Ezt a felejthetetlen élményt kaptam a szülőfalum népdalkórusától. Sokáig nem oszlott el a tömeg, mindenki a katalógust kereste, követelte, meg a könyvemet kereste, de annak hírmondója sem volt.

Jól jött a hétfő a vasárnap után, mert ki tudtam használni a múzeumi szünetet. A Nehézipari Minisztériumból is volt kiállítva szobrom, amit valami megszállott szépérzékű ember abban a tudatban, hogy még szebbé tegye a szobrom, elcsúfította, bekente azzal a közismert lakkal, úgy fénylett a szobrom, hogy féltem tőle. Ez a szobor a Makó utcai Nehézipari Minisztérium második emeletén a folyosón van elhelyezve. Ott is az a sorsa volt, hogy a takarítónők szeretetből megtörölgették a mocskos felmosó rongyokkal, minden piszok ráragadt. Most ezt az igazi szénporos bányászt ábrázoló szobrot olyan igazán piszkos helyzetben láttam. Az holtbiztos, hogy vagy május 1-re, vagy bányásznapi ünnepélyre való felkészülés alapján került sor annak a szobornak a kifényesítésére. Akárki csinálta, én nem tudtam beletörődni, hogy így elcsúfították a szobromat. Felkerestem a nehézipari miniszterhelyettest, Kapoly Lászlót, aki az ő tiszta látásával rögtön felmérte a felháborodásom, meg nekik is érdekük, mert a szobor az ő tulajdonuk. Kaptam két szakembert, akivel kivittük a szobrot a Galéria teraszára, pontosan a lovas szobor mögötti teraszra. Az egész teraszt letakarták azzal a PVC műanyag fóliával, arra lett rátéve a szobor és neki láttak kesztyűs kézzel kromofággal lemosni a szobrot. Két napig mosták szorgalmasan, még megtisztult a lakkozástól meg a piszoktól.

Nem tettünk kárt a teraszon, visszakerült a szobor a helyére, de a maga valóságában, fában. Jöttek a gyakori látogatók, kérdezték, hogy hová tették innen azt a szép bronz szobrot, mert ugyanaz van a helyén fából. Ezekkel az élményekkel teltek a Pesten töltött napjaim.

Haza akartam jönni, de a fiamon keresztül értesültem, hogy üzemi látogatást kapok vásárlási szándékkal. Meg is történt, méghozzá úgy, ahogy mondvá volt. Megvásárolták azt a szobrom is, amit végképpen nem akartam eladni, de nem tudtam kitérni az alól, hogy majd csinál Pista bácsi ettől még szebbet, ezzel kenyereztek le.

De mégis hazajöttem. Nem mindenki volt tájékoztatva, hogy én nem vagyok otthon. Jártak nálam Benczúrfalván külföldi delegációk is. A feleségem mutatta meg az itthon maradt szobraim. Még vásárlás is történt itthon is. Meg az iskolalátogatások sem szüntek meg a távollétem miatt. A feleségem

szinte panaszszerűen nyilatkozott, hogy minden nap három-négy autóbusz vendéget kellett neki fogadni. Hiába küldte őket Pestre, meg kellett nekik mutatni a műtermet, ahol dolgozok.

A hazajövelelem oka a megyei bizottsági gyűlésre kapott meghívóm alapján is haza kellett jönni. Meg jól esett itthon lenni, mintha valami jó munkát végeztem volna, azt pihenem ki, de megbízásom is volt...

Egy kiállítása megnyitása után feleségével (fotó: Buda László)

Meglepetésben is részesültem a visszatérésemkor. A Kenyér című szobromat, ami a FAO palotába került, még egyszer megfaragtam nagyobb méretben. Ez is ki volt állítva. Meglepődtem, egy réz címke volt rászegezve azzal a felirattal, hogy Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium tulajdona. Mintha a homlokomra szegezték volna azt a kis rézcímkét, olyan fájdalmat okozott nekem, mikor észre vettem, akkor már vagy háromszor elmentem mellette, de nem vettem észre. Akkor újságolták a teremőr nénikék, hogy itt jártak a minisztériumból. Jött a főigazgató, nagy örömmel üdvözölt, hogy üzletet csináltam neked. Nem szabad neked

innen hiányozni, mert minden órában keresnek. De meg volt rökönyödve, mikor mondtam neki, hogy milyen fájdalmat okozott nekem, mikor megláttam a kis címkét. Erre azt mondta, hogy más ember úszna a boldogságban, ha a minisztériumba kerülne a szobra, te meg savanyú képet vágsz hozzá. Én már a megnyitón tudtam, csak nem szóltam neked. Annyit nekem is mondott a miniszter, hogy ezt a szobrot ne add el, de azt nem mondta, hogy megveszi. Akkor most derült ki, hogy azért mondta Romány Pál, hogy ne add el, erre a főigazgató azt mondta, hogy velem közölje a megnyitó napján, hogy azt a szobrot megveszi.

Örülj neki, hogy jó helyre kerül a szobrod. Még a szántás szobrodat is meg akarja venni. Több szobornál akadtak kényes helyzetek. Egy régebbi faragásom, amit már a bányának ajándékoztam, de elkértem a kiállításra, rá volt írva, hogy magántulajdon. Nem gondoltam meg, hogy mi származik abból, hogy megkérdezte tőlem egy látogató, hogy erre a szoborra rá van írva, hogy magántulajdon, ki a tulajdonosa. Én semmit nem sejtve azt mondtam, hogy a lányomé. Arra kért engem, hogy kérdezzem meg a lányomat, hogy mennyit kér érte, én megveszem. Nem nagy súlyt helyeztem erre a beszélgetésre, megígértem, hogy megkérdezzem. Este meg is mondtam a lányomnak. Kétségbe esett. Mondtam én mindent a mentségemre, de a lányomnak volt igaza, hogy azt mondta, hogy most már apunak nem lesz nyugta, mert ez az ember nem nyugszik meg aput háborgatni. Úgy is történt, minden áldott nap jött a feleségével, abba kapaszkodtak, hogy a lányomat rábeszélhetem, hogy csinál neki másikat.

Amíg a kiállítás tartott, állandóan zaklattak. Egy hónap meghosszabbítással zárult a kiállításom, de meg lett kopasztva az anyagom. Minden szobrom sajnáltam, amire az volt írva, hogy eladva...

Fényképeztek a kiállításomon, meg filmeztek a szovjeteknek is. A Magyar Távirati Iroda is külföldnek fényképezett. Nekem is adtak képeket, nagyon tudnak fényképezni. A székesfehérvári Fegyveres Erők Klubja kér az anyagomból, válogatott szobrokból akarnak kiállítást rendezni. Megbeszéltük az adott lehetőségeket, hogy a biztonság kedvéért majd Benczúrfalván állítjuk össze a kiállítás anyagát. Mivel már közeledett a zárás ideje, a látogatók közül olyan személyiségek jelentek meg, akik sajnálatot okoztak volna nekem, ha nem vagyok a kiállításon. Úgy is van a vendégkönyvemben olyan írás, ami jóvátehetetlen mulasztást igazol, hogy azért jöttem Prágából, hogy veled találkozhaszak, szobrot akarok tőled. Több olyan írás van a vendégkönyvemben, hogy felkeresnek, akik szobrot akarnak, sokan kérnek vallásos tárgyú szobrokat, meg a könyvemet szeretnék megszerezni, ezt már unom. Már nekem is úgy van belőle, hogy Moszkvából hozott a fiam.

Az utolsó napokban, hogy ne mondhassák azt, hogy teljesen zökkenőmentesen zajlott le a kiállításom, leverték az egyik szobromat az állványról. Egy táncoló legényt ábrázolt, a címe Az első vőfély. Kinyújtott karral magasba emelte a pántlikás fokost. Eltörött a szobor, de nem tudta senki, csak azt vettem észre, hogy a fokos a szobor mellett feküdt az állványon. Nézegettem, passzítgattam, nem hiányzott semmi porcikája. Megörültem, nincs semmi baj, megragasztom, már el is határoztam, hogy már el is viszem haza, kiíratom, hogy elvittem. Megtudta a teremőr nénike, elkezdett sírni: „hogy csak ő tud ilyen szerencsétlen lenni, az előbbi kiállításon is öneki volt kellemetlensége, mert egy pákosztos, elkényeztetett kisgyerek szabadon futkározott, fellökött egy állványt, megsérült a rajta lévő szobor. A művész nagy patáliát csapott, minket hibáztatott. Még a lélek is reszketett bennem, mikor meg találkozott a kisgyerek édesanyjával, akkor megszelídült a művész úr, mert biztosan nagy kutya lehet az édesapja annak a rendetlen kisgyereknek, mert nagyon csókolgatta a gyerek édesanyjának a kezét a művész úr, visszatette a szobrot az állványra.” Rakta volna még az általa átélt eseményeket, de szerencsémre nem kellett végighallgatni, mert ahogy zajlott ez a szobortörés ügye, egy fiatal házaspár vette át a szót. Pista bácsi, én ezt a szobrot már kiszemeltem a feleségem számára, már meg is néztem. Még akkor Pista bácsi nem is tudta, hogy el van törve egy szobra, nem hiányzik ebből semmi, nekem meg van ragasztóm, úgy megragasztom, hogy még pápaszemmel sem lehet észrevenni. Elrendeztük azt, hogy elvihesse, ki lett fizetve a szobor ára.

Pár nap múlva hazakerültek a szobraim teljes épségben.

Id. Szabó István: A béres
(fotó: P. Tóth László)

MUNKÁSKOLÓNIÁK SAGÓTARJÁNBAN

A 19. század közepén Salgótarján 808 lakost számláló falu volt, melyet Mocsáry Antal históriája szerint csak az uraság kastélya (kúriája) díszített. Földesura Jankovich Antal (1792–1855) alispán, konzervatív földbirtokos volt. A falu képe alig különbözött az átlagos palócfalu képétől, vályog és faviskók, sáros utak, elhanyagoltság, a fővölgyet szegélyező dombok feltűnő kopársága volt a szembetűnő. A falu környéki hatalmas erdőség ősi cser-, bükk-, tölgyerdői az évszázados irtások következtében eltűntek, a legeltető állattenyésztés teljessé tette a pusztítást. „*Nádasok rengetege ülte el széltében-hosszában a sekély részeket (...) a felburjánzott gaz, bürök, fűzbokrok sűrűjében alig lehetett észrevenni azt a néhány szegényes nádfedelű putrit, mely a falut képezte*”. A század közepén még csak 128 szálfedelű, fából-vályogból épült parasztház képezte a jövő nagyközség, majd város alapját. 1867-re a településen már 172 házat írtak össze, és az átadott „szénvasút” révén májustól már összeköttetésbe került Pesttel.

A salgótarjáni kőszéntelepek 1766-os felfedezése után a gyakorlati hasznosítására és kitermelésére a 19. század negyvenes éveinek végén került sor a Jankovich-féle birtok szénjogának megszerzése után. 1861. május 14-én több nagybirtokos és pesti gyáros közreműködésével megalakult a Szent István Kőszénbánya Társulat, majd néhány évig tartó pénzügyi bizonytalanság után az állam megvásárolta a vállalat vasútvonalát s ezzel a volt társulat szénbirtokaira támaszkodva létrejöhetett 1868. augusztus 6-án a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. A kiegyezést követően az ipari fellendülés idején, 1868-ban lerakták a vasgyártás alapjait. A Salgótarjáni Vasfinomító Társulat helyének kijelölésekor már a vasútvonal és a környékbeli barnakőszén megléte biztosították az elsőséget. A Salgótarjáni Palackgyár Rt. 1893-as, a vasöntöde és gépgyár 1894-es üzembeállításával az iparvállalatok néhány évtized alatt megváltoztatták a falu építészeti képét és átformálták a lakosok foglalkozási szerkezetét. A már községi rangú település a szénmedence bányászati és ipari centrumává vált. Az ipari fellendülést követően a szénbányászat mellett a vasipar honosodott meg a faluban s ezzel az északi és déli területeken kialakuló ipari telepek foglya lett, melyek hosszú időre meghatározták a falu fejlődését is. A településfejlesztő erőknek megfelelően a kialakuló kép nem volt egységes. Az üzemi telepek, „*munkásgyarmatok*”

elvei, stílusa, szerkezete s ezzel együtt a látványa is mást nyújtott, mint a falu képe. Az egyes településrészek fejlődési üteme is különböző volt, a falumagot érintetlenül hagyva a szélein kezdték építeni szinte egyszerre több irányból megindulva. Ezek az építkezések a vállalatok pillanatnyi érdekeit és anyagi erejét is tükrözték. A kezdeti időkben nem forrtak egybe a faluval, sokáig különálló testként léteztek s a két pólus között élő tarjániak gyakran rácsodálkozhattak a toborzás révén a faluban megjelenő, különösen viselkedő és más nyelvet beszélő idegenekre. Az 1869-ben már 3700 főre gyarapodott lakosság kétharmada volt idegen. Csak 1910-ben lépte túl a magyar nemzetiségűek száma a 90 %-ot. A toborzott és letelepített bányász és gyáripari munkások mellé még hosszú ideig idénymunkásokra is szüksége volt a vállalatoknak. Az állandó jellegű munkásházak mellé ideiglenes jelleggel fabarakkok is épültek és csak a városi jogállás elnyerése után vált csak lehetővé egy egységes építési koncepció kialakítása a 20. század második évtizedétől.

Sorra nézve az iparvállalatokat, a legrégebben ide települt *bányavállalatnál* kell megállnunk. A vállalat a szén kiaknázását Salgótarján határában is a szénkibúvásokon kezdte meg. A község déli határában, a vasútállomás melletti teleprészt kezdte művelni a Jakab táróval, megnyitotta az északi részen a József tárókat, majd a táróbányászatból kifogyva láttak hozzá az Óakna, későbbiekben az Emma akna (1866–1874), a Zweierka majd az Új akna (1869–1888) megnyitásához. A település nyugati szélén, a Karancsaljára vezető út mellett létesült a József akna (1882–1895), a Károly akna (1889–1914). A falu keleti szegélyén pedig a Király táró (1879) és a Forgách akna (1883–1907), valamint a 20. században a somlyói Teréz tárók (1911–1929) nyíltak meg.

A vállalat egyemeletes igazgatósági épülete a falu délnyugati részén a központi kolónia területén 1870-ben épült fel. A bányavállalat fejlődése eredményezte lebontását és ugyanazon a helyen 1923–1925 között az új igazgatósági épület felhúzását. Mellette a tisztviselő és munkáslakások sora épült ki a szolgáltató épületek közelében.

A bányász első munkásait 1868-ban ez a kép fogadta: „*az állomás egy kis épületből állt, a vasút József rakodóig volt kiépítve. A mai bányatelep helyén csak egy hosszú kolónia állt, melyben mintegy 100 család volt összehúzóva. A többi család kis üregeket vágott maguknak a hegyoldalba, elejét bedeszrázták és készen volt a lakás*”. 1868 után az SKB Rt. bányáigazgatója – Zemlinszky Rezső – a munkáskezek biztosítása és a törzsgárda kialakítása céljából megkezdte a kolóniák – munkástelepek – építését, ám az új tárók és aknák nyitásával egyre több munkásra volt szüksége a vállalatnak, ezért a falu szélein az állandó munkásházak mellé ideiglenes jelleggel fabarakkok

is épültek az idénymunkások részére. Ezek az új telepek magukon viselték az időszakosság jellegét. Bár rövid időre tervezték ezeket a barakkokat és hevenyészett lakóházakat, mégis hosszú ideig fennállva lassan beékelődtek a fejlődő településbe jellegzetes „városképet” alkotva.

Fleischl Róbert az SKB Rt.-nek is dolgozó építész a munkáskolóniákról írt tanulmányában világítja meg a hátteret: *„A bányaművelés, az új bányák nyitása biztató előtanulmány és kutatás dacára kétséges vállalkozás, mert a nyitással kapcsolatos épületeket a legegyszerűbb eszközökkel, a leggyorsabban kell megoldani.”* Ismereteink szerint az első állandó épületek a József táronál és az Emma aknánál épültek meg. József táronál és a rakodójánál Liptay Pál által közölt rajzon a faluban eddig nem látott épületek is feltűnnek a fákkal sűrűn benőtt hegyoldalon „Bányászlakok” felirattal. Mint írta *„érdekes itt látni azon lakásokat is, melyeket néhány szál deszkából a hegy oldalába építenek. Mint rajzunk mutatja, egy ablak, egy ajtó és egy ágy minden, mi az ily viskóban elfér, teteje földdel van behintve, melyen buján tenyészik a fű és burján, az oldalakat szintén földdel töltik fel, hogy télen meleget, nyáron pedig hideget tartson”.* A falut nyugatról szegélyező Pipis-hegy (380 m) keleti lejtőjén, a Havason kialakított telepen elegendő mennyiségű faanyag állt rendelkezésre, így ezeket az építményeket fából rótták össze, és a jobb hőszigetelés végett nemcsak a hátsó falával támaszkodott a hegyoldalnak, hanem tetejüket és oldalukat is földdel borították be. A rajzon jól kivehetően gerenda volt az alja. A felvidékről érkezett bányamunkások az ottani ércbányák melletti kalyibák mintájára építkeztek Salgótarjánban. A tetőn nem hagytak szellőzőnyílást vagy kéményt, ezt az épület oldalához, kívülről építették hozzá. Az egyterű szobában a rajz szerint a baloldalon volt a tűzhely, a hátsó falnál a fekhely s szemben vele az ajtó. Az egyetlen, kis ablak alatt lehetett a bányászláda, vagy az egyszerű ácsolt asztal. Mindegyik földbe vájt ház ablaka alatt ácsolt rönkpad volt. Az első, a kolóniából kiszorult bányászok éltek ezekben az ideiglenes „bányászlakokban”.

Liptay a gyorsan izmosodó vállalatnál nyert tapasztalatai révén a következőket írta: *„csakhamar Salgó-Tarjánon is gyorsan fognak emelkedni a munkásházak, amire nagy szükség van, iskola a munkások gyermekei részére, kóroda stb. Mint hallottuk Zemlinsky igazgató úr erre is készített már tervezeteket”.* Addig is Petik István visszaemlékezése az irányt adónk, aki 1869-ben gyerekként érkezett a faluba és bremzes, majd „kutyaíró” azaz csillefelíró volt a József tárnánál: *„A mai bányatelepen nagy sürgés-forgás volt, pőrére vetkőzött cigánygyerekek futkostak ide-oda, öreg cigányok vetettek és téglát égettek. Apám az új kolóniában kapott lakást: egyszerűen betelepítették 101-iknek a többiek mellé. Egy szobában 3–4 család is lakott*

és ugyanennyi asszony főzött egy-egy konyhán". A Liptay Pál közölte képeket nézve megállapítható, hogy talán azok a bányászok lakhattak jobb körülmények között, akik ezeket a félig földbe vájt lakásokat választották.

A munkás lakás – kérdést vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy szoros összefüggés mutatható ki a munkáslétszám és a termelés alakulása között. A törzsgárdát a részben állandóan itt lakó, úgynevezett kolonizált s részben bizonyos időszakra állandóan visszatérő „*kétlakinak*” nevezett munkáskollektívával kívántál elérni. Mindez összefüggésben állt a munkások lakás- és elszállásolási lehetőségeivel, állandóan gondot okozva a vándorüzem zökkenőmentes működésének követelményei miatt. A vállalat vezetése tudatában volt annak, hogy bányáik belátható időn belül kimerülnek, új bányákat kell létesíteniük, aminek következtében sok és főleg nagyszabású, hosszabb időre tervezett épületet nem kifizetődő számukra létesíteni. A bányának ezt a Nógrádban jellegzetes „*vándorüzem*” jellegét már az 1880-as években megállapította az egyik bányaigazgatósági jelentés, és ez a bányakolóniák építésében is megnyilvánult. Ugyanakkor a betelepített munkásokra az üzembiztonság szempontjából is éppúgy szükség volt, mint idénymunkásokra és így állandó jellegű lakóházak építésére, mint barakkokéra. Ezt az igényt a századforduló után új építkezésekkel és részben bérlakásokkal igyekeztek megoldani. Ezt a vándorüzem problémát feltétlenül figyelembe kell vennünk a társulat építkezéseivel és azok ideiglenes jellegével kapcsolatban.

A munkáskolóniák építésmódját vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a legtöbb lakóházat téglából építették a kezdeti ideiglenes megoldások után, ennek ellenére szinte napjainkig megtalálhatók voltak a fabarakkok, a két deszkalap közé döngölt agyag vagy salakszigetelésű munkásházak is. Tetőfedésre eleinte kátránypapírt, később cserepet használtak, amit eternitpala és horganylemez váltott fel. Ahol a terepviszonyok megengedték, ott többcsaládos házak is épültek, másutt pedig, ahol nagyobb terület állt rendelkezésre, ott 2–4 családos munkásházak is épültek kisebb zöldség-, illetve virágoskerttel. A salgótarjáni kolóniák lakásait az 1940-es évek elején átalakították és modernizálták.

A kolóniák képe a 19. században a következő képet mutatta: „*a bányászok elszállásolására 15 nagy gyarmatok (Colónia) mind megannyi emberköpű épültek. Egynek-egynek 150–200 lakója is van. Minden családnak van külön szobája, s két-két családnak egy-egy konyhája takaréktűzhellyel. Minden lakást évenként kétszer a társulat meszeltet, a szobabútorokat is, mint vaságyat, asztalt, padokat szintén a társulat adja, s azon kívül egy-egy darab konyha és gyümölcsös kertet kap minden család*”.

A kolóniák rendezettnek tűnő képe ennek ellenére nagyon sok tömegszállást, zsúfoltságot, leromlott, gondozatlan épületet is takart, különösen

akkor, ha már nem aktív dolgozók lakták. Salgótarján tagolt falu illetve városképe a bányai kolóniákkal a kor Janus arcát mutatta. A sajtóban közölt elragadtatás odáig jutott, hogy 1886-ban már ezt közölték: *„Igazi magyar Birmingham ez. Szép egyemeletes házak, szellős szobákkal. Majd ha az izmosodó fák lombja ráborul a házak párkányaira, be édes is lesz itt a pihenés a nagy munka után! A másik központ a kőszénbánya munkások hajléka, ott húzódik el a vasút mentén. Ez már régibb annál. (Az acélgyárinál – szerző.) A munkások lakóházai egyszerű svájci stílusban épültek, de az igazgatósági lak megállhatna az Andrássy úton is. Parkok övezik az épületeket, fehérvirágú akáccal, vadgesztenye és jegenyesorokkal”*. A bánya telep azaz a kolónia képe 1872 után már „városiasabb” benyomást keltett Salgótarjánban, mint maga a falumag. A kőből és téglából épített központi kolónia munkásházai, altiszti és tiszti lakóépületei a kövezett útjaival elütött a falu vályog- és faviskóitól, sáros útjaitól és elhanyagoltságától. Nyugodtan állíthatjuk, hogy Salgótarján városiasodása felé az első lépés a központi bányatelep kiépítése volt, melynek során 489 lakást építettek s ebből 379 volt munkás-, 74 altiszti- és 36 tiszti lakás. Ezek mellett modern irodaépület, élelemtár, ruhatár, sütőde, mézárszék, kórház, munkásotthon és kaszinó, iskola, sportpálya és uszoda is épült. Az Öreg Józsefin 16, a zagyvai rakodón 56, Józsefi-rakodón 75, Károly aknán 64, Somlyó bányatelepen 130, Forgách telepen 206, Új aknán 16 munkás – lakással rendelkezett a vállalat.

Ennek az igazgatósági fejlesztési politikának a hátterét világítja meg Gerber Frigyes főmérnök, majd bányaigazgató sorai: *„A tarjáni körzet elszállásolási kérdéseire a jelentékeny mértékben növekvő személyzeti létszám miatt, még mindig nem tudok mást válaszolni, mint amit a legutolsó jelentésben előterjeszteni bátorkodtam: jól lehet, hogy a nőtlen emberek számára elegendő szállásunk van – mégpedig éppen a házasságoknál, akiknél ezek élelmezve és kiszolgálva lesznek – a nők számára azonban csak egy szoba állott üresen. A fából készült Lipták-barakkokban a mégis jobb lakásviszonyokhoz szokott stájereket nem tudjuk elszállásolni és az esetben, ha nők munkásokat veszünk fel azok közül két lakót – természetesen gyermekteleneket – egy szobában kell elszállásolnunk. Ezért kell nekem minden lehetséges mód igénybevételével a vágároknak lakást szereznem, hogy ez által az ezen körzetben előirányzott 1,3 millió métermázsza szenet a felszínre tudjam hozni, amit rendkívül nehéz a tavasszal távozó liptóiak és parasztok révén még csak részben is teljesíteni, fenn áll ezzel szemben leginkább az a nehézség, hogy minden más munkás nagyobb követelményekkel van az elszállásolást illetően, mint a fönnevezett két csoport”*. Zemlinszky Rezső (1824–1885) után Gerber Frigyes (1856–1897) volt az igazgató, aki szintén komolyan vette a munkások elhelyezésének a kérdését. Legideálisabb lakás típusnak a

falusi földszintes, egy család számára épült lakóházat tartotta, melyet, ha még oly kicsiny is, de kert és udvar vesz körül és a házak mögött egy darab föld is tartozik a falun látható parasztházakhoz hasonlóan. A társulat eddig a munkáslakásokat többnyire két-, illetve négycsaládos sorlakóházakként építette kaszárnyaszerűen. Gerber Frigyeszt angliai tanulmányútja győzte meg arról, hogy a sorlakóházaknak is az elkülönített lakóház jellegét fogja biztosítani. Ezért erőteljesen lépett fel a munkáslaktanyák építése ellen, egészségügyi okokra hivatkozva normákat állított fel, melyek szerint a munkások lakóházait nem lehetett volna a bányák, kohók szomszédságában felépíteni, hanem csak olyan helyre melynek levegője tiszta, vize jó és kb. 2–3 km-re fekszik a munkahelytől. A lakásokban két elkülönített hálószobát és egy konyhát tartott ideálisnak. Fürdőt, árnyékszéket, mosodát, sütőkemencét és parkot szintén fontosnak tartotta külön megépíttetni.

Az SKB Rt. igazgatóságának fennállása ideje alatt mindig problémát jelentett a munkáslakás kérdése. A kialakult vándorbányászat hozta magával, hogy a kolóniákat, azaz a lakótelepeket mindig ott kellett felépíteni, ahol a bányászat megtelepedett és momentán folyt.

Így nem véletlen, hogy az aknák mellett kialakult munkástelep tulajdonképpen külön világ volt a szomszédos falvak mellett. Kolónia, ahol a kolonizáltságot nem csupán a munkásházak jelentették sajátos építési módjukkal, amellyel teljesen elütöttek a környező paraszti világtól, hanem akárhol is lakott a bányász, elválasztotta őt a falutól a nem östermelő helyzetének megfelelő különleges ellátási formája is.

A bányászat súlypontja az 1920-as évektől kezdve egyre intenzívebben a szénmedence középső részére tevődött át, az új igényeknek megfelelő lakótelepek létesítésével. Az átlagos munkásházak tömege, a meglévő barakkokkal a medence északi részén maradt. Az SKB Rt. működése során 35 munkástelepet, kolóniát létesített, ahol 5000 lakásban 15000 ember lakott.

Salgótarján fejlesztésében, városias jellegének erősítésében a *Vasfinomító Társulat*, majd jogutódja 1881-től a *Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt.* játszotta a legfontosabb szerepet. A gyártelep a falutól északkeletre, a Salgó-patak mocsaras völgyében épült ki. A gyár üzemépületeivel egy időben indult meg a munkások lakótelepének a tervezése és építése. Déli irányban a falutól sorompó választotta el az új kolóniát. Az üzem irányába haladó út mentén húzták fel az első épületeket, melyek döntő többségben az irányítás célját szolgálták. A gyártól déli irányban haladva épült meg az út baloldalán az üzemvezetőség irodája 1869-ben, ahol a hutamester, számvevőség és a pénztár kapott helyett. A gyár bejáratától jobbra emelkedő emeletes épület, a kastély földszintjén volt a vállalat vezérigazgatósága, az emeleten a mindenkori vezérigazgató lakott. Ez az épület is 1869-ben létesült. Távolabb

szerényebb lakótelepi épületek követték, melyek közül valóságosan, mint egy kormányzósági palota emelkedett ki. A vezérigazgatósággal szemben emelték a tisztviselők egy emeletes épületét. A kolónia munkáslakásait a gyártól távolabb, az útvonal két oldalán építették ki, a korszakban korszerűnek számító megoldásban és emeletes kivitelben. Egy házban nyolc család kapott otthont, a tisztviselők épületében négy családot helyeztek el.

A lakótelepet Schweiczter Zsigmond tervezte meg 1869-ben. 1875-ben, baloldalon még csak hét, majd öt épület, a jobboldali részen hét tervszerinti és négy ettől eltérő épület valósult meg. Ezeknek az épületeknek az alapja, lábazata gyenge minőségű homokkő volt, ami miatt 1931-ben fel kellett újítani. A házak oldalfalai téglából készültek, a tetőzet fagerendás, kátrányos papírlemez borítású volt. Ezt később fokozatosan cserélték át lemezborításra. A vízvezeték nem épült ki, csatornázásként az út menti árok szerepelt, az épületek mögött fából készült WC-k voltak. Az egyszintes épületekben 4–4, a kétszintesekben eleinte 10–10 a későbbi átalakítás után 8–8 lakást alakítottak ki. 1875-től alakították ki az un. gyármögötti lakótelepet, ahol hét, az előbbiektől merőben eltérő és beosztású épületsort létesítettek. Az építkezéshez szükséges meszet és téglát helyben állították elő. A lakóházak mellett lakásonként kertrészeket és ólakat alakítottak ki.

1880-ban létesült egy nagyobb teleprész az un. Amerika a telep nyugati részén. Ugyancsak ezekben az években (1880–1890) készültek el a Kaszinó-sor tisztviselő és munkásházai. 1890-ben épült meg az élelemtár, melynek emeleti részén létesült a tiszti kaszinó. 1894-ben az olvasóegylet kapott új épületet.

1907-ben indult be a Jónásch Antal igazgató nevével fémjelzett szövetkezeti munkáslakás akció, melynek keretében kertvárosi jellegű, 51 munkásház épült meg a Pécskő északnyugati lejtőjén. A Luby család parcellázott területén épültek meg a Szent Ferenc telep házai 1929-ben. A felújítási munkálatok Fabini Henrik (1871–1938) igazgató idején folytak. A gyártelep kiépítésében elévülhetetlen érdemeket szerzett Borbély Lajos (1843–1923), Jónásch Antal (1850–1945) és Liptay B. Jenő (1878–1928) igazgató.

Az acélgyári munkáslakótelepeken 666 tiszti, altiszti és munkáslakás épült közel 2800 embernek otthont adva. A gyár lakótelepei közé tartozott Salgóháza telepe is a Medves nyugati szélén. A vidék legszebb fekvésű, leggondozottabb bányatelepeinek egyikén 229 munkás, altiszti és tiszti lakás épült ki, kifejezve a vállalat vezetőinek filozófiáját, melynek során nemcsak a jelenre gondoltak, hanem a jövőt is igyekeztek biztosítani a vállalat számára.

Salgótarján falumagjától déli irányban, szintén mocsaras, nádas területen két gyár üzemépületei és lakótelepei épültek ki. Szabó Zoltán szavai szerint „az

átlagkapitalizmus gondolkodásmódját fejezik ki”, azaz nem törődnek a szociális gondoskodásnak még a látszatával sem. Egy perifériára szorult külváros sivár képét villantva fel. A *Palackgyár* 1893-as átadása után emelt néhány munkáslakás szinte eldugva helyezkedett el a gyárüzem épületei mögött, a vasútvonal és a Tarján-patak mellett. Az üveggyár saját területén az alapításakor két munkáslakás épült 96 lakással, majd a munkások számának növekedésével új lakásokat építettek, s így alakult ki a hét lakásból álló kis kolónia.

Az egyik földszintes épületben 10 lakás volt, mindegyikben egy konyha, egy szoba, éléskamra, egy tűzhely, valamint lakásokként egy öntöttvas kályha emelte a komfortot. Lakásokként egy-egy disznóól és széntároló is épült. A második, vele azonos épületben szintén 10 lakás volt, minden lakáshoz padlásszoba is tartozott, melyeket deszkafalakkal választottak el egymástól. Az épülethez tartozott egy 10 üléses WC is, mely a másik ház lakói részére is szolgált. További tartozéka sertésól, széntároló és egy nyitott szemétgödör volt. A harmadik munkásház 10 tetőszobás lakással rendelkezett óllal, széntárolóval, szemetesgödörrel és egy 5 üléses WC sorral. A negyedik munkásház T formára épített, egy emeletes, szabadfolyosós épület volt. Ebben a házban található a hivatalnokok lakása, továbbá munkáslakások és az üzemi iskola is. A földszinten 6 lakásos munkáslakás volt konyhával, szobával és éléskamrával. Kívül lépcső vezetett az emeletre, ahol 7 padlásszoba volt. Az épület másik részének földszintjén 8 lakás volt, itt a szobákban cserépkályhát helyeztek el, az első emeleten lévő lakásban öntöttvas kályhával fűtöttek. Az épület padlászórészén 8 szoba volt. Az épülethez tartozott még 28 fa ól és 28 db széntároló (minden lakáshoz) és egy szemétgödör. Az ötödik munkás lakóház formájában hasonló volt az első három épülethez. A hatodik munkásház mérete megegyezett az előbbiekkal, ebben volt a provizorátus és még hét lakás. Az épület tartozéka volt egy kuglipálya kis házikóval, valamint 10 db ól, széntároló és egy WC-csoport. A hetedik munkásház az elsővel mindenben megegyező beosztású volt. A kolóniában volt még hússzék a hatodik és a hetedik épület közötti kis területen egy zsindelytetős épületben. Az igazgatósági épület az üveggyári kolóniában is egyemeletes volt s mindkét oldalán földszintes épületek kapcsolódtak hozzá. A földszinten 4 szoba, két éléskamra, két konyha és WC található, az emeleten 5 szoba, konyha és éléskamra volt. Az épületben belső falépcső vezetett az emeletre. A hozzáépített földszintes épületekben két szoba volt, s az iparvasút túloldalán egy disznóól.

A legrégebbi, a gyár alapításával egyidős emeletes épületben 60 munkáscsalád és 40 nőtlen, javarészt fiatal munkás lakott. Az 1960-as években a gyár saját beruházásban 46 db kétszobás lakást épített, a toborzott munkásokat pedig 42 és 24 fős munkásszállókban helyezte el.

Mára a közigazgatásilag Salgótarjánhoz tartozó *zagyvapálfalvai tábla-üveggyár* alkalmazottainak 1894-ben kaszárnyaszerű elhelyezést biztosítottak. Ebben az épületben 50 munkáscsalád és 10 nőtlen dolgozó kapott elhelyezést. Az 1920-as években újabb munkásházak épültek, 1932–1937 között létesítették az emeletes tisztviselői és munkásházakat. 1945 után közel 100 új és 30 átalakított lakást épített a gyár munkásai számára.

Zagyvapálfalvával és a szomszédos Baglyasaljával kapcsolatban meg kell említenünk, hogy korábban önálló községként szerepeltek gyári és bányai kolóniájukkal. Zagyvapálfalva 1961-től, Baglyasalja pedig 1950-től lett Salgótarján közigazgatási része. A két település közül Baglyasalján alakult ki egy nagyobb szabású bányatelep, melynek épületei máig őrzik a megszűnt barnaköszén-bányászat emlékét.

A salgótarjáni *vasöntöde és tűzhelygyár* az ország egyik legrégebbi kályha és vasárugyára 1894-ben létesült kis vasöntödéből alakult ki az üveggyár déli folytatásaként. A megépített igazgatósági épülettel (mely ma is látható) és három munkásházzal szintén nem gazdagította a település építészeti képét. A 72 lakásos épületek után a felmerült lakáshiányon két művezetői lakással és egy 40–50 főt befogadó téglabarakk építésével igyekeztek segíteni. 1924 májusára lett kész az az átalakítás, melynek során egy munkásbarakk eddigi két szobáját négy, egyenként szoba-konyhás lakássá alakították át. A régebbi építésű munkáskolóniák a felhagyott bányák következtében megemelkedő talajvíz miatt elnedvesedtek, állandó javításra szorultak. Az 1949-es államosítás után a két egyemeletes gyári épületben 60 családot helyeztek el, s 94 családot juttattak korszerűbb, ún. tanácsi lakáshoz. Az üveggyár és a tűzhelygyár nem épített ki nagyobb kolóniát, mivel munkásainak döntő többsége faluról illetve a város különböző részeiből – főleg a volt bányai kolóniákból – járt be dolgozni.

A salgótarjáni kolóniák a község központjától távolabb, annak szélein helyezkedtek el, s így építészeti arculatában még nem jelentettek igazi változást. A község lakosságának gyarapodásával együtt növekedett lakóépületeinek a száma is, a szabad, beépítésre alkalmas területek fogyásával így egyre közelebb kerültek a majdani városközponthoz, sőt nem egy esetben egybeolvadtak vele. Ennek ékes példája a volt bányai központi kolónia és az üveggyár valamint a tűzhelygyár épületeinek szinte a városközpontba kerülése napjainkra. Ezek a kolóniák – főképp a bányai és acélgyári – már városias jelleget kölcsönöztek Salgótarjánnak. Nem véletlenül írták a kortársak, hogy a 19. század végén és a 20. század első évtizedében Tarjánt hat sárga kastély uralja. *„Legkiválóbb és legszolidabb a bányakastély, a mai igazgatósági épület helyén. Utána következett sárga színben és jelentőségben egy nívón az acélgyári parképület, mely kijavítgatva és némi díszben*

tartva most is él. Falai között hajdanta a Vezérigazgatóság intézte a Rimamurány sorsát.” Velük együtt osztozkodott hatalomban a régi község-háza, mely városházzá lépett elő, a Jankovich kúria sárga oszlopos frontja, vele szemben a Szilárdyak szerényebb kúriája a templom tövében valamint hatodik hatalmi dicsőség sárga háza a főszolgabíróság épülete kis árnyas park fái között.

Salgótarján a szétszórt bánya- és ipartelepeivel 1922-ben városi rangot kapott, ipari, kereskedelmi, közigazgatási és kulturális központja lett előbb kisebb térségnek, majd Nógrád megyének. Ennek a folyamatnak az elindítói az ipari üzemek voltak s főleg annak vezetői, akik a település irányítóival azt a szellemet képviselték, mely a kicsinyhitűségtől megszabadulva élni tudtak a pillanat adta lehetőséggel. A nagyipari üzemek közvetlen város-építő hatása mellett, közvetett hatásokkal is kell számolnunk, melyek szervesen összefüggnek az ipari termelés emelkedéséből adódó létszám és infrastruktúra fejlődésével. A szolgáltató iparágak fejlődése is hatással volt a falu építészeti képének megváltoztatásában. A 19. század végén a korlátlan lehetőségek hazája, azaz „*kis California*” lett Salgótarján. Az ipari épületek és kolóniák központon kívüli elhelyezkedése, a hirtelen felduzzadt lakosság bezsúfolása nyomán a település elvesztette korábbi sajátosságát. Az ipari és lakóterület összekeveredett, megszűnt a központ régi értelemben vett szerepe és hagyományos tartalma. Az építkezések 1880-tól gyorsultak fel s tartott 1914-ig. Salgótarján városi jogállást kapva sajátos módon készült a szerepvállalásra, egy új város építészeti képét álmodták meg, a korábban elhanyagolt község számára a városszabályozási terv fontos volt, mert a település szétagoltsága, a négy városrész különböző ellátottsági szintet takart s közöttük szinte egyikhez sem tartozva élt a község lakossága.

A bányatelepekből – kolóniákból – mára szinte semmi sem maradt: eltűnt Rudolfi és Királytáró kis lakótelepe, Ó-Emma házai beleolvadtak a szomszédos Forgách telepbe. Jakobi telepe, Öreg Józsefi telepe megszűnt, helyén új lakótelep épült. József rakodó házait lebontották, a zagyvai rakodó is megszűnt, házainak maradéka lebontásra vár. Károly akna, József akna, Gyurtyános vidéke csak nevében él, családi házak épültek az aknák helyén. Újakna épületeit lebontották, Somlyó bányatelepe haldoklik, teljesen leépült. A salgótarjáni központi bányatelep épületeit részben lebontották, részben átépítették. Utcák, terek szűntek meg, helyet adva újabbaknak. A kolónia élelemtára, ruhatára, sütödéje helyén üzletek nyíltak. A bányatelepi kórház honvédségi használatban más funkciót kapott. A fürdő utcai házak helyén benzinkút található, az alsó gimnáziumnak helyet adó épületek üres telkén napjainkban üzletház nyitotta meg ajtaját. Egyedül az itt található, volt József lejtősakna őrzi a bányászkodás emlékét, mint múzeum. A volt

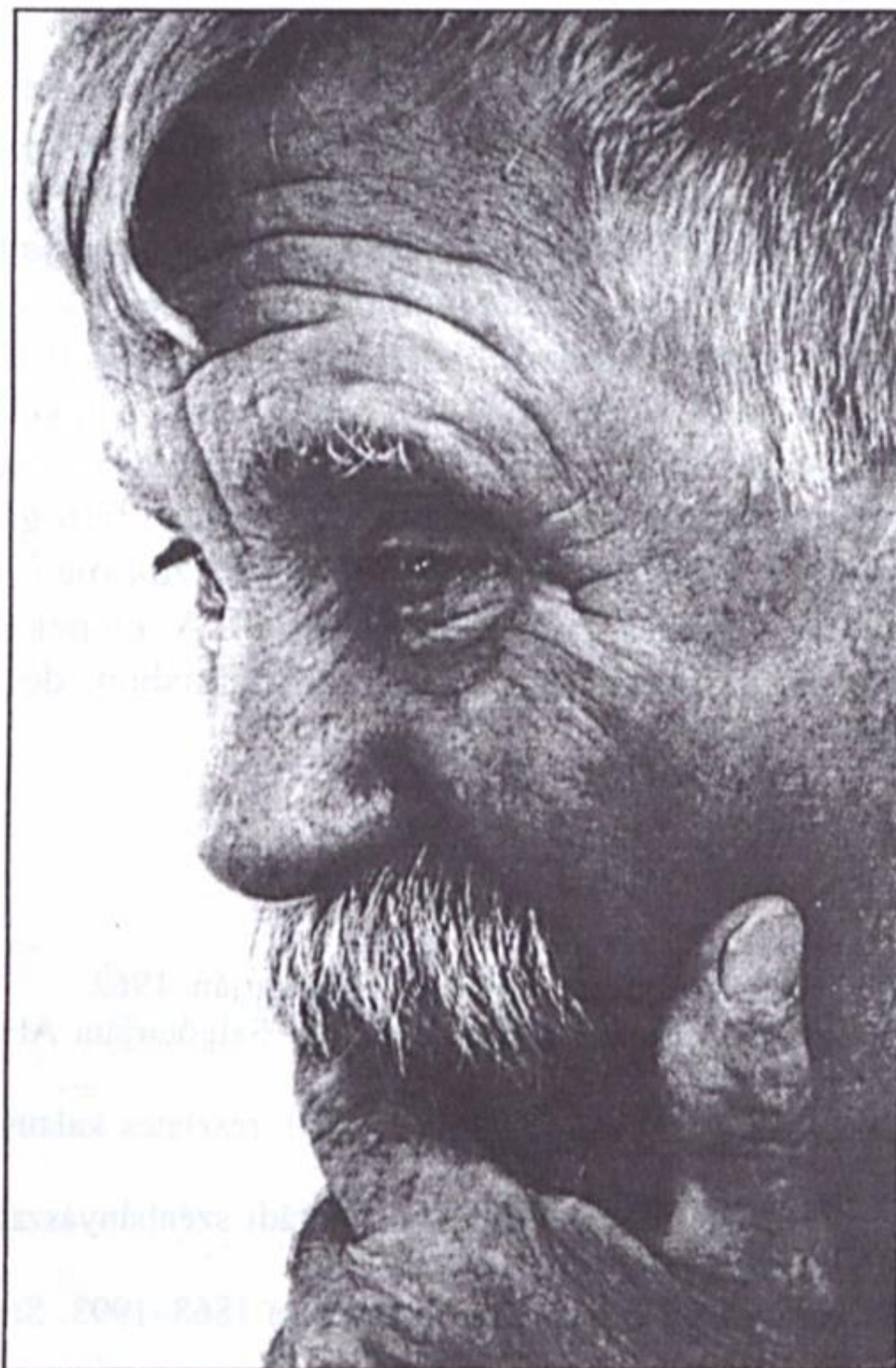
bányai cserkészotthon lakóház lett. A központi istálló, fuvarozási üzem valamint a bányai strand helyén a vásárcsarnok található. A szép bányakastély a bányaigazgatóság épülete az Egészségügyi Pénztár tulajdona lett. A volt kaszinó, művelődési ház funkciói gyakran változnak, eredeti szerepét elvesztette. A kuglizó, kávéház, orvosi rendelő, iskolaépület új szerepkört kapott. A munkás, altiszti és tiszti lakásokban új lakókkal találkozhatunk, átalakított formáikkal alig emlékeztetnek korábbi szerepükre. Ugyancsak eltűntek az üvegyári kolónia épületei, a tűzhelygyár kaszárnyaszerű házai. Az acélgyár lakótelepének emeletes munkásházai, altiszti és tiszti lakóépületei gondozott utcáival, kertjeivel a város legrendezettebb lakónegyede volt. Gyárával együtt a hanyatlás jegyeit viselik magukon.

Az új város egyik neuralgikus pontja tehát a kolóniák léte volt, melyek egyidősek a várossal. A barakkok, téglalapú épületek sora körülfogta a gyártelepeket, bányákat. Nevük az eredetre, a gründolási láz idejére, az ipari fejlődésre, a „gyarmatosítás-ra” utal. Azt a kolonizált területet jelenti, ahol elsőként a bánya lakótelepei és szociális épületei létesültek s ezzel elűtöttek a befogadó falu épületeitől. Természetesen a kolóniai lakások nem voltak egyformák sem a méretük, sem építési módjuk, sem a lakóik társadalmi helyzete szempontjából. A bányai kolónia volt a kezdet, az acélgyári kolónia a szociális gondoskodás szempontjából már más felfogást tükrözött. Ezek a munkás telepek a mai város gyökerei, egy részük még ma is látható, nagy részük azonban már csak emlékezetünkben él. A telepek otthont adtak az ideérkezőknek, akik tovább építették egyedi stílusban, de szerves egységben a várost, Salgótarját.

IRODALOM

- A salgótarjáni iparvidék. Szerk.: Gajzágó Aladár. Salgótarján, 1962.
- Dornyay Béla: Salgótarján vidékének szépségeiről. In: Salgótarjáni Almanach. Salgótarján, 1926.
- Dornyay Béla: Salgótarján és a Karancs-Medves vidék részletes kalauza. Salgótarján, 1929.
- Dzsida József: A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. nógrádi szénbányászatának története 1868–1943. Salgótarján, 1944.
- A Salgótarjáni Kohászati Üzemek 125 évének története 1868–1993. Szerk.: Szvircsek Ferenc. Salgótarján, 1994.
- Salgótarjáni Új Almanach. Szerk.: Szvircsek Ferenc. Salgótarján, 1997.
- Az SVT-Wamsler Háztartástechnikai Rt. 100 éve. 1894–1944. Salgótarján, 1944.
- Salgótarján története. Szerk.: Szabó Béla. Salgótarján, 1972.
- Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság. Bp. 1938.
- Szvircsek Ferenc: A szénbányászat hatása Salgótarján fejlődésére. In: NMMÉ. 1985.

- Szvircek Ferenc: Salgótarján város fejlődése 1922–1958. In: NMMÉ. 1990.
Szvircek Ferenc: Bányáskönyv. Salgótarján, 2001.
Szvircek Ferenc: A szénbányászat és az urbanizáció kapcsolata Salgótarjánban. NMMÉ. 1996–1997.
Szvircek Ferenc: Az első bányáslakok Salgótarjánban. In: Palócföld. 1997/3
Szvircek Ferenc: A nagyipar szerepe Salgótarján város arculatának formálásában. In: Palócföld. 1993/1
Szvircek Ferenc: A Salgótarjáni Öblösüveggyár. I. In: NMMÉ. 1988.

id. Szabó István (fotó: P. Tóth László)

EGY LAKÁSTŰZ ANATÓMIÁJA

– Fortélyos félelem fészkelte be magát a garzonházba –

Baráthi Ottó riportja

„Halálos torony Salgótarjában”, „Zuhanás menekülés közben”, „Lángra kapott nyomorúság...”, „Garzontűz: égető kérdések” – ilyen és hasonlóan hangzatos, egyben fölöttébb felkavaró címekkel tudósítottak a január végén, február elején megjelenő országos és megyei sajtóorgánumok a Salgótarján, Erzsébet tér 2. szám alatti magas ház III. emeletének 8. számú lakásában január 25-én, szombaton este fél nyolc körül történt tragikus tüzesetről.

A napi- és hetilapokon kívül más médiák – televíziók, rádiók – is hírül adták és kommentálták a valóban megdöbbentő lakástüzet, amelyben egy ember meghalt, néhányan füstmérgezést kaptak, többen jelentős vagyoni kárt szenvedtek. Az első híradások számos pontatlan információt röpítettek világgá. Szomszédok, szemtanúk szólaltak meg, nyilatkoztak a tűzoltóság, a katasztrófavédelem, a házkezelőség szakemberei – gyakran egymásnak ellentmondva.

Nem annyira a tüzeset volt szokatlan, inkább a tűz keletkezésének okai tűntek bénítóan bizarrnak, körülményei különösnek. Ennek ellenére az államigazgatási eljárást – amint azt a rendőr-főkapitányság szóvivője elmondta – meg kellett szüntetni, mivel maga az elhunyt követte el a közveszélyokozás büntettét, így nincs kit felelősségre vonni. Főleg a garzonház lakóinak azonban más a véleménye, úgy vélik, mások felelőssége is felmerül.

AHOL A TÜZESET TÖRTÉNT: A GARZONHÁZ

Salgótarján városközpontjában, az Erzsébet téren magasodó garzonház a nógrádi megyeszékhely markáns látványossága. Jószerivel nincs olyan várost bemutató prospektus, útikalauz, amelynek címlapján ne tűnne fel a kéttornyú magas ház. Az épületegyüttes teljes tömegét vendéglátóegységeket, élelmiszerüzletet és vegyesboltot magában foglaló földszintes építmény az ún. „lepény” fogja össze. A garzonház Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzatának tulajdonát képezi, üzemeltetője és kezelője a Salgó Vagyon Kft.

Az ikertoronyház alacsonyabb 15 emeletes épületében 120, a magasabb 18 emeletes tömbjében 144, egyenként 29 m² alapterületű garzonlakást alakítottak ki. A lakások szeparáltságát konyhafülke, fürdőszoba (benne WC) és egy több funkciós 4x4,20 méteres helyiség képezi, utóbbiból nyílik kijárat a mintegy 6 m² alapterületű erkélyre. A lakások melegvízzel, távfűtéssel ellátottak, összkomfortos minőségűek. A magas szintekre épületenként 2–2 lift (közülük az egyik teherlift) szállítja a közlekedőket.

A garzonház létesítésének előkészületi munkálatai az 1960-as évek végén indultak meg. Tervezője Magyar Géza, kétszeres Ybl Miklós-díjas építész, kivitelezője a Nógrád Megyei Állami Építőipari Vállalat volt. A toronyház 1970–1973 között épült meg, első lakói 1974-ben költöztek be. Az épület-együttes alagútzsalus építési módszerrel készült, előregyártott vasbeton mellvédpanelekkal. A garzonház annak a belvárosi épületkomplexumnak a része, amelyben a városháza, a történeti múzeum és egy mozi foglal helyet.

A két épület 264 lakásában, egy kisebb falunyi bérlő, összesen 400–500 lakó talál otthonra. Amennyire heterogén egy település lakossága, annyira sokrétű és színes a garzonház lakóközössége is. Az épületegyüttest zömmel egyedülállók és idősebb, többségükben kispénzű emberek lakják. A képzettségi szint meglehetősen alacsony, a néhány értelmiségi, mint fehér holló van jelen. Jelentős a cigányetnikumhoz tartozók száma, a korstruktúra az újszülöttől a 90 évesig terjed. A lakóközösség leképezi egy kistelepülés szociológiai szempontú társadalmi struktúráját.

A garzonház messziről mutatós külsejével szinte szöges ellentétben áll az épület belső látványa, állapota és állaga. A közlekedők és közös helyiségek, lépcsőházak és liftek kinézete időnként lehangelő, a legtöbb lakás lelakott, elhanyagolt. Ez akkor derül ki igazán, amikor kiköltözik valaki és leadja lakását a kezelőnek, ami gyakran előfordul, mert a garzonházban jelentős a fluktuáció, a bérlők cserélődése. „Elköltözik innen, aki csak tud” – hangzik el sok lakó szájából szinte naponta, de az idősebb „törzslakók” mégis maradnak – nincs hova költözniük. Már lakbérre sincs pénzük...

A Salgó Vagyon Kft ügyvezető igazgatója, Tóth Edit elmondta, hogy ők – mint az egykori tanácsi ingatlankezelő vállalat jogutód cége – csak 1996-ban vették át az önkormányzati lakások, így a garzonház üzemeltetését és kezelését, a korábban ezt a feladatot ellátó Salgótarjáni Városgazdálkodási és Üzemeltetési Kft-től. Szerinte 1996-ig a garzonház meglehetősen mostohán kezeltetett, azóta a Salgó Vagyon minden évben igen jelentős összegeket fordít a felújítási, karbantartási munkákra.

– Csakhogy ez nem nagyon látszik, olyan, mintha egy feneketlen kútba öntenék az évi több millió forintot.

– Igen – ismeri el az igazgatóasszony –, mert eddig a strangok, fő- és egyéb vezetékek, vizesblokkok cseréjére került sor, és ez nem látványos. Most a teljes fűtési rendszer cseréje van napirenden, majd a főszerkezetek és nyílászárók szigetelése következhet. Csak ezt követően indulhat el egy látványosabb, teljes felújítást magában foglaló tevékenység, de – teszi hozzá kissé rezignáltan – ehhez állami forrásokra is szükség lenne.

Aztán arról váltunk szót, hogy mi bérlők – magam is a garzonban lakom – sem vigyázunk eléggé a házra, a lakásokra, a közös helyiségekre, közös értékeinkre. Nem használjuk rendeltetésszerűen azokat, és jelentős a rongálás, a károkozás is.

– A lifteket egyesek hobbiszerűen használják – mondja az igazgatóasszony. A fokozott igénybevétel miatti alkatrészcserek, a rongálások, ablakok betörése, kilincsek leszaggatása, villamos berendezések és világítási eszközök tönkretétele stb. – mindezek megjavítása, felújítása is horribilis összeget tesz ki.

Hogy mennyit is pontosan, arról később egy rendkívül részletes, kötetnyi kimutatást kapok 1996-tól évenkénti bontásban, felújítás, karbantartás, helyreállítás megosztásban. Kiderül, ezek összege éves átlagban mintegy 10 millió forint, de amíg a korábbi években kevesebb ráfordítást igényeltek ezek a munkák, az elmúlt évben például már több mint 20 millió forintot költöttek.

Konkrétabban: felújításra 13,8; karbantartásra 6,1 és helyreállításra 2,7 millió forintot fordítottak. Érdekesség: a 2002-ben a karbantartási munkák között a csőtörés és dugulás volt a leggyakoribb, de szerepelt a villanszereléstartól kezdve a zárjavításon keresztül a tűzvédelmi jelzőberendezés javításáig minden elképzelhető javítási – karbantartási munka – ismétlődően is.

Mindezek alapján azt is mondhatnánk, a Salgó Vagyon megfelel hivatásának, ellátja üzemeltetési, kezelési feladatait. Mint ahogy az is igaz, hogy a nem rendeltetésszerű használat is jócskán jelen van: ez volt az oka a január 25-ei tüzesetnek is – erősíti meg az igazgatóasszony, amikor folytatjuk beszélgetésünket.

– Egyesek villany helyett – minthogy esetleg kikapcsolta azt az ÉMÁSZ a lakásban – gázt visznek be és azzal főznek. Ez történt Majori Imre esetében is... ami a tragédiához vezetett...

No, de ki volt Majori Imre? (Továbbiakban: M. I.) Hogyan jut valaki el odáig, hogy egy hatalmas ház-falu lakóinak életét veszélyeztesse? Hogyan lehet, hogy ez ellen senki nem tett semmit? Talán érdemes lesz oknyomozásunkat néhai M. I. habitusának felderítésével kezdeni.

A GARZONHÁZ-TŰZ OKOZÓJA: A III/8-AS LAKÁS BÉRLŐJE

Majori Imrét én magam is ismertem, tizenkét éve jószerivel naponta találkoztam vele. Az oda-vissza köszönésen túl azonban csak néhány szót váltottunk, azt is csak esetenként. Zárkózott embernek tartottam, amolyan befelé fordulónak. Átlagos külsejű, öltözékű ember volt, feltűnt félretaposott sarkú cipője. Ez utóbbin nem csodálkoztam, tudtam napi többórás nagy sétáiról, rótt a várost, ezt kicsit furcsának, őt magát összességében kissé különc embernek tartottam. Annyira nem érdekelt, hogy habitusát próbáltam volna megfejteni, személyiségjegyeit értékelni... Azt nem tudtam róla, hogy lakbért, közüzemi díjakat évek óta nem fizet.

Mede László (III/1-es lakás):

Jól fésült, kekeckedő, „ki, ha nem ő?”-típusú ember volt. Velem is kikezdett, azt mondta, úgy állon vág, hogy elterülök. A barátnőm kifejezetten félt tőle. Többször mesélte, hogy ellopták a találmányát, megy a rendőrkapitányságra. Az írógép volt a mániája, írt a belügyminiszternek, szidta a kormányt, ebből is látszik, összeférhetetlen volt. Ezért nem is járt hozzá senki talán, én nem láttam senkivel. Biztos, hogy valami zavar volt nála. Nem tudtam, hogy nem fizet a szolgáltatásokért, azt is csak később tudtam meg, hogy lopta az áramot.

Erzsike (III/2-es lakás):

Ismertem M. I.-t, még hozzá kötekedő embernek ismertem, verekedőnek is. Félttem tőle, a liftbe nem szívesen szálltam be vele. Egyébként meg tanult, intelligens ember volt az biztos. Úgy tudom, építészmérnök volt, 69 éves. Tisztán, pedánsan járt, soha nem volt izzadságszagú, nem ivott. Tudtuk, hogy nem fizeti a lakbért. A cigányokra nagyon haragudott, a zenésznek a feleségét, aki a szomszédja volt, azt meg is pofozta. Azt mondta, kiirtja őket, mert lehallgatják őt.

Palotai Sándor (III/4-es lakás):

Egy éve ismertem, de csak köszönőviszonyban voltunk. Ezen kívül, a tűz előtt vagy két héttel megállított, hogy van neki egy camping gázfőzője, nem veszem-e meg? Minek vegyem meg? Ide nekem nem kell. Én jó emberismerő vagyok, láttam, milyen agresszív nézése volt. Mindenki el-lenséget látott. Egyébként úgy hallottam, hogy fiatalabb korában értékes ember volt, gépészmérnök talán, akinek volt egy komoly találmánya is. Beadta a Találmányi Hivatalhoz, de elutasították. Egy évre rá ugyanazt a találmányt elfogadták, több millió forintot kapott az új beadó. Az öreg meg idegösszeroppanást. Talán ezért hagyta el a felesége is.

Kalmár Györgyné (III/5-ös lakás):

Én csak jót tudok mondani M. I.-ről. Ő csak azzal ellenkezett, aki őt bántotta, piszkálta. Olyan különös embernek tartotta mindenki. Elmesélte nekem a dolgait, hogy ő egy mérnök, volt egy újítása, ami aztán más nevére jött ki. Őt ezzel becsapták, lenyúlták a szabadalmát, ezért ő ennek a rablóvilágnak nem fizet semmit. Különben is letiltották a nyugdíját, abból vonják a részleteket. Igaz, hogy többször voltak incidensei, de én azt nem láttam, én egy tisztelettudó, rendes embernek ismertem. Két úr látogatta rendszeresen, azoknak gépelt különböző anyagokat. Nem volt egy közvetlen ember, pletykás sem. Köszönt és ment, végezte a dolgát.

Tihanyi Sándor (III/6-os lakás):

Nem beszélgettünk sűrűn, amikor szüksége volt valamire, akkor jött hozzám. Mindig azt hajtogatta, hogy ő egy hatalmas feltaláló, miközben a petróleumlámpájába nem tudta befűzni a kanócot. Speciel nekem nem volt vele semmi problémám, de tudom, hogy volt, akit megvert, volt, akit elüldözött a folyosóról. Bolond volt szegény, bírósági határozat is volt ellene, mert 1995-től nem fizette a közüzemi szolgáltatások díjait.

Puporka István és felesége (III/7-es lakás):

Egy ideig jól meg voltunk vele, de aztán két-három hónap alatt becsavarodott teljesen és cigánygyűlölő lett. Igen – veszi át a szót az asszony –, mert alá akart íratni velünk tanúként vagy kezesként valami papírt, mi persze mondtuk, hogy nem akarunk belekeveredni az ő ügyeibe. No, ettől kezdve nem volt maradásunk tőle. Állandóan kötozködött, hogy mi bejárunk a zárt lakásába, mert meg akarjuk mérgezni. Engem – inti le az asszonyt a férje –, illetve nekem meg adott egyszer két nagy pofont. Kihívtuk a rendőröket, elbeszélgettek vele, de aztán minden maradt a régi-ben...

LÁNGLOVAGOK LÁTLELETE – NÉMI KOMMENTÁRRAL

Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzat Hivatásos Tűzoltósága (a továbbiakban: Tűzoltóság) 2003. február 12. keltezéssel jelentést készített szakmai felügyeleti szerve, a Nógrád Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság (a továbbiakban: Katasztrófavédelem) részére. A többoldalas, hiteles dokumentum kronológiai rendben, részletesen és szakszerűen tartalmazza a garzonház-tűz történéseit, oltásának körülményeit.

A jelentést nem idézhetjük, az alábbiakban abból csak kiemelésekre szorítkozunk, némi kommentárt viszont megengedünk magunknak.

A tűzjelzés 19 óra 57 perckor érkezett a tűzoltóság ügyeletére, miszerint a garzonház 2. számú épületének III. emeletén tűz van, robbanás történt és életveszély is tételezhető. „A jelző személy Juhász Andrásné 421–741-es telefonszámon” – olvasható a jelentésben.

Természetesen megkerestük Juhász Andrásnét, először ezen a telefonszámon, de ott nem értük el. A 421–741-es telefonnál Sós Erika nevű hölgy jelentkezett be, aki elmondta, hogy erről a készülékről Juhász Andrásné – akit nem is ismer – nem telefonálhatott, illetve nem telefonált, viszont a készülékről valóban ment bejelentés a tűzoltóságra, de többet nem kíván erről mondani. A telefonállomás tulajdonosa egyébként nem a hölgy, hanem egy Géczi Krisztián nevű úr. Végül megtaláltuk Juhász Andrásnét is, aki elmondta, hogy ő is tett bejelentést – sajnos nem tudja pontosan mikor –, de ő a 20/232-85-71-es számú mobilkészülékről beszélt, nincs is vezetékes telefonja...

Ezek után csak azt feltételezhetjük, hogy a tűzoltóságon az ügyelet „összekombinálta” az egyik bejelentő nevét a másik bejelentő telefonszámaival, aminek persze különösebb jelentősége utólag már nincs. Csakhogy így az is feltételezhető, hogy egy korábbi bejelentést esetleg nem rögzítettek, például a Juhász Andrásnéét, aki egyébként korábbra taksálja hívását 19.57-nél, noha nem nézte az óráját. Az is érdekes, hogy e sorok írójának a bejelentését sem tudták visszajátszani a személyes látogatás alkalmával...

A tűzoltóság szolgálatparancsnoka 19.58 órakor II. kiemelt riasztást rendelt el, s a kárhelyre riasztotta a társszerveket is (mentők, rendőrség, katasztrófavédelem). „A vonulás során nagy füst és lángkitörés volt tapasztalható a 2. számú 15 szintes garzonháznál... kiterjedt tüzesettel számolhatott az egység... A vonuló egység (2 db Mercedes 6–6 fővel, 1 db Bronto 1 fővel és a Bgy/Létra/IFA 1 fővel 20.02 órakor érkezett a helyszínre. A felderítés közben III. kiemelt riasztást rendelt el a tűzoltóság híradóközpontja.”

Ezt követően a jelentés részletesen taglalja, hogyan határozták meg és rendelték el a helyszínen az emberélet-mentést, mit tapasztaltak a tűzoltók a garzonházban az egyes szinteken, folyosókon, a lakásokban és így tovább.

„...a folyosó telítve van füsttel, sok lakó tartózkodik a helyszínen, illetve számos lakásból segélykérések érkeznek... A 8.számú lakásban az ajtó be lett rúgva és elsődlegesen 2 db 12 kg-os IFEX habbal-oltóval behatoltunk a lakás előterébe. A lakás teljes terjedelmében égett...”

A jelentés „rövidre zárja” a III./8-as lakás bérlőjének, a súlyosan sérült, de a tűzoltók kivonulásakor még élő M. I.-nek a mentését: „...1 fő sérült, a leányépületen tartózkodott (lezuhant a III. szintről). Lehozatalát a mentőszolgálattal közösen végrehajtottuk”.

A tűzoltósági dokumentum szerint 20.20 órakor a tüzet körülhatárolták, tovaterjedését megakadályozták. A laikus nem tudja mit jelent ez, főleg annak függvényében nem, hogy 20.29 órakor – a hatvani és balassagyarmati tűzoltók után – még riasztják az egrieket és a gyöngyösieket is. Ugyanekkor V. kiemelt riasztást rendelnek el.

A házban lakó több szemtanú szerint a tűzoltók nem tudták megkezdeni az oltást kiérkezésükkor azonnal – vízhiány miatt. Ezt a tűzoltóság és mások is több alkalommal és helyütt is cáfolták. Ugyanakkor a jelentésben ez olvasható: „...3 db (1 föld feletti, 2 föld alatti) tűzcsap nem működik az épület körzetében. 1 db tűzcsap a Szamóca melletti parkolónál lévő föld feletti, mozi bejáratánál lévő föld alatti és a LAKBER bejáratánál lévő föld alatti tűzcsapok. A LAKBER Palacsintázó előtti föld alatti tűzcsapról táplálás lett elrendelve. Az elégtelen vízhozam miatt távolsági vízz szállítást szerveztünk meg a Salgótarján Önkormányzati Tűzoltóság udvarán lévő föld feletti tűzcsapról...”

A tűzoltóság dicséretesen felelősségteljes gondoskodásáról tanúskodik a jelentés, most már csak az a kérdés, miért nem volt víz a közeli tűzcsapokban, és ki a felelős ezért? Továbbá: „az elégtelen vízhozam” mennyiben akadályozta a tűzoltást, a tűz gyorsabb lokalizálását? Ezek bizony súlyos, felelősséget felvető kérdések.

Mindenesetre és szerencsére a tüzet 20.53 órakor – közel egy órával a kiérkezés után – „lefekettítették”, a lángokat megszüntették, noha ekkor a lakás még izzott. Végül 21.35-kor – jó másfél órás küzdelem után – a tüzet eloltják, megkezdik az utómunkálatokat, amelyet egy újabb óra múlva fejeznek be. Ezt követően a tűzoltók visszaindulnak állomáshelyükre.

A ház lakói kezdtek magukhoz térni, bár többen még – rendőri, polgárőri kísérettel – visszamentek lakásukba, mások meg azon törték a fejüket, mi lett volna, ha a tüzet nem sikerül a „lakásban megtartani”. Nyugodt éjszaka senkinek nem volt. Aznap este – január 25-én a késői órákban – fortélyos félelem költözött be a garzonházba, amely valahol most is ott van még a falak között, meg főleg a fejekben.

A tárgyilagosság kedvéért meg kell állapítani, hogy a tűzoltók elismerésre méltóan végezték munkájukat, attól a másodperctől kezdve, hogy vízhez jutottak. Testi épségüket sem kímélve küzdöttek a nagy hő és füstterhelés közepette is a tomboló tűzzel, végül eloltva azt és megmentve százak életét.

Arról nem ők tehetnek, hogy a vízutánpótlás a három tűzcsap „kiszáradása” miatt esetleg késedelmet szenvedett. Azt meg nem tudjuk, hogy a tűzoltókocsikon rendelkezésre álló vízmennyiség elegendő volt-e az oltás

megkezdéséhez vagy/és a folyamatos oltáshoz, miként azt sem, milyen kondíciókkal bírnak a tarjáni tűzoltók.

Ezért is kerestük meg a tűzoltóság parancsnokát, Garami István tűzoltó-alezredest, aki munkatársaival együtt készséggel állt rendelkezésünkre.

SZENT FLÓRIÁN „FIAI” KÖZÖTT

A tarjáni tűzoltóságon a parancsnok fogad, előzékenyen invitál szobájába, ahol aztán rövidesen már további két munkatársa is bekapcsolódik beszélgetésünkbe.

Először a tűz keletkezésének okáról érdeklődöm, minthogy erről (is) eléggé ellentmondó híradások jelentek meg. A parancsnok elmondja, van egy elméletük, miszerint a lakástűztől – amit pontosan soha nem tudunk meg, mitől keletkezett – a zárt térben lecsökkenhetett a levegő oxigéntartalma, nagymennyiségű szénmonoxid keletkezhetett és az robbanhatott be. Azaz nem a gázpalack robbanhatott fel először, legalábbis valószínűsíthetően, hanem a szénmonoxid.

Ezért fordulhatott elő, hogy a tűzjelzés nem a tűz keletkezésekor, hanem csak a robbanás után futott be hozzájuk, amikor a lakás már teljes terjedelmében égett. Azt, hogy a tűzjelzés előbb befutott volna hozzájuk, mint ahogy az a jelentésükben szerepel, a parancsnok határozottan cáfolja, mondván híradóközpontjuk pontosan rögzíti és dokumentálja is a hívásokat.

Aztán a használhatatlan tűzcsapokról faggatózom. Megtudom, hogy a nyomás valóban nem volt megfelelő a három tűzcsapban, de csak ahhoz képest, amit ők szerettek volna. Olyan tűzcsapot kerestek és találtak, amelyről hatékonyabban tudtak dolgozni.

– Nem mindegy, hogy 600 vagy 1 500–2 000 liter víz jön ki egy csapból percenként. Mi úgy dolgozunk, hogy a tűzoltókocsiról jön le a sugár, és az autót tölti mintegy tartályként a tűzcsap. A vízmű jegyzőkönyve szerint is rendben voltak a csapjaik, megvolt a jogszabályszerinti nyomás is, az már más kérdés, hogy az előírások a létesítéskori nyomást követelik meg, mi pedig – éppen a hatékony oltás érdekében – többet szeretnénk. Ezt már Tóth Péter százados, megelőzési osztályvezető fejtegeti és hozzáteszi, hogy ha a csapokban nagyobb nyomás lett volna, akkor esetleg két-három perccel hamarabb állt volna rendelkezésükre a szükséges vízmennyiség...

– ...és akkor sokkal előbb eloltották volna a tüzet – vágok közbe, mire a parancsnok visszaveszi a szót.

– El kell mondani, hogy az oltás effektív elkezdésétől a tűz teljes megfékezéséig elegendő oltóvíz-mennyiség állt rendelkezésünkre. Tehát, ahogy a víz megjelent a sugárcső elején, folyamatos volt a vízellátás.

– Na, jó – OKOSKODOM TOVÁBB –, de mikor jelent meg a víz?

– Ahogy meg lett szerelve, azonnal. Első kanyarban kétezer és hatezer, azaz nyolcezer liter vizet vittek ki tűzoltóink a kocsikon. Elsődleges beavatkozásra ez a mennyiség bármely létesítménynél elegendő. A vízutánpótlás biztosított volt, az gyakorlatilag mindegy, hogy a garzon előtti vagy posta melletti tűzcsapról, vagy innen a tűzoltóságról viszik a vizet.

– Állítólag nincsenek meg a magasból való mentéshez szükséges eszközeik, így kosaras tolólétra stb. – provokálom tovább a parancsnokot.

– Ez sajnos igaz, de most nem is lett volna rá szükség. Ugyanis a mi tűzoltótechnikánk és taktikánk olyan – ellentétben például a nyugati országokban alkalmazottakkal –, hogy mi mindig a tűz gócpontját támadjuk, a létesítményen belül, és mentjük egyidejűleg az embereket.

– Ehhez hozzá kell tenni – kapcsolódik a beszélgetésbe Kékesi Miklós alezredes, mentési osztályvezető –, hogy ez a mentési mód, taktika sokkal hatékonyabb, mint amikor kívülről oltunk. Harminc éves tapasztalatom ez, azóta mindig a mentővonalon vagyok.

– Kívülről nagyobb a másodlagos kár veszélye is – folytatja a gondolat-sort Tóth Péter százados –, hiszen nem tudjuk, milyen értékek vannak benn a lakásban, amelyek a bentről való behatolás során esetleg megmenthetők, míg a kívülről nagyobb rombolást végez az erős vízszugár, amely nemcsak a tűz fészkeire irányul.

Meg vagyok győzve, de nem hagyom magam, tovább hiányolom a magasból való mentési eszközt már csak azért is, mert jómagam a garzonház XIV. emeletén lakom. Így azt kérdezem, először még visszatérve az előbbiekre, hogy akkor az anyagi értékek fontosabbak vagy az emberélet, és mikor lesz már egy jó magas, kosaras mentőlétrájuk?

– Az emberi élet mentése az elsődleges, természetesen – jön a gyors reakció Garami parancsnoktól. Olyan felszereléseink vannak – magyarázza megelégedéssel –, amelyek a legkorszerűbbek. Például a légzőkészülékek, amelyek külső levegőt nem igényelnek. Ezzel tudjuk kimenteni az esetleg bennrekedt lakókat, tehát nem úgy, hogy egy nedves rongyot szorítunk az orrához és úgy hozzuk le. A másik kérdésre válaszolva azt mondhatom, hogy az önkormányzatnál megvan az elegendő pénz a magasból való mentési eszköz pályázatának benyújtásához szükséges önrészre. Minden évben pályázik a fenntartónk, de ha nem hoznak be Magyarországra magasból mentő eszközt – mert hazai gyártmányú nincs –, akkor bizony hiába nyeri el a pályázatot az önkormányzat. Így egyelőre csak reménykedhetünk.

Ez a válasz nem nagyon nyugtat meg, miként az sem, hogy mi garzonházi lakók nem igazán tudjuk, mit kell tenni vészhelyzetben. Miért nem kapunk alapos és részletes tájékoztatást teendőinkről, mondjuk lakógyűléseken vagy meghatározott célú felkészítőn?

– Vannak olyan társasházak, lakóközösségek, amelyek meghívják a tűzoltóságot – veszi át a szót Kékesi alezredes. Ott van módunk részletesebb tájékoztatást adni. Ez számtalan helyen jól működik, tízes nagyságrendű fórumon is részt veszünk egy évben. Mi nyitottak vagyunk, ha hívnak bennünket, elmegyünk...

Tóth Péter százados azzal nyugtat, hogy a garzonház falai szinte különálló blokkot alkotnak, meggátolják a tűz gyors továbbterjedését. Két lakás között – elsősorban a vasbetonszerkezetnek köszönhetően – két és fél óra tűzállósági határértékű falak vannak.

Ez nagyszerű, de még mindig nem nyugszom meg, főleg azért nem, mert hallom, hogy a garzonban bizony még mindig lehet jó néhány gázipalack, amely időzített bombaként ketyeg vagy a gyújtózsínórja már ég is.

– Én azt nagyon jól tudom – mondja a parancsnok –, eddig is égett a gyújtózsínór, s most is. De mi nem mehetünk be a lakásokba átvizsgálni azokat. Ezt csak a Salgó Vagyon teheti meg.

– Az én lakásomban a tüzeset óta sem volt még senki vizsgálódni, meg az előtt sem, ahogy bizonyára más lakásokban sem zavarták a lakók nyugalma – ironizálok.

Indulok, de nem megyek messzire, csak a folyosó másik végére, ugyanis a tűzoltóság szakmai felügyeleti szerve a Katasztrófavédelem vezetője – miután előzetesen megbeszéltük – már vár rám. Rétközi Ferenc tűzoltó ezredes, a megyei katasztrófavédelmi Igazgatóság vezetője, Szabó János mentési osztályvezető, az igazgatóság szóvivője társaságában fogad, hogy aztán felváltva válaszoljanak.

A GARZONHÁZ MEGFELELŐSÉGE: NEM MEGFELELŐ

A katasztrófavédelem szakemberei külön tanulmányt készítettek a garzonházi tüzesetről. Nincs információm viszont arról, hogy mi volt a tanulmány készítésének célja, és milyen főbb megállapításokat tartalmaz ez a szakértői dolgozat. Lényegében ez áll beszélgetésünk középpontjában.

Rétközi Ferenc: – Belső szabályzat alapján döntöttem a tanulmány készítésének szükségességéről. Ezt akkor célszerű megtenni, ha az adott esemény a beavatkozás, a kárérték vagy a közérdeklődés szempontjából különleges vagy jelentős. Úgy ítélt meg, a garzonházi tűz ilyen eset volt, a célunk

pedig az, hogy az elvégzett vizsgálatok és analízis alapján olyan szakmai anyag készüljön, amely hasznosítható lesz más hasonló esetek feldolgozása során és kiváltképp kamatoztatható a prevenció, a megelőzés szempontjából.

A tanulmány készítője, összeállítója Szabó János. A dolgozat két nagyobb részből áll: első fejezete – ha úgy tetszik – az oltás és oltástechnika, a második pedig a garzonház tűzbiztonsági megfelelőségének vizsgálatát, annak megállapításait és a levont következtetéseket tartalmazza. Ez utóbbi érdekel engem igazán, s így arra kérem a tűzoltóság szakmai felügyeletének vezetőjét, Rétközi tűzoltó ezredest, értékelje, minősítse a tűzoltók a garzonházbeli tűzzel kapcsolatos munkáját.

– A tűzoltók viszonylag rövid idő alatt eloltották a tüzet – az adott viszonyokhoz és körülményekhez képest –, s úgy ítélem meg, hogy körültekintő, szakszerű munkát végeztek. Egy lakás ugyan teljesen kiégett, ezen kívül az égéstermékektől (füst, korom, gáz) szennyeződött a folyosó és néhány lakás. Sajnos egy lakó – a tűz okozója – meghalt, hat pedig könnyebb füstmérgezést szenvedett. Azt szokták mondani, akkor eredményes az oltás, ha a tüzet még a helyszínen el tudják „kapni”. Nos, itt ez történt, mert a tüzet a lakásban megfékeztek. A tűzoltók tehát technikailag és taktikailag is jól oldották meg a feladatukat. S ami a legfontosabb persze, időben kimentették az embereket.

– Mit szól ahhoz, hogy három tűzcsapban nem volt víz, vagy nem volt megfelelő nyomás? – érdeklődöm tőle is.

– A tűzoltóság feladata, hogy használja a tűzcsapot, és az abból nyert vízzel oltsa a tüzet. A tűzcsapokban a víz biztosítása nem a tűzoltóság feladata, természetesen jelezve lesz a vízmű irányába.

Szabó János az épület tűzbiztonsági megfelelőségéről beszél. Az épületet 1973-ban adták át, de 1967-ben tervezték, az akkor hatályban lévő ágazati szabvány és a vonatkozó BM rendelet figyelembevételével. Az épületnek – és ezt hangsúlyozta az osztályvezető – a létesítéskor hatályban volt műszaki és tűzbiztonsági előírásoknak kell megfelelni, és nem az azóta megváltozott szabályoknak. Ez utóbbi meglep, s ezt mondom is Szabó úrnak.

– Pedig így van. Más kérdés az, hogy az épület milyen módon és arányban felel meg a mai tűzvédelmi-építészeti előírásoknak. Közel 30 év alatt – mint minden – a tűzvédelmi építészet is változott. Természetesen lehet kisebb-nagyobb, a mai előírásoknak megfelelő pótlólagos beruházásokat eszközölni. A nagyobb beruházások költségigényesek, hatalmas forrásokat feltételeznek, s ezek aligha állnak rendelkezésre a fenntartónál, illetve tulajdonosnál.

– A garzonház épületszerkezetei egyébként igen jók – folytatja Szabó –, szinte szerencsések, mert ugyan az egész lakás teljes intenzitással égett,

tehát teljes tűzterhelés volt, de az épületszerkezetek a tüzet megtartották a lakásban. Csak akkor jött ki a szóróláng, amikor a tűzoltók a lakásba behatoltak. Szerencsés még az erkély kiképzése is, mert egyfajta tűzvédelmi gátat jelent, akadályozva a tűz- és hőterjedést is. A lakásajtó kiállta az idő próbáját, mintegy 40 percig állta a tüzet.

– Ez mind szép, de kérem, arról beszéljen Szabó úr, ami nem megfelelő az épületben tűzbiztonsági szempontból.

– A korabeli szabvány (5/1965.BM–TOP) egyik előírása, hogy a magas épületet mindkét oldalról meg lehessen közelíteni a tűzoltás céljából. Ez az épület viszont csak egyoldali megközelíthetőségű. Ez a felvonulási, tűzoltási terület szempontjából jelentős hiányosság, veszélyforrás. Az egyik oldalon tehát nem lehet létrával az épülethez állni, illetve ahol lehet, ott a gépkinyúlás jelentősen veszít hatékonyságából az ott lévő pavilonok, virágtartók, lépcsők miatt.

Egy másik hiányosság a tűzszakaszolásban található. A régi szabvány szerint egy tűzszakasznak a nagysága – ez megfelelő épületszerkezeteket jelent, ahol a tűz egy épületrészben tartható és nem terjed át a másikkra – 650 m^2 . A két toronyépület egy tűzszakasz. Csak a kisebbik toronyépületnek a lakott alapterülete $3\,200\text{ m}^2$, azaz mintegy ötszöröse (!) az előírt szabványnak, ami egy tűzszakaszt alkot. Ez azt jelenti, hogy 650 m^2 -ig még a tűz és a füst valahogy benntartható, de itt $3\,200\text{ m}^2$ -ről van szó...

A következő megállapításunk az ún. füstmentes lépcsőházzal kapcsolatos, amely az akkori előírásoknak megfelelt. Legfeljebb annyiban nem, hogy a szinti közlekedőkre benyíló ajtókra önműködő csuklószerkezetet írt elő a szabvány, a garzonban pedig ilyen nincs. Összegezve: ez a lépcsőház nem füstmentes, egyrészt, mert nem túlnyomásos előtérrel kapcsolódik a szintekhez, másrészt tehát az említett ajtók sem záródnak önműködően, a szellőztetés sem biztosított, a füst szétterjedésére nagy a lehetőség.

– Magyarul, itt sincs meg a biztonságos menekülő útvonal.

– Igen, de ezt ön mondta. További probléma, hogy a füstelvezetés az egyes szinteken és a folyosókon nem megoldott. A déli homlokzaton lévő ablakokat nem lehet kinyitni, mert akadályozná a lépcsőház ajtóinak a nyitását... ezek állandóan zárva vannak, ezért kellett most azokat a tűzoltóknak betörni. A mostani tűznél a riasztó is kívánnivalókat hagyott maga után: a tüzet jelző hangjelzők nem szólaltak meg. Célszerű lenne az is, ha az ÉMÁSZ, tehát az áramszolgáltató megadná azok nevét, akik a szolgáltatásból ki lettek kapcsolva, mert ez igazán a személyiségi jogok miatt most nem lehetséges.

– Így igaz – veszi át a szót az igazgató –, meg kellene keresni az utat az önkormányzatnak vagy a kezelőnek, hogy a tűzoltóság ellenőrzést tarthasson a lakásokban, s ezzel egy jelentős veszélyforrást ki lehetne szűrni.

– Nem megfelelők a közlekedő folyosók és a lépcsőházak közötti ajtók sem – folytatja Szabó János –, mert nem légzárásúak, hanem csak lengőajtók. A légzáró ajtók (L4-es) funkciója, hogy ha tűz keletkezik valamelyik szinten, onnan ne tudjon bejutni a füst a lépcsőházba.

– Számos más megállapítást is tettünk még, egészen a jogszabályok módosításáig, de ezek mindegyikét itt most nem tudjuk felsorolni, viszont egy részüket levélben megküldjük az önkormányzatnak, javaslatot téve a haszthatatlanul szükséges intézkedésekre is – mondja Rétközi igazgató úr. Így például célszerű lenne olyan hangosbemondó rendszer kiépítése, amelyen keresztül a portáról tájékoztatni lehetne a lakókat nem csak egy esetleges tűzről, hanem minden őket érintő közérdekű eseményről, hogy például most a tűzoltók gyakorlatoznak, vagy az épületben ilyen és ilyen munkálatok folynak és így tovább. Tudni kell azt is, hogy maga a lakótömeg is fokozott kockázatot jelent.

LAKÁSTŰZ: AHOGY A LAKÓK LÁTTÁK, ÉS AHOGY MEGÉLTÉK

A garzonház lakói – és nem csak a harmadik szinten élőkre kell gondolni – a lehető legkülönbözőbbképpen tapasztalták, látták, hallották, érzékelték, és adták vissza a történeteket. Szinte mindenkinek, akivel csak beszéltem, volt és van egy saját és sajátos élményanyaga, amelyek esetenként gyökeresen eltérőek másokétól, sőt homlokegyenest ellenkező másokéval. A reprodukciókban és az interpretációkban egy valami közös csupán: a tragédia élményének ilyen vagy olyan módon történő megjelenítése, a hisztérikus megnyilvánulástól a félelemérzésen keresztül a csendes letargiáig.

Érdekes volt megfigyelni, hogy a lakók milyen készségesen nyilatkoztak, soha nem tapasztalt közlékenységgel mutatkoztak meg. Az volt az érzésem, szeretnék kibeszélni magukból az ominózus január végi estét, talán, hogy mielőbb elfelejthessék a tragikus történetet. A legmegrázóbb élményben természetesen a közvetlen szomszédoknak volt részük, akiket már megszólaltattam M. I. habitusának feltárása kapcsán, de volt önként jelentkező, felháborodott lakótárs a XII. emeletről és szívesen nyilatkozó a másik toronyházból is. Az volt az érzésem – ami mára meggyőződésemmé vált –, hogy a garzonház lakói a tüzeset okán azt is elpanaszolták, amit eddig soha senkinek nem mondtak el. Egyöntetűen vagy inkább szinte egybehangzóan kinyilvánították: nem lehet egyedül csak a szerencsétlen néhai M. I.-t felelőssé tenni a történetekért, s halálával az esetet meg nem történtté tenni.

Az egyik legmeglepőbb történetet Palotai Sándor úr, nyugalmazott rendőralezredes adta elő:

– Az unokám itt volt este látogatóban, s 19 órára ment dolgozni a munkahelyére, a határra, pontban 3/4 7 órakor kísértem ki őt. Visszajöttem a szobába, bekapcsoltam a TV-t, leültem a székbe, amikor csípős szagot éreztem. Hét óra körül lehetett, ez biztos, amit én mondok, a tűzfelmérők is ezt rögzítették. Kimentem a folyosóra, s rögtön láttam, M. I. lakásából a levélbedobón keresztül ömlik ki a füst, ami már a folyosót is ellepte, és a lépcsőházat is elérte.

Aztán hallottam, nagy zörgés van, a lépcsőházban a tűzoltók szaladtak fel az emeletre. Kiabálok nekik, ne menjetek sehova, itt a tűz...

– Csak nem azt mondja, nem tudták, hol a tűz?

– Nem hát. Én szoltam nekik, hogy ide jöjjenek. Aztán a tűzoltó kilincsel akarta kinyitni az ajtót, mondtam, ne kilincsezzen, rúgja be! Erre berúgta, szót fogadott, az ajtó beszakadt, a láng, mint a lángszóróból, kicsapott ide a folyosóra...

Palotai úr mindezt többszöri beszélgetésünk alkalmával is megerősítette, miközben elmesélte, hogy élte meg az eseményeket a magára zárt lakásában, hogyan tömte el az ajtóréseket vizes ruhákkal, hogy vizet engedett a fürdőkádba, kiment az erkélyre és őt bizony a tűzoltók nem „háborgatták”, a fia volt az első, aki rányitotta az ajtót.

Palotai Sándor lazaságok sorát látja az épületben, mondván az illetékeseknek az előzményeket kellene kivizsgálni és intézkedni, mert ellenkező esetben még súlyosabb tragédiákra is számítani lehet. Rendbe kellene tenni a portaszolgálatot, ellenőrizni a lakásokat stb.

– Tehát semmiképpen nem csak az öreg a felelős, mindez nem következett volna be, ha mindenki elvégzi a dolgát.

Erzsike a robbanásra lett figyelmes, de ajtócsapkodásnak vélte.

– ...kinéztem a folyosóra és láttam, hogy nagy füst van. Kijött a szomszéd is, Palotai úr, mondom, mit csinálunk, mert itt úgy néz ki, hogy tűz van. Magamra kaptam valamit, fürdőköpenyt, kabátot, meg beugrottam a csizmámba, már jött is a tűzoltó, azt mondta, menjek ki az erkélyre. Kimentem, vártam, a füst meg egyre jobban jött befelé...

– Akkor már alaposan megijedt.

– Különösen akkor, amikor már kezdett égni az ajtófélfám, tódult be a füst, mintha tej lett volna vagy köd. Aztán megint beszólt egy tűzoltó, hogy van itt valaki? Mondtam, hogy igen, azt mondja álljak négykézlábra és másszak! No, de hova? – kérdeztem, nem látok semmit. Mondja, hogy a hang irányába. Elmásztam a lépcsőig, és onnan se kép, se hang. Lent tértem magamhoz, arra, hogy a porta előtt állok. Nem emlékszem rá, hogy levittek-e vagy saját lábamon mentem le.

– Kit tart felelősnek a történetekért?

– Szerintem elég sok felelős van, nem csak az elhalt lakót tartom annak, őt már régen el kellett volna vinni szociális otthonba. Felelős az is, aki nem ellenőrizte, hogy van-e a tűzcsapoknál víz. A Salgó Vagyon is nagyon hibás, mert M. I. százezrekkel tartozott. A portán is rendet kellene tenni, állandóan ott ülnek egyes lakók. Itt kellene lenni egy füstriasztónak, vagy tűzriasztónak. A beszerelt kaputelefon se működik.

Tihanyi Sándor így beszél:

– Én a ricsajt észleltem, kimentem az erkélyre, akkor M. I. már lenn feküdt a földön. Valószínűleg úgy történt a dolog, hogy fürdött, a petróleumlámpa égett a szobájában és ő rosszul szerelte meg a camping-gáztűzhelyét. A palack kizárva volt és kigyulladt a lakás... Szerencsére a füst nem jött be hozzám, mert elég jól el van szigetelve az ajtó. A tűzoltók azt mondták, menjek ki az erkélyre. A rendőrök meg betörték az ajtót. Akkor már nem volt füst, csak víz volt. Aztán elvittek bennünket a sportcsarnokba, ott voltunk az éjszaka. Aztán egy hónapra a Gorkijon, az öregek otthonában kaptam szállást.

– A tűzoltókkal hogy vagy megelégedve?

– Vártak arra, hogy a tűz elaludjon magától. Vízet tudod, honnan hoztak? A postától. A létrát meg Bátonyterenyről... Ez mulatságosnak tűnik, de mi van akkor, ha a tűz a XIII. emeleten keletkezik? Arról már nem is beszélve, hogy senki nem tudja, hány időzített bomba van még a házban, hány lakásban főznek propán-butánnal...

Jogilag nem lehet megítélni a felelősséget. Az biztos, hogyha M. I. 1995 óta nem fizetett lakbért, és a Salgó Vagyonnak bírósági végzése volt, akkor azt végre kellett volna hajtani.

– A garzonházi állapotokról mi a véleményed?

– A magas lakbérnek egyik része az, amivel a házat biztosítják. A tűzből a Salgó Vagyonnak nem származott kára. Egyébként annyi lakbért számol fel, amennyit akar, a lakbér szabadáras.

– A lakásodat helyreállították?

– Azt, amit én kértem, azt megcsinálták. A plafont kijavították, meg amit még kellett, azt is.

Kalmár Györgyné, Ibolya asszony az unokájával együtt élte meg az eseményeket.

– Olyan robbanást hallottam, mint egy petárda. Mondtam az unokámnak, Ábel nézzél már ki az erkélyen, aztán már amikor együtt kimentünk nagy füst volt. Szóltam a rendőrségnek a 107-re, az jelentkezett – hirtelen nem tudtam, mennyi a tűzoltók száma –, azt mondja, hű b... meg, aztán letette. Ekkor már nem mertem elindulni lefelé. Ábel előbb lement a portára

szólni, meg, hogy a kisebbik unokám ne jöjjön fel, ő éppen moziban volt. Iszonyatosan jött be a füst, alig kaptam levegőt... Félttem nagyon, már arra gondoltam, hogy kiugrok az erkélyen... És akkor hallottam az adóvevőket a folyosón, kiabáltak, hogy segítség, segítség... Aztán jöttek be ilyen maszkos emberek, kimentek az erkélyre, jöttek-mentek tanácstalanul... Én kinn voltam az erkélyen vagy 30 percig, csontig lerágtam a körmömet, pedig soha nem szoktam... Aztán egyszer csak bejött két rendőr. (Állítólag a szemben lévő menekülő ajtót sem tudták kinyitni, úgy verték le a lakatot.) Azt mondja az egyikük, hogy vegyek mély levegőt, de honnan, amikor csak füst van, meg korom. Hát a pulóveremet tettem az arcom elé, és úgy mentem volna, de ekkor az egyik rendőr megragadott engem, a másik a kutyámat, akkor már kinyitották a menekülő ajtót és akkor valahogy lementem...

– Hol tetszettek aludni?

– Lementünk és vártunk az üzlet előtt, akkor jött egy ismerősöm, egy aranyos hölgy, aki a másik épületben lakik, ő hozott le nekem pulóvert, dzsekit, zoknit, mert hát remegett mindenem – a hidegtől, meg az idegességtől is –, és akkor ő felajánlotta, hogy menjünk át hozzá aludni. Másnap aztán jött az igazgatónő, a Salgó Vagyoné, az ő utasítására költöztettek fel ide a XIII-ra.

– Kit tart felelősnek a történetekért?

– Nem haragszom én senkire. De a tűzoltóknak nem azzal kell foglalkozni, hogy három virágtartó ki van rakva a folyosóra, hanem, hogy szükség esetén minden rendben legyen a tűzoltáshoz. Hány embernek a lakásában van még most is gázpalack? Azt ellenőrizték. Meg a Salgó Vagyon is a portát, mert az egy kupleráj. A gondnokkal nem lehet beszélni, még hivatalos ügyben sem. Mindig ott ül két-három nő, pletykálnak. Olyan bűdös van, hogy hányingert kap az ember. A cigányok is... én nem vagyok egy fajgyűlölő. De eldobálják a csikkeket, petárdáznak, amikor szóltam a gondnoknak csak nevetett, és azt mondta, itt ez van. Hát ne legyen ez, mindenki végezze a dolgát. Aki meg nem fizet, azt kiszórnám. A gondnok azért van, hogy a lakókkal törődjön. Nem érzem itt jól magam, félek...

A Juhász házaspár – Juhász Andrásné, a feleség szerepelt a tűzoltóság jelentésében, mint már szó volt róla – előzőekenyen invitál be az Erzsébet tér 1. (ez a magasabb toronyház) VI/7-es lakásába. Kimegyünk az erkélyre és meglepetéssel látom, hogy szinte karnyújtásnyira van a másik garzon, ahol a tűz történt, jól rálátni M. I. lakásának erkélyére, illetve a „lepényre”, ahová a szerencsétlen lezuhant. Nagy átéléssel mesélnek a történetekről, nagyon őszintének tűnnek.

– Hát én kijárok az erkélyre, és akkor láttam a lángcsóvát kicsapni abból a lakásból – kezdi Juhászné –, aztán több robbanást is hallottunk, mert akkor már szóltam a papának is. Mobilon beszóltam a tűzoltóknak, hogy jöjjenek, mert tűz van, és egy ember lóg az erkélyen, le fog esni.

Közben Juhász András is bekapcsolódik a beszélgetésbe, egymás szavába vágva mesélik a történeteket.

– Aztán le is esett – mondja a férj – a láng égette a kezét. Ott feküdt az ember hason, nem mozdult vagy tíz percig. Meztelenül volt, azt hittük meghalt. Aztán egyszercsak elkezdett vonaglani, akkor jött három-négy ember, de nem a tűzoltók vagy mentősök. Hoztak egy lepedőt, letakarták, de az meg kigyulladt rajta, égett az emberen. Az a sok üvegtörmelék, deszkák, miegymás mind ráhullott.

– Én már káromkodtam csúnyán – veszi át a szót az asszony –, hol vannak már a mentők, meg a tűzoltók... aztán vagy negyedóra múlva érkeztek meg, de nem tudtak följönni, mert nem volt olyan létrájuk, ami fölért volna. Aztán megérkeztek a mentők is és nagy nehezen fölérték és elvitték az embert.

JÓ SZÁNDÉKÚ PÁRBESZÉDDEL, KÖZÖS AKARATTAL

Folytatjuk megkezdett beszélgetésünket Tóth Edittel, a Salgó Vagyon Kft. ügyvezető igazgatójával.

– *A bérlők már-már felháborodást kiváltó panasza a rendkívül magas lakbér.*

– Az igaz, hogy a lakbér a nagyvárosokat tekintve is magas, de a bérleti díj megállapítása költségalapú, amelyben tehát az ön által említettek – nem fizetők általi kiesés, illetve biztosítás – nincsenek benne. Mint ahogy nincs benne a beruházás és felújítás összege sem. Tartalmazza viszont a lakásbérleti díj a károkozás helyreállításának költségeit, az épület üzemeltetésével, a lift működésével, a közös helyiségek fűtésével, világításával, a portaszolgálattal stb. kapcsolatos költségeket. Hangsúlyozom tehát, hogy a bérleti díj megállapítása szigorúan költségalapú.

Ezután a tüzesettel kapcsolatban Tóth Edit elmondja, hogy amikor ő a garzonba ért, a tüzet már eloltották, kolléganője már intézkedett a lakók elhelyezése ügyében. Másnap a helyszínen találkoztak a tűzoltóság, a katasztrofavédelem, a polgármesteri hivatal képviselőivel, végigjárták az épületet, áttekintették a tennivalókat, intézkedtek azon lakók elhelyezésében, aki az éjszakát a sportcsarnokban töltötték, illetve akik nem költözhetek vissza lakásukba, felmérték kinek van szükséges gyorssegélyre és így tovább.

– Amennyiben a mi felelősségünk is felmerülne a tüzesettel kapcsolatban, akkor csak azt tudom mondani, hogy mi rendelkezünk tűzvédelmi szabállyal, két céggel is kapcsolatban állunk, akik ellenőrzik az épület tűzvédelmi berendezéseit, a tűzvezetőket stb. Felmerült, hogy a tűzcsapokban nem volt víz. Ez nem igaz, volt benne! A tűzoltóság is gyakorlatozik, és minden évben tart ellenőrzést.

– *Igen, egy évben egyszer talán, de akkor sem vonják be a lakókat. Ki van függesztve a tűzvédelmi szabályzat, de azt nem olvassák el, nem is értik az emberek. A szóbeli tájékoztatás eredményesebb lenne, például lakógyűléseken.*

– Ez a sajnálatos tüzeset más megvilágításba helyezi a Salgó Vagyon Kft. és minden, a házzal kapcsolatban álló hatóság vagy szolgáltató szervezet státuszát és felelősségét, a szorosabb kapcsolattartás szükségességét a középpontba állítva. Jószándékú együttműködésre van szükség, mert erről a tüzesetről el lehet mondani – ha egyáltalán ez megfogalmazható így –, hogy szerencsés kimenetelű volt.

Ezután hosszasan sorolom az igazgatóasszonynak a lakók által elmondottakat, a felvetett panaszokat. Így mindenekelőtt a portaszolgálat és az ellenőrzések hiányosságait. Megemlítem a leszerelt villanyórákat, a lakásokban lévő feltételezett további gázpalackokat, az illetéktelenek házba való ki-bejövését, az illegális lakókat, a lakások és közös helyiségek nem rendeltetésszerű használatát, a nem fizetők jelentős számát és így tovább. Elmondom, hogy a lakók felvetették, hogyha M. I.-t kilakoltatták volna, akkor ez a tüzeset ma nem lenne téma.

– Az önkormányzat elvárásának – hogy egy évben egyszer tartsunk ellenőrzést – eleget teszünk. De ez nem minden, hiszen a gondnoknak kiadott utasítás feladatává teszi a házzal és a bérlőkkel való sokoldalú törődést. A bérleti díj beszedésével együtt – amelynek a lakásokon és nem a portán kell megtörténnie – a gondnoknak feladata a lakás állagának szemrevételezése, a rendeltetésszerű használat ellenőrzése is.

Tudunk leszerelt villanyórákról, csak azt nem tudjuk, melyik lakásból, illetve kinek a villanyóráját szerelik, szerelték le. Az önkormányzat nevében írt megkeresésünkre az ÉMÁSZ lényegében azt a választ adta, hogy semmi közünk hozzá. Az pedig elfogadhatatlan számomra, hogy a gondnok szemeláttára költöznek ki-be az épületbe, vagy hogy illegálisan tartózkodjanak ott idegenek.

Az ajtók napközbeni zárása az ott lakók idegenkedését is kiváltja, az este tíztől való zárás pedig – amit elrendeltünk – már eddig is milliós nagyságrendű károkat okozott. Az őrző-védő szolgálat bevezetése eredményesebb, mint az éjszakai portaszolgálat, a problémát abban látom, hogy gyakran cserélődik a személyzet.

Újabb kérdésemre válaszolva a Salgó Vagyon Kft. ügyvezetője sorolja azokat az intézkedéseket, amelyeket a tüzesetet követően azonnal, illetve az azóta eltelt időszakban megtettek.

A tüzesetet követő napon gondoskodtak azon lakók elhelyezéséről, akik nem tudtak rokonoknál, ismerősöknél szállást találni maguknak, őket az önkormányzat Szociális és Egészségügyi Irodája költöztette megfelelő lakásokba, szálláshelyekre; Idősek Klubjába stb. Már másnap hozzáláttak a megrongálódott ajtók, nyílászárók javításához, megkezdték a lakások helyreállítását, karbantartását, felújítását. Megrendelték a statikai szakvélemény elkészítését, a kármentesítést, a közös helyiségek és közlekedők lemosását, fertőtlenítését, a keletkezett klorid eltávolítását és így tovább.

Készítettek egy tájékoztatót a megyei jogú város közgyűlésének, amelyben jelezték – többek között –, hogy 7 lakás teljes, 10 lakás részleges felújítást igényel, s hogy milyen intézkedésekre van még szükség az eredeti állapot visszaállítására, a károsultak megsegítésére. Ennek alapján döntött úgy a közgyűlés, hogy a károsult lakók 20 ezer forint pénzbeli, 3 ezer forint értékű természetbeni (tisztaságcsomag) támogatásban részesüljenek.

A közgyűlési előterjesztés tartalmazta, hogy M. I. ellen 1996-tól lakbér és közüzemi díjtartozás miatt peres eljárást folytatott a Salgó Vagyon Kft. A 2000 február 10-re kitűzött lakáskiürítési eljárást a végrehajtó hivatalból elhalasztotta, mivel M. I. életveszélyesen megfenyegette.

A Salgó Vagyon Kft. 2002. október 22-én a Városi Gyámhivataltól kérte nevezett személy gyógykezelés alá vonását, mivel lakótársait is fenyegetés alatt tartotta.

A rendkívüli hosszadalmas kilakoltatási eljárások – amelyek a kezdeményezéstől számítva évekig is elhúzódhatnak, elsősorban a bírósági procedúráknál – felgyorsítása érdekében szükség lenne jogszabályok módosítására is.

Kérdésemre válaszolva Tóth Edit elmondta, hogy a garzonházi lakók döntő többsége fegyelmezetten és pontosan fizeti a lakbér- és közüzemi díjakat. Mintegy 10% azoknak az aránya, akiknek nehézségeik, pontosabban hátralékaik vannak, őket megállapodás-kötéssel segítik abban, hogy egyrészt a lakásban maradhassanak, ne kelljen őket kilakoltatni, másrészt, hogy tartozásaikat részletfizetés útján valahogy rendezni tudják.

FELELŐS VOLT – NINCS. TÖRÉSVONALAK

Újsághír: „A személyi felelősség kérdésében a rendőrség nevében Kaszás Ottó őrnagy, a rendőr-főkapitányság szóvivője a következőket nyilatkozta: a garzontúzzal kapcsolatos államigazgatási eljárást meg kellett szüntetni,

mivel maga az elhunyt követte el a közveszélyokozás büntettét, így nincs kit felelősségre vonni.” (*Nógrád Megyei Hírlap*, 2003. március 13.)

Ez világos beszéd, de azért megkerestük Kaszás urat, aki elmondta: nem az államigazgatási eljárást szüntették meg, hanem a büntetőeljárást... a többi stimmel – ahogy mondani szokták. És, hogy mások felelősségét vizsgálták-e? Kérdésünkre a rendőrség szóvivője így válaszolt.

– Nem vizsgáltuk, nem vizsgálhattuk, mert megállapítottuk, hogy a közveszélyokozás büntettét M. I. követte el. Ha nincs más bejelentés – akár szabálysértés, akár bűncselekmény gyanújával – akkor mi nem vizsgálódhatunk. Nincs jogunk, hatáskörünk mást vizsgálni.

Bizonyára igaza van a rendőrség szóvivőjének, mert régóta tudjuk: a szabály – az szabály.

A garzonház állagának és állapotának meghatározó tényezője a mindenkori tulajdonos – lett legyen az a volt városi tanács vagy a mai önkormányzat – költségvetési kondíciója. Másképpen: a garzonház fenntartásának színvonala függvénye a fenntartó pénzügyi helyzetének, amely a ház megszületése óta egyre feszítettebbé vált.

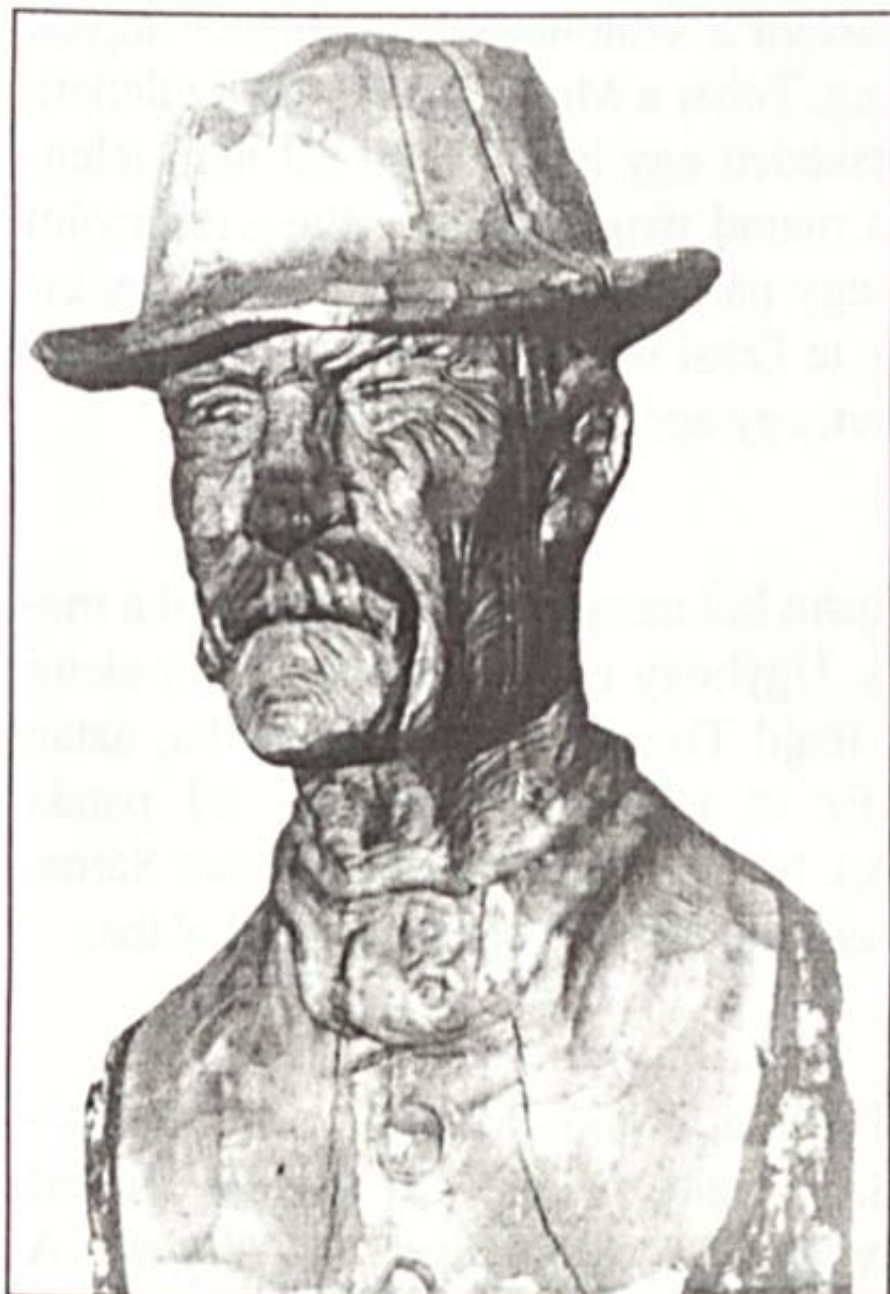
Erre a garzonház tervezői valószínűleg nem gondolhattak, miként arra sem, hogy milyen horribilis összegbe kerülnek majd a ház fenntartási, üzemeltetési, kezelési költségei. A toronyház ötlete még az 1960-as évek elején-közepén született meg – állítólag a megyei pártbizottságon – a szocialista megalománia jegyében. A garzonházat ékszernek szánták egy ékszerdobozba, ahol az ékszer a toronyház, az ékszerdoboz pedig az épülő új és modern városközpontjával maga Salgótarján lett volna. Még csak a jó szándék sem kérdőjelezhető, legfeljebb naiv idealizmusa. Ma se ékszer, se ékszerdoboz. Mintha az elefánt hatolt volna be a porcelánboltba, úgy törtek szét a szép, színes álmok. A város és térsége már a nyolcvanas évektől – az ismert gazdasági válságjelek következtében – nem fejlődött a '90-es évek közepéig.

Ebben a helyzetben nem jutott elég figyelem a város magasra nőtt kedves gyermekére, ruházatára sem futotta már a város szűkülő büdzséjéből, elmaradtak a tűzvédelmi-építészeti megfeleléshez szükséges beruházások, de még a szükséges nagyfelújítások is. Ez volt az első nagy törésvonal a garzonház életében.

A második nagy törésvonal a rendszerváltás után rajzolódik ki a ház körül. Az ingatlankezelő vállalat megszűnése után a városgazdálkodási üzem kezébe kerül a garzonház. Az ingatlankezelőnél még felkészültek voltak a ház üzemeltetésére és kezelésére, a városgazdálkodási üzemnek ez nem volt a profilja, egy nagy púp lett a hátán. Tovább romlott tehát a garzonház állaga és állapota, édesgyermekből mostohánál is mostohább gyermek lett. Ezt

látva az önkormányzat 1996-ban az ingatlankezelő jogutódjára, a Salgó Vagyon Kft-re bízta a garzont. No, nem azért, mintha itt nagyon örültek volna a jövevénynek.

A tüzet eloltották, a füst felszállt, de a köd nem oszlott el. Csak a tüzet fékezték meg, az indulatokat nem. A garzonház lakói félnek, s hathatós, határozott intézkedéseket várnak – biztonságuk, nyugalmaik érdekében –, mert attól tartanak, a tüzeset bármikor megismétlődhet, a garzonház egy perc alatt pokoli toronnyá válhat.

id. Szabó István: Öregember
(fotó: P. Tóth László)

id. Szabó István: Öregasszony
(fotó: P. Tóth László)

Kovács Bodor Sándor

„HITEM A MŰVÉSZET”

Czinke Ferenc portré

Hát ha vissza kell menni az induláshoz, akkor őszintén megmondom, hogy nagyon messze van a gyalogút eleje. Nemcsak a 63 évem miatt, hanem azért is, mert – ma ugyan már mind jobban nem sikk a népi származásával dicsekedni valakinek – nagyon messziről jöttem, nagyon mélyről. Úgy mondtam ezt valamikor, hogy valahonnan Ciberesárból jöttem és ilyen nagy léptekkel jövök.

Hát a Bodrogi tanyavilágban születtem a Meszeske tanyán. A szüleim mind Pácinba valók voltak, én Pácint tartom a szülőházamnak, hiába vagyok Nagyrozványon bejelentve anyakönyvileg. Tehát a Meszeske tanyán születtem nyolcadik gyereknek. Apám ott cselédeskedett egy bérlőnél és hát nem jelentettek be, mert arra gondoltak, úgy sem marad meg. Úgy mesélte édesanyám később, hogy fiam, két hét múlva már egy párnával voltál. Volt is itt egy cigányasszony a Setétné, mondta is, hogy te Erzsi hát ebből egy világhírű nagy ember lesz, azt mondja, mert ez már nevet, egy egész párnával van.

*

A Bodrogi tanyavilágban éltünk. Apám hol az egyik tanyán volt, hol a másikon, ahogy a cselédsors ezt megszabta. Úgyhogy én jártam a második elemi közepéig Pácinba, aztán Kisrozvályon, majd Tiszakarád Józsefmajorba, aztán Tiszakarádon végül Halászhomokon. Ez öt iskola. Itt fedeztek fel pataki szuplikációs diákok engem, és innen vittek be egy ilyen tehetségvizsgára Sárospatakra, és hát a református egyház segítségével jártam Sárospatakon iskolába.

*

Aztán háború után visszakerültem Patakra, és akkor elvégeztem a tanítóképzőt és akkor innen, mint NÉKOSZ nevelt kerültem át a Dési Hubert Képzőművész Kollégiumba Budapestre, és a Képzőművészeti Főiskolára. A Képzőművészeti Főiskolán Szőnyi Istvánhoz kerültem, aki nagy mester volt. Ma is úgy emlékszem vissza, hogy hosszú ideig ilyen Szőnyis, Jakubás képeket festettem, mert később a sors Jakuba Jancsival hozott össze. A főiskolán megszűnt a tanárképzés, én egy darabig az ifjúsági mozgalomban dolgoztam és utána minisztériumi engedéllyel rajztanári diplomát

szereztem. Utána, mivel nem nagyon lehetett megélni a művészetből én tulajdonképpen tanítóskodtam.

*

Ide kerültem Nógrádba és rácsodálkoztam erre a bányászvilágra. Ilyen bányász-, meg kohászrajzokat, ipari munkás témájú képeket készítettem, úgy is mondhatnám, hogy szocreál jellegű művészetet csináltam. Amit nem alakoskodásból, hanem szívvel-lélekkel hittem, hát én végső soron a rab-szolgasorból érkeztem ebbe a rendszerbe. Ez csinált belőlem embert, és én mindig hittem abban, amit csináltam, tehát hittem a munkásosztály vezető szerepében, hittem abban, hogy itt egy új világ épül. Hát nekem ez a rend tulajdonképpen kárpótlást adott a cseléd-összüleimig visszamenőleg és én hittem abban, hogy itt egy csodálatos világ épül. Mára összezavarodott minden, és ma kicsit világosabban látunk, hogy egy ilyen szivárványkergetésre született emberként éltük az életünket.

Ha most úgy veszem, akkor azt mondom ma is, hogy érdemes volt, mert akkor derékba voltak törve a hídjaink, az ország el volt pusztítva. Salgótarjánban, amikor itt szétbontották a város főutcáját, csodálkoztunk és ámuldoztunk, hogy ezek vályogból épültek, és boldogok voltunk, amikor megépültek a szebbnél szebb épületek. Nem beszélve arról, hogy több mint 20 éve egy műtermes lakásba kerültem. Óriási dolgot jelentett az életemben.

*

Ma is szeretem azt, ami van, mert ma meg elérkeztünk egy olyan pluralista időszakhoz, amikor végső soron, ha a feje tetejére is állt a világ, de egy fényes szelek időszakát éljük megint. Amiből én azt hiszem, hogy valami új dolog sül ki megint, valami szebb, valami jobb, amikor a vallásos ember nyugodtan imádkozhat, és mindenki abba a pártba lép be, amelyikbe akar. Tehát az ember megtalálja önkifejeződését, önkiteljesedését.

Én a háború után kerültem a főiskolára, amikor abban hittünk, hogy itt egy új világ épül, akkor ez azt jelentette, hogy azt kell csinálni, amit a nép megért, és hogy a nép esztétikailag művelődjön. Tehát azt a korszerű formát kellett megtalálni, amin keresztül a nép felzárkózhat a művészethez, amitől el volt zárva, amit nem ismert, mert hol jártak itt munkások kiállításokra a háború előtt?

*

A végén aztán miután ez a Palócföld népművészetileg egy olyan etnikumot jelent, ami nem elhanyagolható, hiszen a nemzeti kultúra ebből fejlődhet ki, bármilyen hipermodern kultúra lesz, a népi kultúra nélkül mindig idegen marad és valami kommersz kozmopolita kultúrává fejlődne. Ezért a népi

kultúra megnemesítheti a magas kultúrát, azaz a magas kultúrába beemelődhet a népi kultúrának egy olyan része, ami olyan esztétikai szférát teremthet, amiből létrejöhet egy új művészet.

*

Ez a szintézis teremtés ment egy ideig, addig, amíg úgy nem éreztem, hogy már önmagamot ismétlem. Erre az időszakra esik, hogy Keszthelyen megnyerem a Balatoni tárlat első díját, és innen indult meg a vízhez való kötődésem a '70-es években. (Tihanyban ismerkedtem meg Amerigo Tot-tal is, akivel később római ösztöndíjam idején kerültem nagy barátságba.) Szóval rácsodálkoztam a Balatonra és talán a „Requiem a vizekért” című sorozatom is onnan indul.

*

Erdélyi utam erősített meg abban, hogy a népművészetet össze kell kötni magyarság-nemzettudatunkkal. Tehát énbennem az etnikumból eredő népművészethez való kötődés valahogy egy nemzetféltésbe csapott át, és itt jöttek aztán ezek a „Bartók sorozatok”, amelyből a „Párizsi mappá”-ba is bekerült egy képem.

De a Balaton atmoszférájára való rácsodálkozásom indított egy olyan korszakba, hogy túljutva a nemzeti, etnikai, népművészeti hovatarozandóságon először egy népi szecesszióba ment át a festői stílusom. Pl. megjelent egy szökröny, egy szuszék formája és utána ez átváltott egy újmódi szecesszióba. A szecesszió vezetett át később mandorla íveken és a kereszt motívumon keresztül egy olyan képzőművészeti világhoz, amit ma csinállok.

*

Tehát ha ma egy mű gondolata megszületik bennem, az általában egy természeti élményhez kapcsolódik, de mindjobban belejátszik az is, hogy miután konszolidált körülmények között élünk és a konszolidált állapot, már csak koromnál fogva is oda vezetett, hogy letisztultam és egy elvontabb, absztrakt világ felé fordulok.

*

Legutóbb Pácinban, a múlt héten zsűrizték le egy ravatalozóba készített munkámat. Egy zuhanó angyal óva vigyáz egy csillagra, ami lehullik a tengerbe. A temető mindenkié: csecsemő is hal meg, és öreg aggastyán is. Ezt a gondolatot a színeken keresztül vezettem át a rózsaszíntől a barnaszürkén és az aranyló okkeren keresztül a hófehér aggastyánig.

Hiszek abban, hogy végső soron egy ilyen ravatalozóba bekerülő murális feladat is valahol már régen el volt döntve, hogy ez a kis gyerek, aki már

márciusban mezítláb mondta a Nemzeti dalt, ez még ide a ravatalozóba egy örökebb értékű dolgot fog festeni. Tudom, hogy a repülő angyal meg a Göncöl szekér az édesanyámért is van, aki itt van Salgótarjánba eltemetve, én meg miatta vagyok itt.

*

Nekem belülről soha nem lehetett hit nélkül élni, mert egy művész soha nem élhet hit nélkül. Ez a hit egy sajátos Czinke-féle hit, amit baloldalisággal, az emberekben való hitemben, és valahol egy boldogságkeresésben tudnám összefoglalni. Akár azt is mondhatnám, hogy nekem egy sajátosan egyéni vallásom van. Hát ez a művészet, ez a nagy hitem, ha ez nem lenne, akkor valószínű képeket sem tudnék festeni, mert az ember amellet a szivárványkergetés mellett, amiről beszéltem, a teremtésre született és ha alkot az ember, akkor mégiscsak infantilis egy kicsit, mert gyermeknek képzei magát, és mindig azt hiszi, hogy a legújabb műve a legjobb. Hát azt majd az élet döntse el, hogy mit teremtettem. De jó volt így élni egy életen át, hogy mindig hittem abban, hogy amit alkotok az egy boldogságtartománynak a része.

Salgótarján, 1989. március

Beszélgetőtárs: Halászné Szilasi Ágota művészettörténész.

A portréfilm eredeti példánya a Nógrádi Történeti Múzeum tulajdonában van.

„ECSETTEL KÖZELEDTEM A FÖLDHÖZ”

Farkas András portré

Abaújszinán a mostani Szenya nevű községben születtem Szlovákiában, 1920. november 30-án, András napra. Nyolcadik gyerekként születtem, kilencen születünk ebből heten éltünk. A hét gyerek közül én voltam az élők közül a legfiatalabb. Elemi iskolába szülőfalumban jártam. Gimnáziumba a Kassai Állami Magyar Reálgimnáziumba, '31 és '39 között. Itt érettségiztem. Talán annyit kell mondanom ezzel kapcsolatban, hogy '38-ban a Felvidék visszatért, magyar lett beleértve Kassát is, és én már magyar éraban érettségiztem. 1939 és 44 között Pesten a Képzőművészeti Főiskolán tanultam, 44-ben szereztem meg a tanári diplomát. Utána katona lettem, Jutasra kerültem, onnan Németországba. 1945. január 29-én az Odera menti Frankfurthoz közel orosz fogságba estem géppisztolylövéssel a mellemben. Szerencsémre elég hamar, Péter Pálra

már hazakerültem a szülőfalumba. Nem volt sok örömem a szülőfalum viszontlátásában, mert már útközben, Pozsonyban kerítésekre írva ezt láttam: „Ki a magyarokkal! Magyarok von!” Hát ez szomorúsággal töltött el engem.

*

Ha visszagondolok a gyermekkoromra legelsőnek édesapám jut eszembe, ahogy a házunk udvarán vezet egy fehér lovat a kötőfékénél fogva. Édesapám egyébként először 1879-ben vándorolt ki Amerikába. Utána még kétszer megtette ezt az utat, de mindig visszajött, mert annyira szerette a magyar földet. Azért dolgozott odakinn, hogy gazda lehessen itthon, a saját földjén. Sikerült is neki, de azután jött a gazdasági világválság és mindenünk odalett.

*

Én abban a paraszti világban, amibe beleszülettem iskolába kerülésemig, soha festőt nem láttam, nem is tudtam, hogy ilyen csodabogarak léteznek. De mielőtt megkezdtem volna az elemi iskolát már rajzoltam, festettem. Emlékszem, amikor megtanultam olvasni, anyai nagymamámnak olvastam a Bibliát. Ő később szerzett egy olyan képes Bibliát, amiben Rembrandt és Munkácsy illusztrációik is voltak. Akkor hallottam először ezt a két nevet Rembrandt, Munkácsy. Otthon csak azt mondták, hogy rajztanár légy fiam, mert a rajztanárnak, mint tanárnak biztos a megélhetése. Az egyszerű falusi emberek féltek ettől a fogalomtól, hogy festőművész, hát a festőművész az egy bizonytalan foglalkozású valami, meg lehet élni abból, hogy valaki fest? De abból, hogy tanár biztosan meg lehet. Hát így engedett el az édesanyám is Pestre. A Képzőművészeti Főiskola nem volt nekem kedves. Nem szerettem végképp azt a légkört, ami ott körülvette az embert és mai napig is nagy szomorúsággal gondolkodom ezekre az elherdált évekre. Nem éreztem meg azt ott, a tanáraimtól, mestereimtől, hogy mi is az a művészet, pedig úgy vágytam rá. És sok évnek kellett eltelni, amíg megízleltem a jó ízét a művészetnek.

Nem akartam másod- vagy urambocsá' tizedrangú állampolgár lenni Szlovákiában. Átjöttem Magyarországra, itt kineveztek Nagykállóba az állami Szabolcs Vezér Gimnáziumba tanárnak, itt kezdtem a pályafutásomat. Onnan kerültem '47 augusztusában Balassagyarmatra és itt élek mind a mai napig.

*

Példaképeim klasszikus nagy mesterek voltak elsősorban Rembrandt és Velasquez. Csodáltam Michelangelo-t, de őszintén szólva nem tudtam szeretni az ő gigászi alakjait. Az egyszerű hétköznapi embernek a Rembrandt által megfestett személye mindig, már az első pillanattól kezdve nagyon közel állt hozzám. Ő az utca emberét, az élő hétköznapi embert tudta költői magasságba

emelni. Michelangelo-nak a titánjai tőlem egy kicsit távol álltak, már testileg is, mert én egy vékony, nyeszlett emberke voltam, azok pedig izomkolosszusok. Rembrandtnak a szegényes, fényárnyékos világa az én inkább árnyékos, mint fényes világommal nagyon közeli nexusban volt.

*

A mai napig is a rajz és a festészet mellett az irodalom a kedvenc időtöltésem. Azt is elvártam önmagamtól, hogy a megszerzett élményeimnek valahogy nyoma maradjon. Ezért illusztráltam a kedves költőimet, íróimat, legfőképpen a költők közül Petőfit és Madáchot. Az orosz irodalom az első helyet foglalta el a szívemben mindig. Nagyon szerettem ezt a Tolsztoj, Dosztojevszkij, Csehov, Gorkij, Gogol által megrajzolt orosz világot, közel állt hozzám. A magyar irodalomban Balassi Bálint volt kezdetben a kedvencem, a prózai írók közül pedig mind a mai napig nagyon szeretem Pázmány Pétert, akinek a csodálatosan szép népi nyelvével, szókimondó mondataival ma sem tudok betelni.

*

Mivel földműves családba születtem és eleim mind földművesek voltak, azért számomra ez a foglalkozás lett mindmáig a legkedvesebb és úgy gondolom, hogy a földműves a legsokoldalúbban képzett ember kell, hogy legyen. Jóformán mindenhez kell értenie a földhöz, a műveléséhez, állathoz, emberhez. Engem ez a természet ölen élő ember érdekelt, a földműves és a pásztoremberek, akik méginkább a természettel vannak szoros kapcsolatban. Őket szerettem a legjobban, mert hozzájuk vonzódom lélekben. Nekem szép a kemény vágású arc, a ránc, amit az idő vág az arcukon.

Én a magam módján, ha már minden testvérem a földhöz állt közel, én ecsettel közeledtem ehhez a szeretett földhöz. Rosszul érzem magam a városban, lélekben falusi ember maradtam. Lelkem mintha ma is tiszta fehérre lenne meszelve, mint a házunk volt gyerekkoromban.

*

A képeim megfestési technikájáról annyit, hogy ezek alapozatlan papírlemezre vannak festve. Általában egyszerre festem meg a képeimet. Nem dolgozom sokáig rajtuk, mert hiszen ez a technika nem tűri a többszöri átfestést, mert akkor egyik réteg rákerülve a másakra fénylő hatást kelt, amit én el akarok kerülni. A vízfestésben meg a pasztellban előforduló hatással együtt kialakult bennem ez az elképzelés, hogy olyan látványt érjek el olajtechnikával, amelyik hasonlatos a vízfestéshez és a pasztellhez. Azt próbálom elérni, hogy az eléggé visszafogott színekkel gyöngéden festett képeim olyan hatást keltsenek, mintha nem is olajjal, hanem pasztellel készültek volna.

Hát régen úgy volt a téma kiválasztása, hogy előttem voltak mindig a képzőművészeti példák lóttam futottam már megfestett, megrajzolt, előttem megszentelt témák után. Sok időbe telt, amíg megtaláltam a saját arcomat, mert közben mással is kellett foglalkoznom. Amikor megtaláltam önmagam, akkor szinte minden festői téma lett. Most ha kilépek házam ajtajának küszöbén, szinte megszólítanak az udvarunk, házunk növényei, kellékei, mintha azt mondanák, hogy itt vagyunk, rajzolj, fess meg bennünket. Mert az ember mindig szeretne valami olyat elmondani, ami sajátosan az ő gondolata, és amivel egy picikét, egy jottányit gazdagítja az emberek látókörét, tudását, érzelmvilágát.

*

Valahogy azt szeretném, ha érzelmileg gazdagodnának az emberek a munkáimat látva. Ha felfedeznének ők is abban a fűben, fában, gyermeki vagy idős arcban valamit, olyat, amit eddig nem fedeztek fel, amire ezentúl felnéznek majd, ami általam megnyitott kapu számukra, amin keresztül egy picikét másképp látnak, mint eddig láttak.

A jó az lenne, hogyha nézi valaki a rajzomat és látja valamelyik öreg földművesem arcát, akkor valami melegséget érezne, talán apjára vagy nagyapjára gondolna. Hát, ha ezt érzi valaki a képeim láttán, akkor mindent elértem, amit egy képpel elérhet az ember.

Balassagyarmat, 1990. május

A beszélgetésben részt vett Halászné Szilasi Ágota művészettörténész.

A portréfilmet 1990. november 30-án, Farkas András 70. születésnapján mutatták be Salgótarjánban és Balassagyarmaton.

A film eredeti példánya a Nógrádi Történeti Múzeum tulajdonában van.

MÁTÉ ZSUZSANNA: MADÁCH IMRE, A POETA PHILOSOPHUS

A Miskolci Egyetemi Kiadó a Magyar Filozófiatörténeti Könyvtár VI. köteteként adta ki Máté Zsuzsanna munkáját: *Madách Imre, a poeta philosophus* címmel (Miskolc, 2002). Megszületett az első monográfia („Lám, megjelent az első bölcselő!”), amely címében is felvállalta nemcsak a költőt, de a filozófust is, azt a Madách Imrét, akiről éppen ebben a minőségében hosszú időn át nem illett szót ejteni. Ha végigtekintünk az elmúlt másfél század Madách-irodalmán, sokkal jellemzőbbek az olyan elemzések, amelyek mintegy mentegetik Madách „gyarlóságát”, mondván, hogy nem volt filozófus, ezért nem láthatta, nem érthette azt, amit a róla értekező, a filozófiatörténetben jártas elemző már világosan lát, pontosan ért. Ámbár lehetséges, hogy mindez a múlté, és a szerzőnek van igaza, amikor azt írja: „Szerencsére többen vagyunk, akik azt állítjuk, hogy Madách Imre, a »poeta philosophus« *Az ember tragédiájával* megteremtette a magyar bölcséleti irodalom egyik kiemelkedő művét.”

Mindez azért is különös, mert Madáchban kezdettől fogva sokan a filozófust, a gondolkodót tisztelték és ünnepelték. Maga Arany János is, Tompa Mihálynak írt levelében, a szerző eredetisége mellett azt hangsúlyozza, hogy: „Hatalmas gondolatokkal teljes”. De említhetjük Szász Károly dicsőítő költeményének „Tragoediánk bölcs éneklője, te!” sorát is. S ami talán a legfontosabb: voltak Madáchnak kifejezetten filozófiai írásai: az ifjúkori *Művészeti értekezés* vagy a Kisfaludy Társaságban tartott székfoglaló: *A művészet és társadalom viszonyos befolyása* mindenképpen ebbe a kategóriába, a filozófiai művek sorába tartozik, függetlenül attól, ki hogyan vélekedik azok értékéről. Persze magára a magyar filozófiatörténetre nézve lesújtó, hogy ilyesmit egyáltalán említeni kell a szerző védelmére. Egy franciának eszébe sem jutna magyarázkodni Pascallal kapcsolatban; gondolkodás nélkül elfogadja a *Gondolatokat* filozófiai műként.

Máté Zsuzsanna könyvének előszavában Bérczy Károlyra, Palágyi Menyhértre és különösen Babits Mihályra hivatkozik, akik már öelőtte fel- és elismerték Madáchot, a filozófust, akivel kapcsolatban a könyv címében szereplő „poeta philosophus” kifejezést Babits Mihály használta.

A Tragédia befogadás- és elemzéstörténete mára már önálló tárggyá avatta a mű hermeneutikai elemzését, sőt, lassan az ilyen megközelítések enciklopédikus

feldolgozásának is neki kellene látnunk. Mű és olvasó, mű és műelemző kölcsönhatása, e kölcsönhatásnak különböző korok divat- és ideológiai áramlataival való kapcsolata olyan lezáratlan és lezárhatatlan területe a Tragédia társadalomtörténetének, amelyet időről időre érdemes megvizsgálni és elemezni, akár – mint azt Máté Zsuzsanna tette – Gadamer, akár más szerző felfogása alapján. E sorok írójának véleménye, amint a megfogalmazásból kitűnik, kicsit eltérő: szerintem, éppen a Tragédia esetében, bizonyos mértékig kölcsönhatásról van szó: a befogadók egy része – pl. a színházi rendező, a színész vagy a könyvillusztrátor – némiképp meg is változtatja a művet azzal, amit kihagy vagy kiemel belőle, ahogyan értelmezi, s ez a megváltoztatott Tragédia hat azután a befogadóra, alkalmasint pl. a következő rendezőre vagy könyvillusztrátorra is.

Az esztétikai rendszerek általában nem arra valók, hogy konkrét műveket elemezzünk a segítségükkel, de ha már ezt tesszük, célszerű kiemelkedő alkotásokat választanunk. (Bizonyára maga Arisztotelész is gondban lett volna, ha másod-harmadvonalbeli szerzőket kellett volna pozitív példaként említenie a *Poetikájában*.) Az irodalmi művek túlnyomó többségénél különböző olvasatokról, nem is szólva a befogadástörténetről, túlzás beszélünk. De még az olyan híres műveknél is, mint mondjuk a *Himfy szerelmei*, az elmúlt száz év befogadástörténete (némi cinizmussal és leegyszerűsítéssel) ebben a megállapításban foglalható össze: egyre untatóbban és álmosítóbban hatott az egye kisebb létszámú olvasóközönségre.

Egészen másként állunk a *Tragédiával*, amely mintha nem is az olvasók gyönyörködtetésére, de egyenesen azért született volna meg, hogy lehetőleg minden nagy elmélet felvegye a példatárába, olyan sajátosságokat mutatva meg benne, amelyek az átlagos vagy átlag alatti művekből részben vagy teljesen hiányoznak, de még a sikerült alkotásokban is csupán egyik vagy másik elemzésre méltó szempont található. Hajlamos vagyok azt hinni, hogy Madách esetében (többek között) valóban erről volt szó: nemcsak olvasókra, de értő, gondolkodó, sőt gondolkodva elemző olvasókra számított; még tovább mennék: egymással és a szerzővel is polemizáló olvasókra. A „Küzdezt kívánok, disharmóniát” üzenet nemcsak az Úrnak szól, de valamennyiünknek. Nem is tudom: Madách vagy Gadamer tekintheti-e szerencsésebbnek magát; netán a közvetítő, Máté Zsuzsanna, akinek köszönhetően végre egymásra találtak.

Egyébként, ha a hermeneutikáról először a Biblia jut eszünkbe, akkor másodszor, legalábbis itt, a Kárpát-medencében, illő a *Tragédiára* gondolnunk.

Nem tudom, jól értem-e Gadamert, amikor úgy vélem, hogy ő alapjában véve folklorista. Ha a mű azonos értelmezéseinek történetével, akkor még a *Tragédia* is fele részben folklór, hiszen értelmezései legalább annyira szájhagyomány útján terjednek (beleértve az olyan minden alapot nélkülöző értelmezéseket is, mint hogy a mű utolsó sorát Arany írta volna, s ez a magyarázata vélt vagy valóságos

motiválatlanságának), mint leírva. Sőt: bizvást állíthatjuk, hogy a nyomtatásban megjelent verseknek a fele ilyenformán teljesen a folklór körébe tartozik, mert soha semmiféle értelmezésüket nem írták le, azok csupán az olvasók fejében s egymás közti beszélgetéseiben léteztek. Nem mintha ennek túlzott jelentősége volna, de azért úgy gondolom, hogy nem is teljesen elhanyagolható ez a szempont.

A modern filozófia terminus technicusai a kívülálló számára néha meglepőek. Ámbár talán maga Arisztotelész is elcsodálkozna azon, hogy a metafizika ellentétéként ma már antimetafizikáról beszélünk. Ő még úgy gondolkodott, hogy ami a fűzisen innen van, az egyszerűen fizika, így aztán *Antimetafizika* helyett egyszerűen csak *Fizikának* nevezte egyik művét.

Máté Zsuzsanna könyve oly sok izgalmas kérdést boncol, hogy azok érdemi méltatása, nem is szólva egy-egy részlet továbbgondolásáról, hosszabb tanulmányt, ha ugyan nem egy másik könyvet igényelne.

Ezúttal csak egyet említenék: az „egy minden – minden egy” vagy más megfogalmazásban: „a mikrokozmosz a makrokozmoszt, a makrokozmosz a mikrokozmoszt foglalja magában (vagy ahogyan ma mondanánk: modellálja)” elvet, amellyel kapcsolatosan a szerző éppen annak a Hermész Trismegisztosznak a nevét említi, akire konkrétan utalás is történik a prágai színben. Ez az elv, amelyet a spiritiszta (vagy ahogyan önmagát nevezte: spiritualista) Madách Aladár is vallott, s amelyet apjáról szóló írásában (amelynek újrafelfedezése szintén Máté Zsuzsanna érdeme) kifejtett, feltétlenül egyike a továbbgondolásra érdemes felismeréseknek. Miről is van szó? A hermetikus és misztikus tanok nem véltelenül jelennek meg éppen Prágában, sőt: talán az sem véletlen (bár ennek taglalása már messze vezetne), hogy éppen Kepler az, akinek személyéhez kapcsolódnak. Prága (ha hinni lehet a témát feldolgozó Abafi [Aigner] Lajosnak) a korai szabadkőművesség fontos központja volt, éspedig éppen azon irányzaté, amely a rózsakeresztes hagyományokat folytatta, és (ha szabad ezzel a képzavarral élnem) némi alkimiát is „vegyített” a szabadkőművesség eszméi közé. (Persze jóval később, hiszen Kepler kora még a rózsakeresztes mozgalom kora volt.) Eszmeileg egyébként is Prágában született a szabadkőművesség, hiszen az első szabadkőműves alkotmány Comenius művére hivatkozik. Mindezek mellett van egy további iránya is a lehetséges elemzéseknek: Kepler életműve, amelyben – úgy hírlik – a természettudományos és a teológiai okfejtések mellett olyan részek is találhatók, amelyek nem esnek messze Trismegisztosztól vagy éppen Pithagorasztól. (A madáchi instrukcióban megjelenő „szférák zenéje” pl. éppúgy kapcsolatba hozható a pithagoreus tanokkal, mint az azokból is merítő Keplerrel.) Emellett a mikrokozmoszban megjelenő makrokozmosz (a bolygók konstellációinak az emberi életben való tükröződése, megfelelése) egyszersmind az asztrológia kiindulópontja is.

A „Megy-é előbbre majdan fajzatom...” kérdésre persze nem kapunk választ Máté Zsuzsanna kitűnő könyvéből sem (valljuk meg: nem is tanácsos ilyen kérdésre válaszolni), de azt azért megállapíthatjuk, hogy a Madách-kutatás határozottan előbbre ment, nemcsak az elmúlt száznegyven év során, de most is, ezzel a könyvvel is. Ha jobban belegondolunk, ez nem kevés, olyannyira nem, hogy valójában megkérdőjelezi az iménti vélekedést. Hiszen, ha a Madách-kutatásban előbbre tartunk, akkor – legalább ennyiben – „fajzatlunk” is előbbre ment.

id. Szabó István: Kaszafenő
(fotó: P. Tóth László)

id. Szabó István szobrai
Fotó: P. Tóth László

Id. Szabó István benczúrfalvi műterme udvarán

